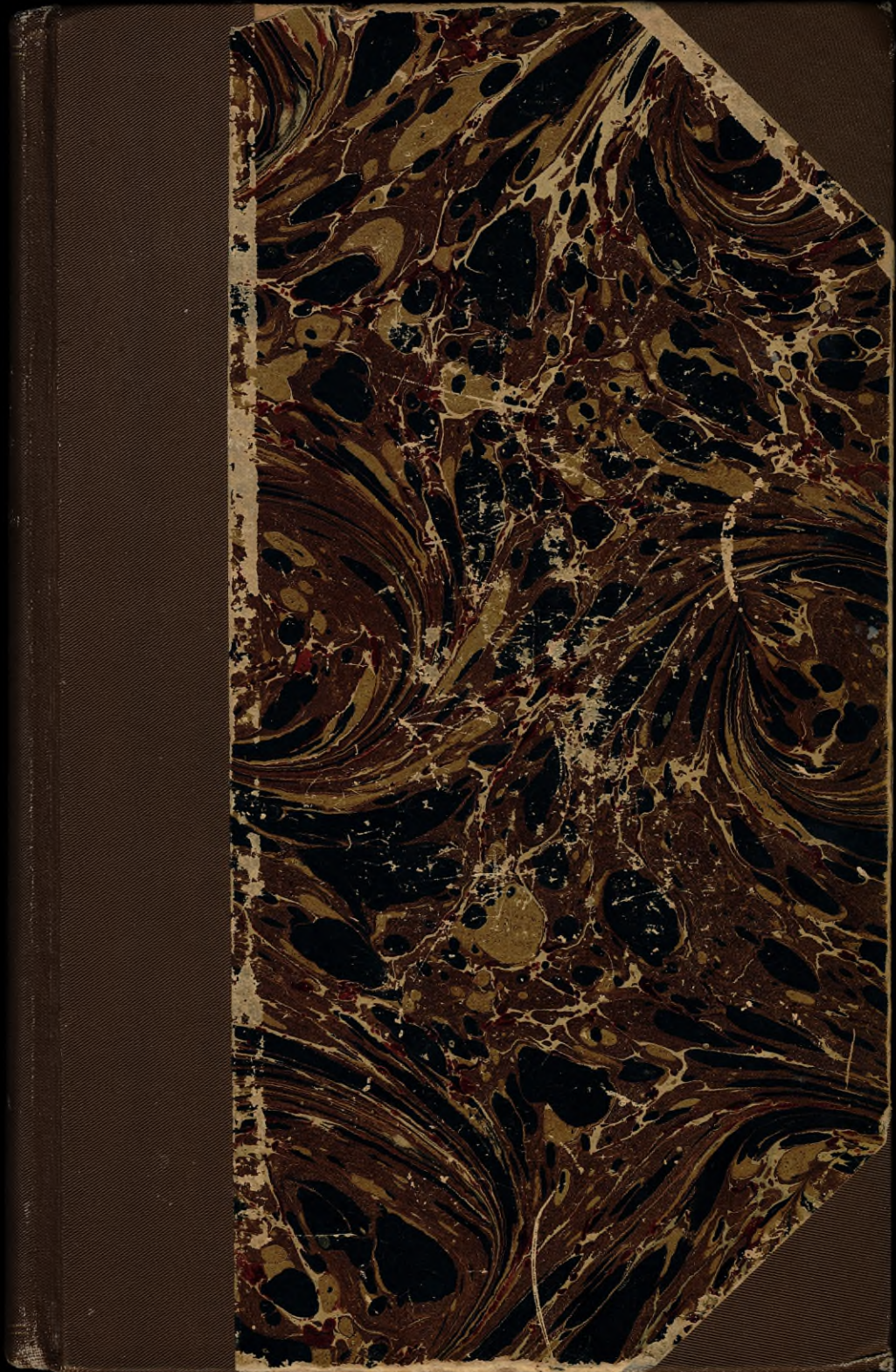

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Allmänna Sektionen

Kulturhist.
Sv.

JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG

TECKNINGAR

UR

SVENSKA ADELNS FAMILJELIF

I GAMLA TIDER

AF

ELLEN FRIES

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

TECKNINGAR

SVENSKA ADELNS FAMILJER

I GAMLA TIDEN

STOCKHOLM 1895

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

F Ö R O R D.

Sveriges memoiirlitteratur före sjuttonhundratalet är ganska fattig. Däremot förvaras i våra arkiv icke obetydliga samlingar af bref, växlade mellan de gamla adelssläkternas familjemedlemmar. Dessa bref äro visserligen oftast mera voluminösa än innehållsrika, men det finnes dock i dem biografiska och kulturhistoriska uppgifter, värda att tillvaratagas. Från andra samhällsklasser stå icke dylika brevväxlingar till buds.

Tre af efterföljande uppsatser stödjade sig på några ej förut begagnade brevsamlingar.

Den fjärde af uppsatserna innehåller utdrag ur en dagbok, hvaraf förf. fått, genom fröken N. Hiertas godhetsfulla bemedling, begagna en henne tillhörig afskrift.

För att fullständiga skildringarna hafva tryckta arbeten anlitats. Äfven de minsta detaljer äro tagna ur samtida källor, fastän de ej för hvarje fall angifvits.

På grund af källorna anknytas i detta arbete de kulturhistoriska uppgifterna till biografier. Med den viktiga plats, kvinnorna intaga i hemmen, är det klart, att de ock skola främst framträda i på familjebrevväxlingar stödda uppsatser.

Någon frågade förf., för hvilka detta arbete var skrifvet, för ung eller gammal, lärd eller olärd? Förf. svarade: För hvar och en, som har ett historiskt sinne och finner nöje i att blicka in i forna tidens svenska adelshem.

Stockholm i november 1895.

Grefvinnorna Ebba.

I.

Ebba Lilliehöök.

Kung Gösta var med både barn och blomma stadd på färd från en af sina kungsgårdar vid Mälaren. Han stod på sin slup och spejade utåt den blåa vattenytan.

Där kom en stor, präktig skuta. Ur dess kajuta trädde en för konungen välkänd herre, Anders Persson Lilliehöök.

Kungen var vid skämtsamt lynne, han ropade an Anders Persson och frågade, hvar skutan var hemma och hvart han ärnade sig. Anders Persson genmälte, att han hade ombord en fin vara, som nog skulle få köpare i Stockholm. Kung Gösta sade sig vara sinnad att genast beskåda den fina varan.

En lång, vacker ungmö steg, åtföljd af några fruar, upp i den kungliga slupen. Kung Gösta och drottning Margareta fagnade henne väl, alldeles för väl menade mången afundsam tunga.

Ebba Månsdotter Lilliehöök var den vackra jungfruns namn.

Hon och konungen hade skäl nog att betrakta hvarandra med undersamma blickar. Hennes fader, Måns Bryntesson Lilliehöök, hade fikat efter kung Göstas krona, och kung Gösta hade tagit hans lif. Sveriges konung

var dock ej allenast sträng utan tillika rättrådig, och mot Måns Bryntessons maka och enda dotter visade han sig som en nådig och mild herre.

Tretton år efter Måns Bryntessons afrättning trädde hans änka, fru Brita Jönsdotter, tillhörande släkten Roos af Ervalla, i nytt gifte med Gustaf Vasas kansler och högt betrodde man, mäster Kristoffer Andersson Röd.

Fru Britas lefnadsväg gick dock utmed idel branter och farligheter. Hon hade aldrig någon varaktig lycka med sina äkta herrar.

Vid nitton års ålder hade hon blifvit gifven åt den berömda Kristina Gyllenstiernas bror, Erik Gyllenstierna, och efter ett års äktenskap fick hon genomleva de fasansfulla novemberdagarna i Stockholm 1520, då hennes make blef afrättad. Själf var hon bland de fruar, som fördes i fångsligt förvar till Köpenhamn. Åtta år senare gifte hon om sig med den vackre och ståtliga Måns Bryntesson Lilliehök och drömde med honom några månader om konunganamn och kungaprakt — och så fördes äfven han till stupstocken.

Nära var det, att fru Brita fått upplefva, att hennes tredje man gått samma sorgliga väg.

Mäster Kristoffer var sin herre och välgörare otrogen. Han grep visserligen icke efter Gustaf Vasas krona, men efter hans penningar. Endast genom flykten räddade han sig från ett välförtjänt straff och lefde sedan med sin familj i landsflykt i Rostock.

Gustaf Vasa önskade emellertid att få hans styfdotter, Ebba Lilliehök, åter hem till Sverige. Han sände därför 1548 ut hennes kusin, Anders Persson Lilliehök, jämte några välaktade fruar att taga hem den nu nittonåriga jungfrun, och detta, om så behöfdes, med våld. Kung Göstas utskickade funno mäster Kristoffer nyligen död och togo därför hem både änka och dotter. De landstego i Kalmar.

Där mötte dem drottning Margaretas broder, *Sten Eriksson Leijonhufvud*, vid denna tid trettio år och en

hos Gustaf Vasa väl anskrifven herre. Med honom trolofvades jungfru Ebba. Hon fortsatte sedan oförtöfvadt färden till Stockholm och träffade, såsom vi sett, på Mälaren sin blifvande sväger och svägerska — Sveriges konung och drottning.

Drottning Margareta tog henne i sitt hof, och ej långt efteråt, den 5 okt. 1548, firades på slottet hennes bröllop med herr Sten.

Mången tyckte detta var alldeles för stor ära för upporsmakarens dotter.

Enligt en gammal berättelse steg på själfva bröllopsdagen fru Margareta Sparre fram till jungfru Ebba, där hon stod i sin brudskrud, och sade:

»Min kära jungfru, denna äran er i denna dag sker, att I blin drottningens broders hustru, önskar jag er mycken lycka och Guds välsignelse till och unnar er den af allt mitt hjärta, såsom I voren mitt eget barn, ty er gudmor, *drottningen*, och jag hafva varit edra trogna vänner alltid. Men I mån visst tro, det er mången förtänker och er det missunnar, att er en sådan ära sker, som mången intet är händt, och därför vill jag nu af ett godt hjärta påminna er, att I högt alla edra dagar tackar Gud, som er därtill har kallat. Sen till, att I icke högfärdens däraf, så går er alltid väl.»

Denna sista förmaning var för jungfru Ebba troligen välbehöflig, ty tidigt reser det sig, som rakt skall bli, och fru Ebba blef Sveriges rike rundt känd och fruktad för sitt stolta, härsklystna lynne. Sin make ansåg hon sig styra, och törhända gjorde hon det också, fastän den långa raden af beskickningar och ansvarsfulla värf, som betroddes honom, tyda på, att han var en dugsen man.

Hos Gustaf Vasa stod han, som sagdt är, i hög gunst. Under Erik XIV:s regering åtnjöt han de första åren samma förtroende. Det må dock märkas, att när Erik XIV gjorde sin egen kusin Per Brahe till grefve, fick hans halvesyskons morbror, Sten Eriksson Leijonhufvud,

äfvén han en framstående herre, nöja sig med friherrlig värdighet.

Sten Eriksson Leijonhufvud vardt också bland de stormän, som tidigt nog blefvo föremål för kung Eriks misstänksamhet, och under det olyckliga året 1567 var han bland de herrar, som sutto fångna i Uppsala och väntade ständernas dom. Som bekant, gick kung Erik denna dom i förväg, och Sten Eriksson räddades undan Sturarnes hemska död, endast genom att den vansinnige konungen ropade åt sina drabanter, att de skulle mörda alla fångarne utom herr Sten, och då detta namn bars både af denne Leijonhufvud och en Banér, blefvo båda räddade.

Ifrån denna stund var han dock Erik XIV:s afsvurne fiende. Och om han också kunde ha förmåtts att åter igen närma sig sin laglige konung, så gaf hans stolta gemål honom ingen ro, förrän han sällade sig helt till det upprorsparti, som slutligen uppsatte hertig Johan på tronen.

Ebba Lilliehöök yfves sedermera öfver att hon varit den, som skaffat sin makes systerson kronan, och hon omtalar, att hertig Karl, full af tacksamhet för hennes tjänster, lofvat, att »så länge han hade någon, som kunde kasta ben öfver en häst», skulle han vara henne ett troget stöd.

Detta uppror kom dock att stå henne dyrt. Sten Eriksson Leijonhufvud, i spetsen för de trupper, som vid Stortorget i Stockholm mötte Erik XIV:s drabanter, blef där stucken af en hillebard och dog af såret några dagar senare, den 5 okt. 1568.

* * *

Vid trettionio års ålder blef Ebba Lilliehöök sålunda änka med två söner och fem döttrar. Hennes make hade bland andra gods ägt Käggleholm i Nerke och Gräfsnäs i Västergötland.

Han hade ej under sin trägna statstjänst, enligt sin hustrus uppgift, synnerligen ökat sina ägodelar utan hade i stället under de sista sex oroliga åren gjort stora skulder.

Hans änka var dock den, som kunde reda sig i brydsamma villkor. Ingen kan fränkänna henne kraftig vilja, företagsamhet och sparsamt lynne.

Dessa egenskaper voro näppeligen fäderneärfda. Fåfång och äregirig var Måns Bryntesson, men ej torde han hafva varit den kraftiga viljans man. Envis förefaller han däremot och påstridig. Detta var äfven fru Ebba, därjämte häftig och hård.

De af hennes bref, som blifvit bevarade, äro ytterst svårlästa, meningarna sällan klara och begripliga, språket uppblandadt med uttryck, som tillhörde talspråket, ty fru Ebba har ingen idé om ett skriftspråk utan sätter ned orden på papperet, alldeles så, som hon talade dem. Men det är en förtjänst. Hon begagnar inga brefställare med svarfvade fraser, som ej var ovanligt den tiden. Hon har godt om ordspråk, kraftiga uttryck, ibland i biblisk stil. Öfver hufvud taget kan man knappt säga, att hennes stil och koncept stå efter hennes söners. Det är alldeles påtagligt, att fru Ebba i kunskaper och intelligens höjde sig öfver mängden af sina gelikar, ty de flesta af den generation bland adelns damer, som hon tillhörde, kunde knappt skrifva sin namnteckning — Gustaf Vasas döttrar, med sin eleganta, italienska stil, bilda nämligen ett sällsynt undantag.

Men fru Ebba var en amper dam, hos hvilken motgångarna småningom borttogo de vekare känslor, som i dessa bistra tider kunde gjort henne till en fridens stiftarinna och bevarerska. Hon var i stället, som vi nämnt, stolt öfver den andel hon tagit i upproret mot konung Erik. Hon blef ej obelönad. År 1569 blef hon jämte sina barn upphöjd i grefligt stånd, och 1571 fick hon *Raseborg* grefskap i Finland för sig och sina söner.

Hon skrifver sig sedan ofta *gref Ebba*, och under detta namn blef hon känd öfver hela landet — icke alltid till sin fördel.

Visserligen förvaltade hon så sina ägodelar, att hon betalade sin makes skulder och förbättrade barnens arfvedel. Visserligen försträckte hon kronan penningar, spannmål, järn, salpeter m. m., och till ersättning fick hon förläningar och invisningar på kronouppbörderna. Hon vinnlade sig vidare om jordbruk och boskapsskötsel, byggde och planterade.

Trädgårdarna voro ofta de gamla adelsfruarnas särskilda skötebarn. Detta var äfven fallet med *gref Ebbas*. Hon anlade stora trädgårdar, bland annat äfven i Arboga och Örebro, där hon ägde gårdar. För dessa begär hon i ett bref till sin son *Morits* följande örter: mejram, timjan, lavendel, isop, ädelsalvia, salad af flera slag, hvit- och rödbetor, cikoria, spenat, endivia, gurkor, meloner, laktuk, ärtskockor, sparris, persilja, dill, rödlök, fenkol, körfvel eller sockerrötter samt morötter, gula och röda. »Ett slag hafver du», skrifver hon äfven, »i din egen örtagård af ett ondt kraut, kallas på latin *nicotia* eller *peta*, uppå tyska kallar man det *Königkraut*. Det hafver blad rätt som valnötsträd.»

Fru *Ebba* tyckes sålunda haft en välsorterad trädgård, i hvilken man återfinner de flesta af vår tids grönsaker jämte ett och annat, som nu kommit ur bruk. Hon menar otvifvelaktigt med den sistnämnda örten tobaken, hvars användning hon dock säkerligen ej kände till, då det först var ett par årtionden senare, som bruket infördes hos oss att »dricka», d. v. s. röka tobak.

Dessa hennes förtjänster motvägdes likväl af hennes ständiga tvister och processer om mitt och ditt med Sveriges krona och med släkt och grannar.

Med konung *Johan* blef hon snart oense, hon satte för stora anspråk på hans frikostighet och tacksamhet, hans drottning *Katarina Jagellonica* kunde hon ej tåla, af

hvad orsak är oss ej bekant, men då denna drottning fått ett godt eftermäle i historien, var skulden antagligen gref Ebbas egen.

Däremot sällade hon sig till hertig Karl, som brukade taga sig välvilligt an sin kunglige broders ovänner.

När hertigen reste ut på sin bröllopsfärd till Pfalz 1579, hade han hennes söner, Axel och Morits, i sitt följe.

De skildes efter många förmaningar vid sin moder i Jönköping. Den äldste, Axel, som synes ha varit hennes älsklingsson, fick i afskedsföräring de guldkedjor och smycken, som tillhört hennes affidne man, men båda sönerna skulle ha lika rätt till de af modern medskickade penningarna.

Grefve Axel följde hertigens exempel och tog under denna resa en tysk brud, grefvinnan *Sidonia von Falkenstein*.

Grefve Morits, endast tjuugu år, var för ung att gifta bort. Han fick i stället genom hertigens bemedling tillstånd att stanna i kurfurstens af Pfalz tjänst och var där nära ett år.

Nöjd med sin ställning var han icke. Först och främst var han i den för en främling obehagliga belägenheten att ha ondt om penningar. Modern hade visst sagt dem vid afresan, att de skulle få »taga lika djupt i penningesäcken», men gref Axel hade till sitt bröllop behöft allt hvad som fanns, och ogen och snål mot brodern, som han alltid var, lämnade han honom allenast 6 daler, hvilket var desto betänkligare, som Morits snart kom under fund med att »den gode kurfursten är både from och väl till att tjäna hos för dem, som ha mejet i pungen, men här mejet till att förtjäna vill vara svårtigt. Det blir litet heller alls intet, för här gifves mäktiga mager besoldning».

Sparsamheten vid det rika kurfurstliga hofvet i Heidelberg slog den fattige svensken med förundran. Han kan ej underlåta att jämföra hertig Karls frikostighet mot det knussliga lynnet hos tyskarne.

Vi äro ej vana att anse Gustaf Vasas yngste son som en öfverflödigt herre, men när han kom ned till sin fästmöns släkt och när han, adelssoenen från det okända Sverige, skulle ingå en förbindelse med det urgamla pfalziska furstehuset, hemföll väl till och med han åt sitt folks fåfänglighet. Den var emellertid där ej på sin plats. Det är tydligt, att tyskarne gjorde sig smått lustiga öfver den prakt, hvarmed svenskarne hade uppträdt, liksom öfver den mängd tjänare de medfört.

»Jag hade tänkt», skrifver Morits till sin moder, »att det skulle ha varit helt annat här hos dem, för det möjna goda min Nådige Herre har gjort dem, men all den tack han har förtjänt af dem, den ville jag bringa till väga med fyra daler hos oss, som han har gjort här både med guldkedjor och hästar. Jag måste bekänna, intet har varit sparadt af honom, där jag hade tänkt, att han skulle förtjäna tack och hyllest; i dess ställe har det blifvit spott och förtal.»

Morits' tyska kamrater drefvo särskildt gäck med hans många lakejer. De voro icke beridna, ty han hade trott kurfursten skulle bestå dem med hästar, och själf hade han ej råd köpa några. Svårast var det, då han skulle följa med på kurfurstens resor. Hans tjänare nödgades då springa efter honom, eller också fick han vara dem förutan, hvilket var ganska obehagligt, ty alla voro ohjälpsamma emot honom och tycktes ej se honom med blida ögon. Endast kurfursten själf var vänlig. Men han hade också gifvit sin dotter åt den svenske hertigen, och han var betänkt på att hans frände, hertig Fredrik, som vid denna tid var i Sverige, skulle till Pfalz hemföra Gustaf Vasas rika änka, drottning Katarina Stenbock, hvilken dock var klok nog att ej lyssna till dessa förslag.

Sedan Morits lämnat sin tjänst hos kurfursten, drog han kring i Frankrike och Tyskland. Någon brefskrifning till hemmet kom ej i fråga oftare, än han behöfde penningar, men detta tyckte modern var ofta nog, och

hon förmanar honom att »ställa tärningen efter som näringen är».

Den 26 juli 1581 skrifver hon, att hon gärna skulle sända honom penningar, om hon bara visste, hvar han funnes och huru hon skulle få dem till honom. Hon adresserade brevet på vinst och förlust till »Genève eller Lyon». »Det skall du ock veta, käre son», skrifver hon, »att jag på ett år tillgörandes aldrig intet bref fick från dig, men nu sedan i vår hafver jag fått två bref ifrån dig, alla daterade Genf, hvarpå jag hafver skrifvit dig fire eller fem resor svar igen. Gud gifve, att någondera måtte komma dig till handa, uti hvilket du käre son förmäler, att jag skall låta dig veta, huru mycket jag vill låta dig bekomma till att underhålla dig med, och att du under 900 daler icke väl kant hjälpa dig om året. — — Min hjärtans käre son Morits, jag förmanar dig för vår Herres Jesu namn skull, att du för allting älskar och fruktar Gud och sedan skyr och flyr för ondt och ogudaktigt sällskap, och ju för de fransöskes äthäfvor och lefverne, som intet godt hafver med sig.»

Den stränga gref Ebba ger goda, hjärtliga förmaningar, som kanske icke så väl upptogos af den tjugutvå-åriga grefven. Det skymtar dylika varma, moderliga känslor fram i hennes bref till sönerna. Hon ville dem så innerligt väl, och hon, som ofta starka naturer, var mäktig af uppoffringar, men så ställde hon ock på dem stora fordringar i lydnad och undergifvenhet. Gref Ebba var af de mödrar, de där glömma, att sönerna blifvit vuxna män, som ej längre vilja stå under den moderliga tukten. Och detta ville de dess mindre, som de i mycket voro henne lika.

Gref Axel hade liksom modern flera för en lugn sammanlefnad med andra människor obekväma egenskaper. Oregerligt häftig, hård och rå, på samma gång som egennyttig och snål, var han för grannar och underhafvande en sannskyldig förskräckelse. Man visste ej, om

det var svårare att ha med honom eller med modern att göra.

Men gref Axel hade ej sin mors bestämdhet, och han tyckes ha varit föga duglig i allvarliga värf, ombytlig och oresonlig, som han var. Under det gref Ebba var fruktad, blef gref Axel snarare föraktad.

Visst drabbade mor och son stundom samman, men vanligen lyssnade de till hvarandras rådslag, och häftigare slitningar än dem emellan förekommo mellan gref Ebba och sonen Morits. Där var det två starka viljor, som möttes, och dessutom hade nog denne ej så orätt, när han beskyllde modern att vara partisk för den förstfödde.

Karl IX har i sin almanacka om gref Morits antecknat: »1608 den 17 febr. begrofs i Örebro den förnämste och förståndigaste herre och man i riksens råd, grefve Morits till Raseborg och Käggleholm, den mig ifrån min ungdom troligen tjänt hafver.»

Konungen hade skäl att skänka hans minne sin aktning, ty han var honom en trogen vän från ungdomen. Gref Morits var ock en företagsam och duglig herre, om också han med dessa egenskaper äfven ärft sin moders stora nidskhet och hennes stolta, på sin rätt pockande sinnelag.

Gref Ebba företog efter Morits' hemkomst från utlandet i början af 1580-talet en delning af fädernearvet. Gref Axel fick Raseborg och Gräfsnäs, gref Morits Käggleholm, döttrarna andra egendomar. Själf förbehöll hon sig endast sitt eget fäderne och moderne. Denna delning blef dock en orsak till ständiga tvister familjemedlemmarne emellan. Alla tyckte modern tillgodosett sig för mycket, Morits ansåg sig ha rätt till utdelning ur grefskapet o. s. v. Ingen var så missnöjd som han. Gref Ebba blef ond. Hon tyckte barnen kunde vara nöjda, som hon ordnat för dem. Morits ber henne lugna sig. Hon svarar, att hans förmaningar äro alldeles obehöfliga.

»Så vill jag hålla det vid min högsta ed», skrifver hon 1 juli 1584, »att jag själf nu icke vet hvad det må

vara. Du må tyda det hvart ut dig synes, så vet jag icke annat att tyda det till, än det kan något vara af mig skrifvet i det dagliga bekymmer, betryck och förföljelse jag lider, men om ock än så vore, *att* jag något hade i vredeligt mod mot dig skrifvit, — — skulle *det* intet i sådan bitterhet blifvit optaget och uttytt af örontasslare och med mycken hämndgirighet. — — — Jag hoppas jag har låtit efter förmögenheten och tillfället annat påskina än vredestecken, och vet dig på densamma skrifvelsen icke annat svara, utan önskar af Gud du alltid må blifva bevarad från allas deras vrede, som något mera kunna tänka till att efterfölja hämnden än min vrede, om den än något hade varit, som dock intet är. — — Mitt råd skall vara, *att* du tackar Gud för sina gåfvor och syndar sedan intet på mig. De äro dock många nog, som det göra.

Härmed befaller jag dig Gud allsmäktig och önskar af hjärtat du må alltid hafva lycka till att så lefva, att du kant behålla Guds vänskap, sedan alla kristtrogna människors. Min vrede hoppas jag härtill denna dag intet *hafva* varit för bitter eller bäsk, utan för stor orsak, och sker det härefter icke heller med Guds hjälp, den jag önskar hos oss på alla sidor.»

* *
 *

Sveriges folk och enkannerligen dess adel gick till mötes hårda tider, det inbördes splitets och hatets. Sönderingen inom Vasahuset kom att sträcka sina verkningar inom en mängd svenska hem. Den ena familjemedlemmen stod på konungens, den andra på hertigens sida, tills slutligen vid Linköpings riksdag den ena kom att sitta till doms öfver den andras lif, ära och gods.

De stora idéer, som ingingo i hertig Karls och konung Sigismunds strider och hafva gjort dem af världs-historisk betydelse, de lågo alldeles dolda för de flesta

af de stridande, hvilka blott sågo på mitt och ditt, på den ena personens välfärd eller på den andras.

Dessa strider, liksom den roll den leijonhufvudska släkten i dem spelar, ligga utom området för dessa anteckningar. Men vi påminna om dem, ty de ingå som en viktig faktor i den tidens alla familjeförhållanden. De göto olja på elden. Lidelserna fingo genom dem en ny näring. Egennyttan, råheten, hämndlystnaden stegrades. Några karakterer utvecklades i ondt, liksom andra i godt.

Den tvist, som förut härskat mellan gref Ebba och hennes söner, var endast att betrakta som en skärmytsling före de strider, som uppstodo under de inbördes oroligheterna.

Gref Ebba och hennes son Axel voro bland dem af högadeln, som mot slutet af Johan III:s regering gjorde sig af denne konung misstänkta. Han hade då, som bekant, försonat sig med sin bror, hertig Karl. På dennes sida stod alltid troget Morits Leijonhufvud, hvilket blef en anledning till att hans förhållande till moder och broder vardt än mera spändt. År 1590 begaf sig gref Ebba till Halland, d. v. s. till danskt område. Detta uppfattades, såsom om hon för att undgå Johan III:s vrede ville fly till Danmark. Vid sin återkomst blef hon följaktligen befalld från högsta ort att tills vidare stanna på sitt gods Lerjeholm i Västergötland. Hon skrifver i förtörnade ordalag till Morits. Han hade gifvit hennes kvarlämnade papper och jordebref till hertig Karl, men hon vill inte ha en så »hög kanslär» och befaller, att han skall skaffa dem åter, »så framt du icke vilt, att jag skall beklaga mig för den, som är allra högst besittaren — — därför jag skall ropa hämnd uti himmelen utan återvändo, ty mitt stora och långsamma tålmod hafver intet annat burit mig hem än mera och mera betryck och hjärtans plåga.»

Hon säger sig gå raka vägar fram och ber åter igen bevekligt få sina bref tillbaka. Hvarför skall hon, för att hon velat resa till Danmark, sitta fånge på sin egen förtäring »och

supa hett, när jag icke hafver fett». »Spott och hån gifver god drygd till att fylla säcken», och tålmodet är nu slut; sonen, som skryter så mycket öfver sin tjänst hos hertig Karl, måste hjälpa henne lös, »efter ingen bonde är så usel, som kommer i någon vända, om han än vore en förrädare eller mördare, att ej hela släkten lägger sig ju ut med lön och bön att hjälpa och böta efter högsta förmögenheten.»

Gref Ebba menar, att skulle hon lönas efter förtjänsten, borde henne tillkomma mycket godt och ej fängelse. Hon hade varit tvungen att resa till Halland för sina affärers skull, och det borde ej vara mera underligt, än när andra foro, »som sina egna ärenden och nödtorfter själf måste uträtta». Hon menade sig ha full rätt »att vara på de städer, där Gud hafver lagt jordtorfvan ned, som han hafver gifvit henne till att föda sig med i det för mycket mödosamma lifvet».

Det var verkligen sant, att genom sin mor ägde hon gods utom Sverige, som hon synes velat sälja, och man får väl tro henne, att hon i Halmstad ej träffade en mansperson »hvarken adel eller oadel, mer än dem huset hörde till», och till dem sade hon inte mer än god dag och god afton. Detta kunde hennes eget folk intyga, som alltid låg utanför hennes dörr.

Hon påminner om, att hvarken hon eller sönerna ha fått af kronan hvad de borde få. »Jag hafver litet nog», skrifver hon, »dock tackar jag Gud, som sätter mera drygd i det lilla, än människorna gärna sågo.» Hon hade betalat skulderna efter mannen på sin del, det sönerna inte gjort. Morits hade mycket orätt, som klagade, att han fått mindre än brodern. Hon räknar upp alla utgifter, hon haft för honom genom hans resor, »det vet mitt änglafulla modershjärta, som hafver varit både ömt och sårt om eder alla och med liten huggnad belönt. Men säg du mig, kära Morits, hvar är den hjälp och tröst jag hafver haft antingen af din broder eller dig, sedan I ären komne

till eder manliga år? — — Du talar om det hus sig själf söndrar, hvad båtnad där är med? Sant säger du, det tör fuller väl besannas, men hvad? Hafver jag söndrat mig från eder, eller I eder från mig? Men flera ord vill jag icke bruka. Skall Gud tillräkna hvar och en det på mig förtjänt är, det skall blifva drygt nog.»

Hon blef dock ej betrodd på högsta ort. Hennes bref uppsnappades, och hennes tjänare blefvo tagna och satta i »kistan». Inga förböner hjälpte. De blefvo underkastade skarpa förhör och ej lössläppta. Hon ansågs med skäl deltaga i Axels stämplingar och våldsamheter.

Allmogen i landsändarna vardt orolig. Den reste sig, där herrarne varit förtryckare. Leijonhufvudska släkten stod i dåligt rykte. Bönderna ville i dec. 1592 anfalla Gräfsnäs, dit Ebba och Axel tagit sin tillflykt, och hotade, att de ej ville låta en sten kvar på den andra. »Här sitter», skrifver hon till Morits, »en hop fattiga, eländiga kvinnfolk i en sådan en ängslighet, sorg och räddhåga, att jag icke för hjärtans oro nogsammt kan skrifva, hur det är.» Hon fruktar stundligen för öfverfall och ber sonen att hjälpa, så att hennes tjänare ej »bli ihjälslagna som hundar». Hon kan inte få en skjutshäst och hörde, huru man vid alla hennes gårdar ropade öfver henne, ju längre det led, desto värre, att hon var »ett förgiftigt ondt människa». Lika litet som på Gräfsnäs tordes hon vara på Lerjeholm, utan hon flyttade till en liten gård, Redberga, där hon och hennes döttrar säkerligen hade det svårt både med förtäringen och folket. Hertig Karl skickade emellertid ned trupper för att hålla i ordning både grefvinnan och hennes son Axel. Morits skaffade henne slutligen i början af 1594 ett pass, så att hon kunde lämna Västergötland. Hon blef därefter mera välvilligt stämd, lånar till och med hertigen penningar och ber sonen visa hertigen »all den möjliga reverens, som han känner till och vet passa för en högboren furste», och påminna hertigen om de förra

tider, och hon ber »så ödmjukeligen, som någon eländig och tröstlös möjligast med underdånig bön och förmaning någon tid kan göra, att Hans Nåde vill värdigas att ännu låta samma furstliga medömkan» finnas. Hon hoppas, att hvar hon är, »så skall ingen annat höra, utan att hon är som en fattig, ensörjande änka, den sitt eget hus förestår, och detta faller tungt nog, *utan att hon skulle mänga sig med några främmande saker.*»

År 1594 hade hon fått klart för sig, att hertigen tagit sig an regementet, och hon ber Morits, att han måtte hjälpa henne att få ut af kronan. »Dig ligger själf makt däruppå», skrifver hon, »därför var icke för blyg att tala om den del man hafver i så långan tid mist.»

Hon ställer höga fordringar. Först och främst ber gref Ebba att af sonen få ut det lån, hon har försträckt honom, vare sig nu han vill betala i smör eller järn. Sedan vill hon, att han skall sondera hertigen, om hon ej kan få igen Ervalla gård, som tillhört hennes moderne-släkt. Hon har hört, att där finnes ett kopparbruk, och det gör henne så hågad att återfå till slakten detta gods. Hon skulle bruka det ihop med sönerna, och de skulle få sin del däraf. Vidare vill hon ha ut för en penningförsträckning på 101,200 daler efter 6 %, som hon gjort konungen, Johan III, men som nu ingen vill betala, slutligen ville hon ha försäkran om några gods i Småland.

Hon önskade äfven att få för sig behagliga domar i de tvister, i hvilka hon låg med sina grannar och underhafvande. »Stora lögner» kallar hon smålandsböndernas klagomål öfver hennes utpressningar, och hon var öfvertygad om att hertigen skulle döma dem till straff, om han kände deras skalkhet, men hon tillägger vid tal här-om: »Gud gifve, att tillfälle hade så varit, att taringen icke hade varit så knapp för mig», eller med andra ord hon erkänner sig varit nödgad att företaga utpressningar för att få sina inkomster att räcka till.

Än häftigare klagar hon öfver Lödöse borgare, som utan återvändo visade sitt hat mot henne »med split och spott». Hon hade råkat i ägotvist med dem. Det gick till våldsamhet. De sköto på hennes dotter, och när gref Ebba i hemlighet inhägnat de omtvistade åkerlapparna, höggo de ned och brände gärdesgården midt för hennes ögon.

Gref Ebba beklagar sig »för både Gud och människor» och »ropar hämnd i himmelen», om ej henne rätt vederfares.

Gref Morits blef emellertid misslynt öfver moderns alla mer eller mindre oförskämda påståenden, och därtill kom, att han alltjämt såg sig förbisedd af henne och den äldre brodern i sin rättmätiga arfvedel. De kommo i delo om tjänare och hästar och lösören. Moderns maktlystnad kände inga gränser. Då han hade ett säkert stöd i hertig Karl, skref han till henne ett bref, som var ord och inga visor. På samma gång undvek han ett sammanträffande, vid hvilket han fruktat att efter en häftig ordväxling draga det kortare strået.

Gref Ebba tog sig några månaders betänketid, innan hon den 30 maj 1595 afgaf sitt svaromål. Det är i kraftiga ordalag affattadt, som var att vänta.

Morits hade begärt, att hon skulle afstå från de omtvistade bönderna, men hon svarar: »det skall blifva fuller litet, att jag skall rätta mig efter honom eller någon af de andra mina». Hon kan inte glömma de hårda ord Morits brukat mot henne vid deras möte i Stockholm. Morits vädjade till modersnaturen och hoppades, att den, som hade födt honom till världen, skulle förlåta honom, hvad han möjligen brutit henne emot, när han bad henne där-om. Hon tycker det är underligt, att han blott aktar henne, för att hon födt honom till världen, och ej tänker på all den omak och omsorg, hon haft för honom, »från den tid han blef född och till dess han blef så gammal, som han uppräknar, och blef brukad för en rådsperson». »Männe

slätt intet tungt hafver vankat i mellan tiderna», utbrister hon. »Han skrifver», fortsätter hon, »det han står icke under mitt ris. Det vet jag allt väl. Kan han då bevisa, det jag det ringaste hafver anmodat honom något, det som en dräng eller den, som under ris står, är likamätigt? Hvar så icke är, måtte han hafva någon försyn att utfara med så snödeliga ord, äfven om det icke vore så, att jag i stor förföljelse hafver uppfödt honom och de andre.»

Hon tycker det är hårdt, att hon, som dock skapat förmögenheten, då fadern endast lämnade obetydligt efter sig, »skall med hugg och slag försvara den del mig själf tillhör», och som hon ej kunde undvara, då hon hade dagliga omkostnader och uppbörden minskades. »Han är en mansperson», skrifver hon, »som mycket kan förtjäna, som han hafver själf låtit förnimma sitt stora underhåll. Det kan icke jag. Jag mente, att barnslig bevågenhet skulle af naturen detta själf öfverväga.»

Morits hade skrifvit, att modern var rikligen begåfvad af Gud och hade nog. Gref Ebba ber honom rannsaka i sitt eget hem, huru där kan vara med den saken. Huru hon har det, kan han inte så noga veta. Hvarifrån skulle hon ha fått någon rikedom? Hennes fäderne och möderne var inte stort. Hon tackar Gud för hvad hon har, »lell behöfver jag mer, om jag hade det», tillägger hon. Någon medömkan hos andra människor hade hon aldrig under sina motgångar funnit, äfven då hon lidit af »djäfvulsmänniskors förgiftiga stämplingar». Ibland hade hon haft det ganska smått om taringen och fått taga hjälp af hedervärda handverkare. När hon sände bud för att få matvaror af sönerne, voro de ej alls sinnade att hjälpa henne. Hon kan inte ge mer än hon gjort, medan hon lefver. Sönerne tala om, att hon har gods af kronan, som hon fått för penningeförsträckningar. »Ja, därför», fortsätter hon, »har jag haft mången trött stund, förrän jag själf drog det samman och själf försträckte

det. Jag har själf dragit därefter så många mil, med mycket bekymmer arbetat däruppå, förutan att jag passelig penningssummor förtärt däröfver och har ändock icke mer än ett litet härad, som mesta parten af uppbörden är uti prästers, fogdars, landsmäns, hofmäns och knektars händer, så jag icke hafver halfparten af den uppbörd där afgår, medan han intet omak har haft för hvad ännu hos kronan är till att fordra. Vill han hafva något däraf, så må han själf göra sig omak därför och kräfva det ut. Jag vill intet mer omak hafva efter denna dag för den, som jag ingen större tack har af än den, som jag nu dagelig förnimmer.»

Mest förtryter det henne, att Morits ej är nöjd med den delning af arvet modern gjort. »Samma tack hafver jag af de andra. De säga likaså.» Hon är trött »att alltid höra besvär öfver allt det jag hafver gjort». Har ej alls emot en ny uppgörelse. »Gud gifve de ville själfva så sant låta det komma därtill. Ville de ock något besinna, hvad förråd jag hade i händerna, då deras saliga herr fader föll ifrån, som var så sköflat och röfvat bort med både bo och bohag. Jag hade hvarken oxer eller ko, gris eller so, hvarken koppar eller tenn, förutan allt annat, som uti ett bo tjänar, som kostar penningar. Allt sådant hafver jag ihop släpat för hvar och en, med ett fattigt ensörjande hufvud, liksom en oxer drager tungt lass med sina horn. Därtill med låtit byggt husen opp, förbättrat gårdarna med mycket släp. Jag har icke snarare kunnat kommit till väga med hvad till ett godt bohag behöfves, förrän jag har strax fått den in hvar på sin stad, där de hafva setat varmt, och jag själf stegat undan och satt mig blott och kallt nog.» Detta skulle aldrig deras far ha gjort, menar hon, utan han skulle ha sagt åt dem: »Jag vill vara herre öfver mitt, så länge jag lefver.»

Dessutom var hon ond på sonen, att han ej i tid kommit till systemens bröllop. Hon hade behöft hans stöd, och då hade folk kunnat se, att de voro goda vänner.

Hon kunde ej förstå, att han kunde bli så ond, att han inte ens ville komma dit, därför att hon skickat honom mot aftal tre gamla, utsläpade hästar. »Då bekänner jag väl», säger hon, utan att göra någon ursäkt för hästarna, »att mig högt förtryter att så på mina gamla dagar vara så vanvördad, att jag skall hafva bannor och tjäna dem likasom en tjänstepiga och icke vara betrodd eller mäktig öfver den del mig tillkommer, som är mycket ringare än barnens är i sig själf. När jag något fordrar, så skjuts det först upp till den tiden och så till en annan tid. Det är dem fast olägligt. Mig också, *men jag* skall förskaffa det åt dem, ehvar jag tager det.» Sedan klagar hon, att hon blifvit bedragen i växelpenningar af sönerna och att de hotat hennes tjänare. Det var ett ovärdigt beteende. »Jag hafver ock väl känt söner af myndiga släkter tillföre, när de icke hafva kunnat varit hos modern, utan på andra städer, efter som deras stånd hafver kräft, så hafva de låtit förnimma så mycken omvårdnad, att de hafva befilit sig om att uppsörja och förskaffa henne goda, brukliga tjänare och dem sedan förmant med allvarsamhet så ock goda ord och tillsagt *dem*, att de skulle vara modern höriga och lydiga, hulda och troflitige uti deras tjänst.» Hvilken motsats var ej detta till det beteende, som kom henne till del?

»Allenast så mycket» fortsätter hon, »känner jag på mig, att dem jag har burit till världen kunna väl hjälpa mig ifrån världen och under jorden, förrän tid vore. Så hugnelig tidsfördrif skulle många önska sig.»

Med dessa sorgliga ord slutar gref Ebbas långa bref. Det lämnar en i sanning dyster inblick i ett genom lidelser och afund splittradt hem. Att numera i hvarje fall säga, hvar rätten låg, är omöjligt. En utredning häraf skulle ock föra oss in på för dessa uppsatser främmande ämnen.

Tvisterna äro betecknande för de obestämda rättsförhållandena, som gånge en sådan näring åt process-

och trätlystnaden hos de mäktiga släkterna, särskildt deras kvinnliga medlemmar. Det är dock betecknande, att hvarken långa skrivelser till rådet eller rikedom och bördan förmådde hertig Karl att gifva gref Ebba rätt i hennes processer. Hon blef ytterligt förtörnad och skrifer i nov. 1597: »Nu lär nöden en naken kvinna spinna. Här plockas oss ifrån på alla sidor. Därför nödgas oss till att sökia utvägar, där vi veta oss hafva rätt till, förty här rafsar hvar till sig och ingen skjuter något till mig.»

*
*
*

Dessa familjetvister föra ovillkorligen tanken till de tvister, som ända in i senaste tid varit så vanliga bland vår svenska allmoge. Där återfinnes samma hätska påstridighet, när det gäller att skifta mitt och ditt mellan den generation, som ännu äger full arbetskraft, och den, som redan har sina bästa dagar bakom sig.

Men ej blott i detta fall utan i otaliga andra är denna samhällsklass — särskildt sådan den var ännu för en femtio år tillbaka i tiden, före järnvägarna och folkhögskolorna — lärorik för den, som vill söka förstå och rättvist uppskatta forna tiders höga herrar och förnäma damer.

Den klassisk-teologiska lärdomen, de dyrbara dräkterna och de stora slottsgemaken medföra visserligen olika bildning och lefnadsvanor mellan en svensk ädling från 1500- och 1600-talet och en svensk danneman från medlet af detta århundrade, men granskar man denna olikhet närmare, finner man, att den går blott till ytan och ej hindrar, att de allmänna lefnadsförhållandena och karaktersdanningen förete en viss öfverensstämmelse dessa människor emellan.

Båda lefva naturen nära, oberoende af industrien och hänvisade till sina gårdars produkter. Redan de gamla

romarne ha reflekterat öfver landtlifvets inflytande på människorna, och i alla tider och i alla land har detta visat sig vara lika. Och de svenska stormännen äro nästan alla, mer eller mindre, landtmän på samma gång som krigare och diplomater.

Enkelhet i hvardagsvanor, öfverflöd i helg och vid de stora högtider, med hvilka naturen liksom afdelat människolifvet — dop, bröllop och begrafning — brukas hos de ena som de andra, och likheten framträder äfven i vissa enskilda vanor och bruk, som bibehållit sig bland allmogen, därför att de passade för dess lynne, långt efter sedan de afskaffats af de samhällslager, som anse sig såsom främsta bärare af ett tidehvarfs idéer.

Den moderna kulturmänniskans reflekterande, individuellt utvecklade sjäslif är dem främmande. De upp bäras af en sann, tvifvelfri men oftast föga personlig gudsfruktan; deras karakter sönderfaller i bestämdt begränsade egenskaper; efter de tusen skiftningarna i det moderna lynnet söker man förgäves. Af försiktighet, hänsyn till andra, känsla för det passande, själfbehärskning, måttfullhet, hvilka egenskaper lägga så starka band, stundom hämmande, stundom främjande utvecklingen af anlagen, märkas hos dessa människor ej mycket; det onda som det goda träder fram med oförminskad styrka.

Vårt konstlade lif, relativt utan faror, fullt af behag, har hos oss utvecklats alla dessa egenskaper, men på samma gång har kraften i karakteren, som var ibland rå, ibland vördnadsbjudande i sitt resignerade lugn, krympt samman liksom ett organ, för hvilket ej längre finnes någon användning.

Dessa reflexioner framträda själfmant, då man läser utgjutelserna i den leijonhufvudska brevväxlingen.

De häftiga uppträdena mellan dessa familjemedlemmar voro ej några hemligheter. Hela världen talade om deras obändiga, hårda lynnen. Hela världen var ej i allo lik dem, men de voro möjliga i ett tidehvarf, där de gamla min-

des Stockholms blodbad och där de unga fingo upplefva sorgespelet i Linköping.

* * *

Gref Axel hade ungefär samtidigt som modern blifvit försonad med gref Morits och sällat sig till hertig Karls parti samt deltog som bekant i alla hans riksdagar till och med år 1600.

Egennyttan hade fört honom öfver till det hertigligna partiet. Han hoppades kunna få sina ekonomiska fördelar på detta sätt bättre tillgodosedda.

Riktigt nöjd med den myndige hertigen var han dock icke. I juni 1595 skrifer han till sin bror och klagar öfver att inte enhvar, sen mer en riksens herre, kan få själf antasta och döma sina egna tjänare, men detta tillåter inte hertigen, och han räknar inte för rof att taga i sin egen tjänst personer, som gref Axel anser vara både tjufvar och skälmar.

Grefven vistades vid denna tid på Gräfsnäs, och sämjan bröderna emellan var för tillfället den bästa. Gref Axel skulle till Morits på Käggleholm sända upp oxar men fann det vara svårt nog att få några af allmogen för mindre än två skeppund järn stycket, om de skulle drifva upp dem ända till Nerke. Sinsemellan sälja de dem för 6 daler stycket, men annorlunda är det, då de skola sälja dem åt herremännen, allrahelst då dessa inte betala kontant. Så långt sträckte sig ej gref Axels välvilja, att han ville lägga ut några penningar för brodern, och han hade nog sina skäl att frukta att ej få ärligen igen dem, därtill kände han honom alltför väl. Han bedyrar tillika, att han ej har i sin ägo 20 daler, hvilket väl var möjligt, ty det var alltid ondt om reda penningar i landet.

Gref Axel var tydligen vid sitt blidaste lynne denna tid. Han hade genomgått åtskilligt, som djupt hade gripit honom. Den häftigaste, den råaste, den oregerligaste

af hela släkten var visserligen gref Axel, och historiens dom öfver hans väderflöjelsaktiga uppförande har varit ganska hård, men han tyckes dock haft en med en dylik karakter ej oförenlig vekhet i lynnet och rörlighet i fantasien.

Han hade mist en liten son, och han var däröfver så hjärtinnerligt bedröfvad och förkrossad. Han hade flera barn i lifvet, och småbarns död var då för tiden en all-daglig företeelse, men detta lindrade ej gref Axels sorg. Däremot kände han en tröst i det sätt, på hvilket den lille gossen skilts hädan. Den lille hade före sin död talat och tagit afsked på ett så vackert sätt, att fadern aldrig kunde det glömma, och han vet nu säkert, att han en dag skall mötas af en liten Guds ängel med »lika stor frid och fröjd, som han nu skilts ifrån honom med bedröfvelse och sorg».

Gref Axel var äfven uppskakad af annan orsak. Det hade hänt så mycket underliga saker, medan han nu var på Gräfsnäs. Flera nätter hade man hört stånkingar och väsen utanför dörren till bastun. Två personer voro där inne en natt, då dörren lästes upp och en lång karl steg in »med en vid kjortel och hade en stor bred hatt på sig». Han gick direkt fram »till badstugan, ryckte med hast såsom en karl i stor harm locket af och slog det under golfvvet, så det skunkade i all kammaren, och tog så sin hatt af hufvudet och stoppade honom ner i badstugan, där elden brann hårdast, hvilken strax gaf en sådan rök och stank ifrån sig.» Sedan han barhufvad stått en stund och sett på karlarne, gick han till dörren och slog igen den, och den inre kroken lade sig på af sig själf. Elden ville inte sedan brinna i ugnen, och de förskräckta karlarne lupo efter gref Axel, som gick dit. »Fann jag där», skrifver han, »röken efter den fula skälmen, ond och led, och däruppå allenast sade jag, det var i Jesu och det heliga trefaldighets namn begynt, i det namnet skulle det ock ändas. Den andre hade jag intet

beställt dit; han skulle packa sig dit han atte hemma; här hade han, det Gud vare lof, hvarken lott eller del i ett eller annat eller något att beställa.» Gref Axel hoppas att nu vara befriad från den ledes anfåktelser. Huruvida hans oregerlighet ej satte hans folks fantasi äfven i följande tid i rörelse, så att de trodde hans hem särskildt hemsökt, lämna vi osagdt. Visst är, att hans oroliga lynne ej skänkte honom länge lugn.

År 1598 blef han utnämnd till ståthållare i Västergötland, och, såsom pant för en försträckning till kronan, innehade han Jönköping. Han skref sig visserligen till Karls förtret »landsherre till Västergötland och pantherre till Jönköping», men han kunde omöjligt styra vare sig dessa områden eller sig själf utan begick den ena olagligheten och våldsamheten efter den andra. Han kunde reta en herre med större tålmod än hertig Karl. Denne befalldes sin fogde Anders Lennartsson att hålla tummen på ögat på herr landshöfdingen, och det kom till häftiga uppträden dem emellan. Gref Axel klagade för sin bror, att fogden »höll honom för en halfrasande människa, som sig litet eller intet vet att regera». Skulle denne vara höfvitsman, visste han inte, hvarför han inte lika gärna »skulle vilja lefva bland turkar och ryssar som inom Sveriges gränser», och han »kan ej tåga, oansedt stora ord ej sitta i halsen först».

Gref Morits började ock att draga sig för sin bror. Sämjan tog slut, och år 1600 är å nyo full fiendskap dem emellan. Gref Axel klagade nu i sin tur öfver att Morits fått för stor del af arvet och ville förmäna både Morits och systrarna den grefliga titeln.

Gref Morits skref och beklagade sig för sin gode vän hertig Karl. Han visste sig ha godt samvete och godt rykte, men »min bror må först lägga ifrån sig», skrifver han, »alla de ärevördiga beskyllningar, honom genom allmänt rop och rykte blefvo tillmätta, förrän han en annom någon skamfläck vill binda på armen. — Den fjädern

skall aldrig sättas i min hatt, men den står honom väl.» Grefvetiteln har alla syskonen rätt att bära, ty de äro alla »spunna af samma ull». Gref Axel talar om att han gifvit sin bror af sina förläningar. Denne undrar just, i hvad landsända de äro belägna, och väntar med otålighet hans frikostighet.

Morits var villig till förlikning, men Axel var rädd, att det skulle draga honom »ett litet stycke fläsk ur kålen, och således för en god soppas skull vanälskar och vanvårdar han det annat kristet folk plägar älska och i vördning hålla, nämligen sänja och enighet, skäl och rättvisa».

Han hade äfven å nyo råkat i tvist med hertig Karl. Befallning utfärdades 1601 om gref Axels fängslande, men han hade anat oråd och med hustru och barn flytt ur fäderneslandet. Han bodde sedan på sin hustrus gods i Tyskland, sysselsatt med att författa smädeskrifter mot sin ungdomsvän hertig Karl.

Brodern fick hans grefskap i Finland, och hertigens förtroende till denne blef ej genom gref Axels beteende i minsta mån rubbadt.

Däremot fortfor han att hysa misstroende till gamla gref Ebba. Själf bedyrar hon sin oskuld och söker hålla sig fri från all förbindelse med den landsflyktige sonen, liksom hon tyckes varit utan skuld i hans uppträdande efter Linköpings riksdag 1600. Så sent som i början af året 1607 skrifver hon från Koberg i Västergötland, där hon höll på att bygga det nu i våra dagar restaurerade slottet, att hon har hört, det »hennes eländige son gref Axel» skall hafva bekommit penningar af hennes befallningsman i Nerke.

»Så tager jag Gud till vittnes», utropar hon, »att det har varit mig alldeles ovitterligt, och vet där icke mer utaf än efter andras ord, förty jag beder Gud dageligen om den nåd, att jag kan taga mig *till* vara från allt det, som orsak kan gifva till vidare fördärf. Jag är dessförutom nog fördärfvad. Men därför hvarken tör eller vill

jag sända bud dit, att jag någon vetskap därom bekomma kan.»

Hon kände sig orolig. Karl IX skulle med öfliga högtidligheter krönas. Bjudningsbref hade utfärdats till landskapets adel, men hon hade, som hon säger, inte ansetts värdig att ens se en kopia af dem. Icke desto mindre var hon sinnad, att, så snart den hårda väderleken och oföret toge slut, draga uppåt landet, ty hon ville som en »infödd ledamot njuta den rätt, som alla Sveriges infödda ägnar».

Gref Ebba vände sig till ståthållaren i Västergötland ej blott med några vanliga klagomål öfver bönder, som förorättat henne genom att taga bort det, som rätteligen vore hennes, utan också för att förmå honom att drifva på allmogen att upphjälpa vägarna, och hon undrar, om den ej nu som förr kan tvingas »att med skjutsning och annan nödtorft» hjälpa henne på resan.

Gref Ebba var nu sjuttioåtta år, men denna egenhändig skrifvelse visar, att hon ännu bibehöll sina fulla själskrafter. Hon begaf sig följaktligen på väg uppåt landet.

Karl IX var emellertid ej hägad att se den gamla damen bland sina kröningsgäster. Orsakerna kunna ha varit många, sonens uppförande, hennes egen hårda, orättfärdiga framfart vid mer än ett tillfälle och de skarpa ord, hvilka hon öste öfver hög och låg. Han utfärdade följaktligen befallning, att hon skulle stanna på Tärna gård i Södermanland.

Där bodde en hennes dotter, fru Edla, gift med Morits Birgersson Grip, äfven hon en myndig dam, som icke lämnat efter sig ett minne af kvinnligt saktmod.

Redan 1589 hade fru Ebba mist sin äldsta dotter; de öfriga voro alla gifta, en med en Grip, såsom ofvan nämnts, två med medlemmar af släkten Bielke och den yngsta, Brita, med greve Magnus Brahe. Denna blef mor till den för sin skönhet och sin kärlek till Gustaf Adolf

berömda och besjungna Ebba Brahe, som dock af sin samtid var känd mest för sitt befallande väsen och sin omfattande ekonomiska duglighet.

Gref Ebba hade ej varit ett år på Tärna, då hon fick underrättelse om att hennes son Morits efter en längre sjukdom skilts hädan på Käggleholm 1607.

Pröfningarna hade alltid lämnat Ebba Månsdotter med upprätt hufvud. Hon hade aldrig erkänt vare sig sitt häftiga lynne eller sitt otidiga rättshafveri, då det gällde egen rätt, eller sin krassa egennytta, när det gällde andras. Stoltheten och en oreflekterad gudsfruktan hade burit upp henne under lifvets stormar.

Ännu tre år lefde den gamla. Hon dog vid 81 års ålder 1610 och begrofs i Uppsala domkyrka, där ett ståtligt epitafium är upprest öfver henne och hennes make.

Hon öfverlefdes af sin son Axel, som först 1613 gjorde ett misslyckadt försök att få bosätta sig i fäderneslandet. Efter att i vredesmod hafva ihjälslagit en tjänare, tvangs han återvända till Tyskland, där han dog 1620. Hans ättlingar återkommo till Sverige och hafva som bekant antagit namnet Lewenhaupt.

Gref Morits hade 1592 gift sig också med en utländska, Amalia v. Hatzfeld. Hon tyckes liksom gref Axels gemål, Sidonia v. Falkenstein, varit rätt obetydlig, men det är ganska troligt, att dessa utländskor icke bidrogo till att stäffa sina äkta män i deras råa behandling af de stolta och fria svenska bönderna.

I sitt äktenskap hade gref Morits blott en enda dotter *Ebba*, i mer än ett afseende sin farmoders arftagerska.

II.

Ebba Leijonhufvud.

Grefve Morits Leijonhufvud hade en längre tid varit sjuklig och anat, att hans död nära förestode. Af denna anledning hade han uppsatt en skrift till konung Karl och hans drottning, Kristina af Holstein, med begäran, att de skulle nådigt taga om hand hans hustru, som vore en främling i Sverige, och hans enda lilla dotter. Hennes öde låg honom särskildt om hjärtat. Han ber underdånigt, att de måtte, om Gud förlängde hennes lifstid, se till, att hon icke komme att ingå ett giftermål, hvilket »kunde vara till förklening i ett stånd, Gud hafver täckts låta henne födas uti, utan fast mera förhoppas han, att hon genom Guds vilja och de höga personers befordring må komma i dens mans våld, som kan vara Ers Kungl. Maj:t och fäderneslandet till ära, tjänst och nytta och henne täckelig — —. Om annorledes skulle ske, vore det mig ledt, att hon vore född af mina länder.»

Det skulle nämligen bedröfva och förtryta honom, om en man, som vore oduglig i rikets tjänst, skulle njuta af allt det goda, han med släp och omak samlat. Han hade visst funnit, att hans dotter hade »en god, ärlig och from natur», men om föräldrarne tidigt falla ifrån, så kan både »en inplantad dygd och en god natur» bli förförd. Han ber därför de kungliga personerna ha henne i sin omvårdnad, hvilket skulle lända henne till ära, beröm, gagn och godt, det Gud med sin rika välsignelse igen skulle belöna och tusenfaldt vedergälla.

Föremålet för denna omtanke, Ebba Leijonhufvud, var född 1595 och således 12 år, då fadern dog.

Den lilla Ebba vistades tidtals i drottning Kristinas hof, där vi veta, att hon lärde sig ordning och sparsamhet.

Hon lärde sig äfven att följa etikettens fordringar och att noga iakttaga hvad som enligt den tidens begrepp kunde sägas höra till god ton. Hon blef ock i all sin dar noga i dessa ting och ansedd snart sagdt som ett orakel att rådfråga vid bröllop och begrafningar och andra stora festligheter.

Vid aderton års ålder blef hon gift med hertig Johans af Östergötland furstlige råd och kansler, grefve *Svante Sture*. Han var åtta år äldre än hon och hennes syssling, såsom varande sonson till den på Erik XIV:s befallning mördade Svante Sture d. y. och hans husfru, den myndiga Märta Leijonhufvud, kung Märta kallad, Margareta Leijonhufvuds syster.¹

Hennes fader kunde ej hafva varit annat än ytterst belåten med detta parti, som änkedrottning Kristina synes hafva anordnat.

Ädlare släkt än Sturarne fanns ej i Sverige, och rikare ej heller. Den unge Svante, som var den ende lefvande af den frejdade ätten, skref sig: »Grefve till Stegholm och Västervik, friherre till Hörningsholm och Tullgarn, herre till Eksjö och Örboholm», och detta var ej tomma titlar utan innebar ägandet af fasta slott och stora gods.

Bruden fick också i morgongåfva Örboholms gods i Södermanland med underlydande gårdar och dessutom »1,000 ungerska gyllen i förbättring».

Hon kände sig belåten i sitt äktenskap. Svante Sture tyckes ha varit en älskvärd ung man, om också utan större begåfning, så att hans hustru tvifvelsutan var honom öfverlägsen.

De nygifta bodde på Hörningsholm, ett af Sveriges vackraste och ståtligaste herresäten. Den unga frun skref rätt flitigt till sin mor, som vistades på Käggleholm. Hon har lärt rätt ordentligt att föra pennan. Hon gör det

¹ Ebba Leijonhufvuds farfar var Margareta Leijonhufvuds bror. Se sid. 2.

som en hel karl, vida bättre än någon dam af hennes samtid.

»Tackar jag den allsmäktige Gud», skrifer hon den 17 mars 1614, »som mig en så dygdelig, god och from make tillförordnat hafver. Gud, som detta verket själf ingifvit, må detta vårt äktenskap intill vår dödsstund med den sämja och kärlek ända, som det härtill hafver varit och ännu dagligdags på båda sidor förmeras, för hvilket jag Gud gärna utaf allt mitt hjärta tacka och prisa skall.»

Grefvinnan hade hos sig sin svärmor, Morits Stures änka, Anna Horn, dotter till den store amiralen Klas Kristersson Horn, och förhållandet dem emellan var det allra bästa. Hon var en god, gammal dam, som lät sin svärdotter styra efter eget behag.

Och det är märkligt att se, hvilket kraftigt lynne det fanns hos den unga härskarinnan på Hörningsholm. Hon intresserade sig lifligt för att upphjälpa den förfallna trädgården, skaffade sig sparrisrötter och kunde sända modern rara liljor och ympkvistar af hvita plommon. Hon kunde äfven förära modern »insyltade» d. v. s. inlagda¹ rådjur och goda pepparkakor. Så ber hon ock, att modern skall skicka henne ifrån Käggleholm »gamla bolstrar, där man gement folk kan lägga på», och grofva tyger samt hafre, som inte odlas på Mörkön men som är bra att ha i förråd.

Den kloka omtanken gör sig tidigt gällande hos denna unga matmoder, som redan hade så mycket att beställa, att hon ville ha »en dräng som kunde läsa och skriva» för att skickas i hennes ärenden.

Sparsamheten och en viss hårdhet mot underhafvande träda redan fram. Hennes mor ber för en stackars fattig bonde. Dottern svarar, att köpmännen lämna henne ej kredit, och då vet hon inte, hvarför hon skall göra det. Hon hade för sin utstyrsel, som oftast skedde den tiden,

¹ Jämför grissylta, sylt = inlagda bär.

gjort skulder, som hon ville så fort som möjligt betala. Så kom ock »silkeskrämaren» från Stockholm med sina förledande varor till Hörningsholm både en och två gånger, och hans frestelser voro ej lätta att motstå. »Sturens grefvinna» borde uppträda, såsom hennes höga rang kräfde.

Det var tråkigt hennes moder skulle bo så långt bort. Hon längtade efter henne. Det var så mycket hon ville tala vid modern om och som hon ej kunde anförtro någon annan. Slutligen kom grefvinnan Amalia till Hörningsholm, och grefvinnan Ebba fick en dotter.

Det är en lycklig moder, som under vintern 1615 skrifver till den gamla mormodern. »Min Anna Margareta Sture låter tillbjuda ers nåde sin dotterliga och lilla ödmjuka tjänst», skrifver hon, »och beder både hon och jag, att vi hos ers nåde uti all moderlig omvårdnad måge vara ihågkomna med hundra tusen godnatt, kära fru mor.»

»Anna Margareta tillbjuder fru mor sin ödmjuka tjänst, och så ödmjukligen tackar hon sin hjärtans kära mormor för det söta och goda tyget hon sänder henne. Hon tillbjuder sig till att plocka bär i sommar.» Detta bref är skrifvet den 20 maj 1615. Flickan var troligen född i september. Namn hade hon, nöddop hade hon fått, men det högtidliga barnsölet var ej firadt, och grefvinnan Ebba hade ej ännu gått i kyrkan.

Detta hade månad efter månad uppskjutits, dels hade den unga modern varit klen, dels hade hennes man haft att göra i Stockholm, dels hade ej förberedelserna medhunnits. Hon skulle dessutom ha en hel mängd saker från Västervik, från Sturarnes gamla slott därstädes, Stegeholm, samt en del matvaror, som först kunde komma med öppet vatten. Först i slutet af juni firades Annikas barnsöl och fru Ebbas kyrkogång. Sedan skulle hon fara till den lillas mormor på Käggleholm. Vägarna voro för dåliga för att man skulle våga föra den lilla, som var klen och

svag, i en skakande vagn. Ebba tyckte nämligen icke om sjön. I stället togo de ett gammalt vagnsskrof. På detta bundo de en ryssbår, antagligen liknande en sådan korg, som än i dag användes för att frakta träkol från milorna till masugnarna. Och på halm och bolstrar lades den lilla skatten. I sakta mak foro de på detta sätt från Stockholm till Käglehalm.

Där kvarlämnade fru Ebba sin flicka enligt det gängse bruket, att mor- eller farmödrar skulle, åtminstone tidtals, hafva barnen hos sig.

Hon for med sin man till Stegeholms ståtliga slott, vackert beläget vid hafvet, strax utanför den lilla staden Västervik, men hon var inte utan oro för att den gamla goda mormodern skulle skämma bort flickan. Hon förmanar henne att inte låta Annika få sin egen vilja. Inte heller tyckte hon om, att mormodern ville styra ut den lilla med »knytning och spetsar». Hon skickade fint lärft och dyrbara tyg, men allt skulle sys rätt och slätt.

Till nyåret skickades nyårgåfvor till Annika, och fadern ville gärna, att hon hade kommit ned till Stegeholm, ty han längtade efter henne, men detta var ej möjligt, så klen som flickan var.

Gref Svante var hela vintern sjuk, det onda tilltog, och den 3 april 1616 afsomnade vid tjugonio års ålder på Stegeholm den siste manlige ättlingen af den gamla, berömda Sturesläkten.

Hans tjuguetåriga änka var alldeles förtviflad. Med sitt häftiga, lidelsefulla lynne hängaf hon sig åt en gränslös sorg. Ungdomen och den kraftiga viljan medförde dock snart nog jämvikten i hennes sinne. Redan följande år visar hon sig lika vaken och intresserad som förut i att sköta sina många husmoderliga plikter, hvilkas omfattning och betydelse tilltagit, sedan hon fått om hand äfven den yttre ekonomien af de stora Sturegodsen. Hon begärde att ett år få behålla grefskapet Stegeholm, hvar efter detta indrogs till kronan.

Hon kunde sköta godsens alldeles själfständigt och synes ej varit beroende af några förmyndare. Någon nära släkting fanns ej.

Hennes mans enda nära anförvant, hans moder, den snälla fru Anna Horn, dog på Hörningsholm redan i november 1617, och »det saliga liket» pyntades och lades i sin kista af en släkting, jungfru Sigrid Horn och jungfru Kerstin Bielke, som hade varit förlofvad med hennes bror men aldrig fått sin utkorade, därför att han var bland de herrar, som följt konung Sigismund och sedan lefvat i landsflykt i Polen.

Det fanns ej ett rikt hem dessa tider, som ej hade sina gamla jungfrur eller fattiga änkor, som där lefde i lugn sina dagar fram. Vid bak och slakt, vid barnsöl och begrafningar voro de förträffliga att ha till hjälp.

Mången god ekonom, såsom gamle gref Per Brahe, ansåg dock, att det var ett fördärf att ha för mycket fruntimmer i gårdarna, och trodde, att de misstogo sig som påstodo, att de verkligen göra nytta för födan. Man har ej alltid tid och tillfälle att sysselsätta dem, menar gref Per, och »medan mjölnaren sofver, löper mycket vatten fåfängt»; dessutom just då man behöfver dem bäst, få de gängse febrar och andra sjukdomar.

Fru Ebba¹ höll dock troget kvar vid den gamla seden. Hon hade alltid mycket folk omkring sig, både adliga och oadliga fruar och jungfrur, förutom en mängd pigor och drängar. Det tyckte hon hörde till hennes värdighet som rikets första grefvinna. Vid högtidliga tillfällen ville hon ock uppträda med stor ståt. Annars iakttog hon nödig sparsamhet, dock finner man hos henne ej någon gnidighet. Däremot fordrade hon mycken artig uppmärksamhet af sin omgifning. En bland hennes skydds-

¹ Oaktadt hon både genom födseln och gifte var grefvinna, kallas hon i de flesta handlingar för »fru Ebba», med fullständig titel: »fru Ebba, grefvinna till Raseborg och Stegeholm». Själf skrifver hon sig under brefven: »Ebba Läienhufe», stundom med tillägg »grefvinna af Raseborg».

lingar fick dock öfver henne ett stort inflytande, det inflytande som den lugna och milda får öfver den häftiga och hårda. Hon hette jungfru Kerstin Horn och omtalas som fru Ebbas förtrogna. Ville man vinna fru Ebba, var den säkraste vägen att ställa sig väl med jungfru Kerstin.

* * *

Den siste Sturens änka kom dock ej att höra till de evigt sörjande änkor. Redan den 30 juli 1618, således föga mer än två år efter sin förste makes död, ingick hon ett nytt gifte med *Klas Karlsson Horn* af Kanckas, broder till de frejdade fältmarskalkarne Evert och Gustaf Horn. Han var trettiofem år, hade varit i utländsk hof-tjänst och sedan hos Gustaf Adolf blifvit hofmarskalk och riksråd. Han var en belevad och fin herre, af alla höge-gen omtyckt.

Fru Ebba hade låtit sitt hjärta tala. Inga yttre fördelar hade lockat henne. Det kan undras till och med, om hennes salige fader skulle gillat denna förbindelse.

Klas Horn var visserligen af en god släkt, men han var en simpel adelsman. Fru Ebba hade förut noga hållit på, att hon var rikets första grefvinna, och då all rang alltid räknades efter bördens, hade hon obestriddt varit den främsta näst efter konungahusets damer. Nu var detta ej längre möjligt. Hon fick finna sig i att intaga den rang, som tillhörde hennes egen släkt, den Leijonhufvudska, d. v. s. hon fick gå efter Brahesläktens grefvinnor. Men pröfningarna voro ej härmed slut. En och annan framdrog den i utlandet vanligen härskande grundsatsen, att fruarna skulle följa sina mäns rang. Detta var för mycket för fru Ebba. På det sättet skulle icke allenast den de la Gardieska släktens damer gå före henne utan alla friherrinnor. Det kom till häftiga uppträden. Under sådana villkor ville ej fru Ebba någonsin komma till hofvet eller ens till Stockholm. Mannen fick taga afsked 1620 från

sin hofmarskalksbefattning. Han blef sedan bland annat assessor i Svea hofrätt och landshöfding i Uppland — en duglig karl dugde till litet af hvarje den tiden —, men han tyckes hafva tillbragt en god del af sin tid på de stora gods, hans hustru innehade för sin dotters räkning.

Den lilla Annika förorsakade sin moder en ständig oro. Hon förblef ett sjukligt barn, och fru Ebba trodde mer än en gång, att hon skulle mista henne. Hon var fortfarande långa tider hos sin mormor, och då kände modern en ständig ängslan för att hennes lilla älskling skulle få äta för mycket eller få dricka för kallt vatten. Fru Ebba har ordinationer till hands. Det tillhörde en duglig fru den tiden — och detta gjorde fru Ebba anspråk på att vara — att ha till reds en mängd nyttiga recept, antingen i minnet eller ock i en handskrifven bok. Hon hade sålunda funnit, att när man hade förätit sig på bär, fanns ingen bättre kur än ett vått omslag om magen. Men hennes kurer voro ej alltid lika rationella. Hennes flicka fick för att stärka sig dricka mjöd med rå saffran och bomolja, och hennes ansikte beströks med kvinnomjolk, »taget af den kvinna, som första gången har fått piltebarn». Detta skulle ha en alldeles förundransvärd verkan på flickans hy och hälsa.

Grefvinnan hade desto större skäl att pyssla om sin dotter, som hennes andra äktenskap blef barnlöst. Lilla Annika fick verkligen lefva och växte upp till en godlynt, älsklig flicka, som vann allas tycke. Hennes stora rikedomar gjorde, att man tidigt nog började att undra, hvem som skulle blifva hennes make.

Den svenska adeln hade alltid skattat högt förbindelser med utländska förnämliga hus. En tysk pfalz-grefve eller markgrefve ansågs ej stå öfver en fröken Stures pretentioner. Både moder och styffader sågo dock hellre ett svenskt parti för dottern.

Bland svenska stormän var en, som höjde sig öfver alla de andra, ej genom börd, ej genom rikedom, men

genom det stora anseende han åtnjöt både inom och utom landet. Det var rikskansleren Axel Oxenstierna.

Hans son Johan var tre år äldre än Annika, och om han icke var grefve, så var hans fader ännu ung och tycktes ha en lysande framtid, som tillät de djärfvaste förhoppningar om blifvande utmärkelser och rikedomar.

Tanken på en förbindelse dem emellan uppdyker redan 1630, när Johan ej var mer än nitton år gammal och fröken Sture sexton. Han hade då redan en tid i tysthet suckat för fröken Margareta Brahe. Hon var emellertid förlofvad med hans kusin, Bengt Oxenstierna, så att det fanns intet hopp. Men denne åtog sig att för Johans räkning skaffa i ersättning Sveriges rikaste flicka. Helt oförmärkt sonderade han hennes föräldrar och fann dem »mot kanslerens hela hus väl affektionerade och i synnerhet mot Johans egen person».

Åtskilligt skulle emellertid tima, innan af detta förslag blef en verklighet.

* * *

Klas Horn utnämndes 1631 till guvernör i det svenskarne besatta Vor-Pommern. Ebba Leijonhufvud lämnade ogärna Sverige men öfvertalades att följa med drottning Maria Eleonora, då hon efter segern vid Leipzig reste ut för att sammanträffa med Gustaf Adolf.

Tidvals var hon i drottningens hof, och det fanns ingen mera representabel dam än Klas Horns ståtliga grefvinna, tidvals bodde hon med sin dotter i Stralsund.

Klas Horns bror, fältmarskalken Gustaf Horn, hade varit gift med Axel Oxenstiernas dotter, *Kristina*. Denna hade dött af pesten i Stettin ej långt efter fru Ebbas ankomst till Stralsund.

Då Gustaf Horn var långt nere i Tyskland, var ingen närmare att ta hand om hennes två små barn, en flicka om två år och en gosse om ett halft, än just svägerskan,

fru Ebba. Hon hade dock ingen uppoffrande hjältenatur, och hon drog länge i betänkande att taga de pestsmittade barnen till sig.

Under tiden slet dessa grufligt ondt, där de blifvit lämnade ensamma i Stettin under vården af slarfvigt och lättsinnigt tjänstfolk. Snön föll in genom de trasiga rutorna i deras rum, och de fingo vara allena halfva dagarna utan föda och vård.

Klas Horn tyckes slutligen hafva vågat ha sin vilja i denna sak och fordrat, att de skulle komma till Stralsund. De hade varit nog länge i karantän. Han skickade hästar och vagn efter dem, och de blefvo lyckligen installerade hos fru Ebba.

Den lille gossen hade dock farit så illa, att han dog inom kort. Gustaf Horns son, Axel Oxenstiernas dotter-son, död af vanskötsel! Så bistra voro tiderna.

Flickan Agneta däremot tog fru Ebba i sin vård, och hon lofvade så väl sin svåger som Axel Oxenstierna, att hon skulle taga henne hem till Sverige och öfverantvarda henne till hennes mormor, fru Anna Bååt.

»Min kära broders lilla dotterdotter Agneta Horn», skrifver hon i nov. 1632 till Axel Oxenstierna, »hafver på det allra ödmjukeligaste och tjänstvilligaste bedt hälsa sin kära morfar, och efter jag nu själf ärnar draga i en läglig stund öfver, så vill jag själf öfverantvarda henne sin kära mormor, och är hon, det Gud ske lof, vid godt hälsotillstånd. Gud uppehålle henne vidare.»

Detta låter ju rätt vänligt, men lilla Agneta har intet behagligt minne af den tid hon tillbragte hos sin faster.

»Hon var», skrifver hon i sin själfbiografi, »en utur viset hård fru, både mot mig och alla andra, och hade jag hos henne i de två åren sex dagar i hvar vecka, och den sjunde var söndagen, men ingen var bättre än den andra. Gick ingen af dem förbi, att jag ej måste till det ringaste få ris en gång och stundom tre gånger om dagen.» Det är till märkandes, att lilla Agneta hade ett mycket

trotsigt och envist lynne. Då hon bibehöll detta i alla sina dagar och i sin skildring af fastern visar sig väl minnas hennes hårdhet men aldrig hennes omvårdnad, så torde den stränga uppfostringsmetoden åtminstone i detta fall varit föga lämplig.

Att fru Ebba vid denna tid var vid ett retligt lynne kan lätt förklaras.

I Stralsund nådde henne på hösten 1632 den sorgeposten, att hennes herre och man, stadd på resa i Franken för att träffa Gustaf Adolf, efter en kort sjukdom afidit.

Hon var nu åter igen »en högt bedröfvad änka», som kände sorgerna tunga. Stralsunds invånare voro »ofreundliga och ohjälpsamma», och hon framlefde sina dagar »till allsöm största vedervärdighet och vedervilja».

Hon sörjde sin make, hon ville icke resa hem utan hans lik, men hon visste knappt hvar det fanns, och när hon väl fick veta detta, mötte tusen svårigheter att få upp det till kusten genom det af fientliga härar uppfyllda Tyskland. Ingen hade tid bistå henne, och hon hade otur i alla sina förslag. De penningar, hon haft med sig, voro slut, och hon var därför ifrig att få af kronan sin makes traktamente. Hon begärde äfven, att han efter sin död skulle få löneförhöjning, då hon funnit, att han hade haft, förmodligen för sin rika hustrus skull, ringare lön än flera andra. Hon ville också ha extra nådår och fri hemresa, hvilka alla önskningar ej kunde beviljas. Förgäfves vädjade hon till Axel Oxenstierna. Han hade viktigare saker att tänka på. Den store konungen var död, och utförandet af hans värf hvilade på rikskansleren.

Hon misstänkte, att det var någon särskild högre mening med att hennes hemresa med de saliga liken af hennes man, svägerska och dennas lille gosse fördröjdes. Hon trodde bestämdt, att något mera lik än dessa tre skulle hemföras af henne. Hon undrade, om ej hennes saliga kära svägerska, Gustaf Horns hustru, »förväntar sin man med

sig öfver till Sverige i samma skick, för jag tror», skriver hon, »att Gud hafver så beslutat, att de svenske måste uppoffra sitt lif i detta landet».

Stackars fru Ebba, hon som så många den tidens svenskar, fattade ej uppoffringens rätta innebörd! Hon som tusende andra suckade öfver sina små pröfningar, som historien föraktar att anteckna. Hvem tänker i skördetiden på såningsmannens mödor och växttidens faror!

* * *

Ändtligen i juli 1633 kom fru Ebba åter till Sverige. Hon behöfdes väl där för att taga om hand dels sina egna egendomar, af hvilka de förnämsta voro Käggleholm i Nerke och Ekebyhof på Ekerön i Mälaren, dels sin dotters stora gods Tullgarn och Hörningsholm.

Hon bebyggde och förbättrade alla egendomarna. Oftast bodde hon på, och mest intresserade hon sig för Hörningsholm och Ekebyhof. Men äfven på andra gårdar hade hon bohag och hushållning och kunde där uppehålla sig kortare tid, när deras skötsel så fordrade eller den lifliga frun önskade ett ombyte.

Fru Ebba var ej bland de adelsfruar, som trasslade in sina affärer för att tillfredsställa sitt lyxbegär, men hon hade mycket att taga af, och hon var känd för att hafva allt så fint och komplett som möjligt. Hon kunde låna sina vänner både ett och annat, när det behöfdes till större festligheter. Både Oxenstiernor och de la Gardier räknade ej under sin värdighet att låna ur fru Ebbas rika förråd.

Dessa bestodo först och främst i sängkläder, den gamla svenska lyxen, »räcke och hufvudbolstrar», ibland stora kolosser, som kunde väga ända till 4 lispund. De tarfliga voro klädda med så kalladt »västgötavar», men de fina voro klädda med engelskt eller livländskt var eller med »parkum», en tygsort, välkänd af äfven våra dagars mat-

mödrar. Madrasser kom det icke i fråga att ligga på i de stora kalla slottsrummen. Skulle fru Ebba bestå någon lyx i sängkläder, hade hon i bolstrarna det finaste dun och klädde dem med sidenvar. Sedan hörde ock till tidehvarfvets lyx linne, sänglinne och duktyg, holländsk rutdräll och »husdräll», d. v. s. hemmaväfd dräll, rosen-dräll, schlesisk och livländsk dräll, förutom damast i allahanda mönster, stundom med bibliska eller mytologiska ämnen. Det fanns handdukar ända till fyra alnar långa, dukar och »salveter» i långa banor. Hon kunde utan svårighet ha stora kalas och många gäster.

I grefvinnan Ebbas fatabur saknades ej heller förråd af tapeter och hyenden och bordstäckan, som allenast togos fram vid högtidliga tillfällen. Hon hade också en riklig tillgång på fat och skålar och kannor af både tenn och silfver samt ljusplåtar och ljusstakar.

De stora slottsrummen voro ej öde, då fru Ebba tog emot dem, men de fylldes under hennes tid mer och mer af möbler. Hon tog det mesta från Holland, där hon hade en egen kommissionär, och hon sökte att få friskepp för att slippa tullen. Stora målade och skulpterade kistor, stora skåp, bänkar och skulpterade sängar, liksom stolar och bord af växlande former, hade hon ärft af sina fäder, men det fanns alltid plats för nya mobilier. Dyrbara sängomhängen blefvo på modet. Man nöjde sig ej längre med hemväfda eller nederländska väfnader, utan man skulle ha siden och sammet och glittertyg med fransar och tofsar af guld och silfver. Detta var den moderna lyxen, som tillkom under fru Ebbas tid.

Och på borden var det ej nog att ha blankpolerade silfverfat och ståtliga kredenskar, man ville nu också ha blåa holländska fajansfat samt glas, både stora och små. Sådana beställde sig fru Ebba ett stort parti redan under Sturens lifstid. Lyxen af dussintals skedar och gafflar fick dock aldrig fru Ebba upplefva, den tillkom först under slutet af århundradet.

Fru Ebba hade onekligen mycket att beställa för att se om all denna härlighet. Hon hade visserligen många, som skulle hjälpa henne, både inspektorer och skrivvare och fatburshustrur, men det var ändå ett verksamt lif, som fru Ebba förde dessa närmaste år.

Svårt var det att ej råka ut för tjuftar, särskildt när hon var borta från en gård. Hon hade ock stundom på Hörningsholm någon fånge, anklagad för stöld, och som väntade på dom och rannsaking. Men den skulle verkställas af kronans domare, och därmed var ej fru Ebba belåten.

En gång blef ett par af hennes hustjuftar, humledrängen och hans hustru, dömda att återställa allt, böta en summa och förvisas häradet. Detta förklarade fru Ebba vara »en slät dom», som hon endast ogärna nöjde sig med. Och än mera förargad blef hon, då Axel Oxenstierna en gång skref till henne och bad henne, att hon skulle kosta respenningar till Nya Sverige i Amerika på en tjuftaktig betjänt. Visst hade hon stort förtroende till rikskansleren, men uti detta fallet »kan hon sin käre brors mening inte rätt väl förstå». Att hjälpa »en skälm», det var för mycket, hon måste muntligen fråga rikskansleren hvad han kan mena därmed. — —

Vid sin återkomst till Sverige hade fru Ebba en mycket viktig sak att ombesörja, nämligen sin makes begrafning.

Hon slog sig ned i Uppsala för att öfvervaka allt. En hennes inspektör, »Lille grå», red dag och natt för att komma dit och hjälpa henne. En annan, Kristiern Peder-son, var i Stockholm och uträttade där hennes ärenden. Han skulle söka få ut de dyrbarheter, hon pantsatt hos Herman Fleming, främst två stora guldkedjor att hänga på de hästar, som skulle ridas före hennes salige herres lik i processionen till kyrkan. Han tog också ut ur hennes hem i Stockholm åtskilliga dyrbarheter, som endast nyttjades »vid bröllop och andra kalas». Fatburshustrurna

sände till henne linnen och husgerådssaker. Att hon tänkte ha mycket gäster kan man förstå, och hon behöfde dussintals större och mindre dukar, »konfektsbiläggare» och »handkläden» åt de s. k. »förgångshustrurna».

Viktigast var att få mat till alla dessa gäster, som voro bjudna från hela Sveriges rike. En särskild begravningsgård upptogs af hennes bönder, och hon skrifer till den nämnde Kristiern Pederson: »Det är min befallning, att du upptager från Ekebyhof gård två båtar och sänder dem till Tälje och låter uppå en båt lägga höns, gäss, ägg, gödesvin, dock icke späda gödegrisar, såsom ock utaf allahanda trädgårdsfrukt, som här till begrafningen behöfves, och lagar så, att densamma båten är här äntelig 8 dagar förrän begrafningen. Uppå den andra båten skall du låta lägga hjortarna och gödkalfvarna och spädegrisar, och skall den båten vara här 2 dagar före begrafningsdagen. Jag menar, att gödeoxarna och gödefåren kunna fuller så sakta i mak drifvas öfver land, så att de äro här 8 dagar före begrafningsdagen. Men där du tycker, att det intet bär åt, att fåren drifvas landvägen, så kan du låta lägga dem in uppå båtarna.

Herr Kristiern, jag beder dig, att du ville härom flitigt beställa och laga så, att gödboskapen må vara fet, att jag hafver ära därpå, när det bäres fram.»

Den ståtliga begrafningen gick af stapeln under hösten 1633. Klas Horns stoft nedsattes i den af hans änka nymålade familjegravven i Uppsala domkyrka, de talrika gästerna förplägades rikligen, och vi skola hoppas, att det beröm, som slösades på de vällyckade anordningarna, i någon mån lindrade fru Ebbas djupa sorg.

Fru Ebba var nu trettionio år, och äldre änkor än hon hade ingått i nytt gifte. Men hon förblef änka och koncentrerade all sin ömhet kring sin enda dotter. Dennas sjuklighet förorsakade modern alltjämt oro. Själf var hon ock tidtals klen till hälsan, men »ogras förgår inte» var hennes egen uppfattning härom.

Johan Oxenstierna började nu själf fria till Anna Sture, och fru Ebba såg detta med nöje. På hösten 1634 förlofvades de. Oxenstiernorna voro öfverbelätna »med svågerlaget».

Ej långt efteråt afreste Johan Oxenstierna att underhandla med polackerna. Man väntade mycket af den tjugutreårige grefven. »Jag hoppas, att din son blifver ett ståtligt instrumentum i vårt fädernesland», skrifver Gabriel Oxenstierna till sin bror rikskansleren, »och träder en dag i ditt kall.»

Att gref Johan ej kom att infria dessa stora löften är allbekant, men fru Ebba och hennes dotter voro belätna, det var hufvudsaken. Fru Ebba skref i okt. 1635, att hon älskade honom »såsom sitt eget köttsliga och kära barn någon tid af mig kan älskad blifva. Gud unne mig den lyckan till att njuta hans person, så att jag mitt moderliga hjärta mot honom snart får låta påskina.»

Efter hans återkomst firades bröllopet i Stockholm midsommardagen 1636. Vi kunna vara förvissade om att ingen ceremoni underläts och inga omkostnader sparades. Bruden dignade säkerligen under brokader och diamanter, hennes mor bar en tvifvelsutän dyrbar robe af nyaste snitt, där saknades säkerligen ej vare sig den ståtliga fackeldansen eller den högtidliga sängledningen eller utkastningen af silfverstafven, prydd med brudens färger, till folket utanför bröllophuset, eller det öfliga brudtalet, då morgongäfvän uppräknades för intresserade parter, eller den stora festmåltiden med sina stora pastejer och helstekta rådjur och fåglar, sina fina, utländska konfektyrer och flödande viner, för att ej tala om ölet och utspisningen bland det gemena folket. Ej mindre präktig torde den hemkomma varit gref Johan själf höll för alla bröllopsgästerna.

Ty värr sakna vi närmare beskrifningar. Dylika hade här varit ovärderliga. Det var Sveriges rikaste flicka,

som giftes bort, och ingen fru förstod och kunde så ordna allt på bästa sätt som fru Ebba.

* * *

De år, som nu följa, synas ha varit bland de lyckligare i fru Ebbas lefnad. Hennes svärson var en vänlig och saktmodig man, som gjorde hennes dotter lycklig och utan härsklustnad eller häftighet trofast gick sin svärmoder till handa i vården af deras ägodelar. I hans fader, den store rikskansleren, hade hon ett mäktigt stöd, och den största vänskap och sänja rådde dem emellan.

Axel Oxenstierna är hennes rådgifvare i allt och vardt det mer och mer, ju äldre grefvinnan blef. Ej blott att hon sökte utverka sig hans bistånd i processer, som hon hade bland annat med sina kusiner Bielkarne eller för att få ut de penningar, hon insatt i kopparkompaniet, utan ock rörande en hel del småsaker, som man må förundra sig öfver att rikskansleren hade tid och lust att befatta sig med. Hon rådfrågar honom om godsbyte, om köp af boskap, om byggandet af lusthus och mångfaldiga andra småsaker.

»Gud välsigne er, min kära bror till evig tid», skrifer fru Ebba i jan. 1642, »som låter sin stora och vänliga dygd uppå mig ensörjande eremit uppåskina och icke vill ställa min ringa person uti förgätenhet, som utaf alla mina blodsförvanter är helt förgäten liksom den döde i grafven.»

Fru Ebba hade just vid denna tid skäl att känna sig ensam, ty hennes »kära Annika» hade med sin man på hösten 1641 rest till Stralsund för att därifrån vidare i sinom tid fortsätta till Osnabrück att där förhandla om freds afslutande.

Hon slog sig nu ned på Käggleholm och fick sin mans brorsdotter, Axel Oxenstiernas lilla dotterdotter, Agneta Horn, att trösta sig med. Denna var icke trakterad häraf, ty hon visste ingenting värre än att vara hos fru Ebba.

»Var det inte rätt mycket goda dagar», skrifver hon i sin dagbok, »jag hade där, men så voro de juledagar emot de förra, som jag hade haft hos henne. Men så visste jag nu väl, på hvilken sida hon var om mig.»

Agneta var nu tolf år, lika klok som liflig, och hon kunde hålla den myndiga fru Ebba stången. Denna fann flickan emellertid snäll. »Agneta Horn ter sig till allt godt», skrifver hon till rikskansleren, »Gud regere henne vidare. Jag hafver låtit informera henne ytterligare uti sina katekismus stycken och aktar nu uti den heliga trefaldighets namn till att begå det högvördiga sakramentet tillstundande 2 dag påska. Gud förläne henne och oss alla sin heliga andas nåd!»

Konfirmationen var ej i vårt land införd, och liksom i katolska länder var tidpunkten för den första nattvardsgången tidigare än nu.

Ej långt efteråt kom Ebbas svåger, Gustaf Horn, hem till Sverige. Han hade i åtta år suttit fången efter slaget vid Nördlingen. Hans hemkomst glädde fru Ebba synnerligen. Hon förklarar, att hvad hon har i sitt »ringa våld och förmögenhet», skall vara till svågerns tjänst.

Under högtidlig procession hade han tagit in i Axel Oxenstiernas hus i Stockholm men slog sig sedan ned hos fru Ebba.

Hon var, som andra gamla fruar, en ytterst intresserad äktenskapsmäklerska, och hon var nu betänkt på att skaffa sin svåger en fru. Hon utsåg Per Brahes syster, Kristina Brahe, och Gustaf Horn syntes ej så obenägen.

Fru Ebba bjöd henne på middag, och allt skulle gå så lätt. Men hon hade ej tagit i beräkning den klipska Agneta. Denna varnade sin far och dukade upp en hel mängd historier om den utkorade. Gustaf Horn fann rådligast att icke ens infinna sig på middagen.

Det blef nu ett häftigt upptråde mellan fru Ebba och Agneta. Fru Ebba mente flickan ej såg på sitt eget bästa, när hon inte ville ha en styfemor, som troligen ej skulle

få några barn. Agneta menade, att nog blir hon ändå försörjd, men bitas med en ond styfemor, det ville hon inte.

»När min herr far hörde detta», skrifer Agneta, »svarede han, att han aldrig ville hafva hustru, om hon inte kunde förlikas med mig, så att jag kunde vara i huset hos honom, ty jag vore honom född af hans mycket kära hustru, och var jag fördenskull hans enda hugnad och glädje. Fru Ebba blef så bitterligen ond för de orden och sade: 'Käre, läte man det där stycket höra sådana ord af dig! Du känner henne intet så grant som jag, och hon behöfver väl en ond styfemor, som med allvar tar ihop med henne!' Men huru jag bryggde hos min far, så gjorde jag honom alltid kunskap om deras råd, så att giftermålet slogs i en pannkaka och blef intet af.»

Ej långt efteråt friade Gustaf Horn till en fröken Bielke, men detta var ej fru Ebba till behag, och hon blef länge gramse på Agneta, som stälpt hennes kloka förslag.

* * *

Men fru Ebba skulle snart få större sorg än hufvudvärk och processer och misslyckade äktenskapsplaner — ja, en sorg större än dotterns ständiga frånvaro i Tyskland.

Fru Ebba hade länge varit missnöjd öfver att fredsunderhandlingarna aldrig togo ett slut. År efter år blef hennes barn ute. Och mågen saknade hon minst lika mycket, ty hon fick sköta både sina och hans affärer, och med åren blef det mödosammare att resa från gård till gård.

Dessutom var hon orolig för sin dotter. Denna var ständigt sjuk. Flera gånger hade fru Ebbas förhoppningar att blifva mormoder blifvit gäckade. Nu hoppades hon dock, att hennes innerliga önskan skulle gå i fullbordan. Fru Anna skötte nu sin hälsa efter alla konstens regler. Hon hade i Osnabrück låtit tillkalla en sär-

skild läkare, doktor Timplern. Hennes make hade varit rädd för dennes starka kurer, men hans hustru hade äfven sin lilla moderneärfda envishet, och Johan Oxenstierna hörde ej till de karaktersfasta äkta männen. Doktor Timplern lät den unga frun bada sex timmar om dagen, slog åder på henne, hvilket hon aldrig förr tillåtit, och gaf henne både fasta och flytande medikament. Omkring 13 veckor underkastade hon sig denna behandling, men matlusten aftog mer och mer. Hon kunde endast behålla flytande föda, slutligen endast något renskt vin. I den belägenhet, i hvilken hon var, kunde denna matleda ej annat än ingifva stor oro hos hennes omgifning. Hon blef själf småningom likgiltig för allt och vägrade att taga mera af doktors medikament. Hon orkade nu ej längre gå uppe och talade blott om sin död och begrafning. Hennes man sökte lugna henne, han hoppades ännu, att hon skulle kunna återfå hälsan.

»Jag slocknar snart som ett ljus», sade hon till honom, och så skedde ock. Krafterna voro slut, och stilla och fridfullt, som hon lefvat, dog i Osnabrück 26 juli 1646 den sista telningen af Sture-ätten.

Det var ett förkrossande slag för fru Ebba. »Är mitt tillstånd, som min kära bror väl lätteligen kan tänka», skrifver hon från Ekebyhof i febr. 1647, »bedröfligt, ängsligt och fullt af mycken jämmer och såsom den all sin världsliga hugnad hafver mist och är helt allena.»

Från denna tid behärskas fru Ebba af två tankar, sin dotters begrafning och sitt eget testamente.

En begrafning var alltid för fru Ebba en högviktig angelägenhet, så mycket mer då det gällde hennes enda barn och den sista Sture-ättlingen.

Många svårigheter uppreste sig, och fru Ebba behöfde all tröst af sin vän rikskansleren. »Din svärmoder», skrifver denne till Johan, »gör föga annat, när jag kommer till henne, än gråter och längtar efter att få dig hem. Jag gifver henne förtröstning till våren, om Gud

spar lifvet.» »Gud må veta», skrifver hon till sin måg, »när detta kära barnet kan komma till sitt fädernesland och i sin hvilokammare. Gud tröste mig högtbepröfvade kvinna uti en alltför olycklig stund.»

Gref Johans första tanke hade varit att med sin hustrus lik resa hem ifrån hela fredsunderhandlingen, hvarpå han, tack vare egen oduglighet och sin kollega Adler Salvius' intriger, var alldeles utledsen, men en sådan skandal hindrade hans fader. Denne skref till honom ett bref fullt af tröst och förmaning. »Förmodar jag», skrifver han, »att du tager din tröst uti Guds ord och det hopp vi hafva om det tillkommande lifvet, så att du agerar en man så väl i sorg och motgång som i lust och medgång, beder Gud om hjälp och drager ditt kors med tålmod och rättar dig efter Guds disposition.» — — —

Hans andra tanke var att skicka sin hustrus lik till Bremen för att föras sjövägen till Sverige. Äfven detta afböjde rikskanslern för att ej stöta sig med fru Ebba, som blef alldeles förtviflad vid tanken på att hennes dotters stoft utan någon högtidlig procession af anförvanter och vänner skulle föras hem till Sverige. Då fick det förr stå utomlands tills vidare.

Under vintern lugnade hon sig någorlunda, men när på våren 1647 bref kom, att det var ovisst, när fredsunderhandlingarna skulle taga ett slut, då blef hon åter utom sig, häftig som hon var och van att få sin vilja fram. Hon gjorde upp med sin lifliga fantasi allahanda olyckor, och Axel Oxenstierna hade flera samtal med henne för att med sitt lugn och sina klara skäl återföra hennes sinne i jämvikt. Den 16 maj skrifver hon till sin måg därom bland annat:

»Ehuru väl att det blifver mig en bedröflig hemkomst och ögnasyn, dock likväl ängslas jag och längtar därefter nu utaf allt mitt hjärta. Jag hafver nu uti denna vinter något kunnat slå detta utur mina tankar, emedan att det hafver varit en omöjlighet att kunna ske, men nu vet Gud,

huru högt det bedröfvar mig och hjärteligen ångest gör mig, att jag intet hopp hafver och närer, *huru* det skall eller kan ske.

Gud bättre mig, arma kvinna, att mitt hjärtans kära barn skall så länge stå ofvan jorden och inuti det främmande landet, och jag kan intet göra mig några omtankar till att beställa antingen om ett eller annat till mitt kära, saliga barns hemkomst, mycket mindre om själfva begrafningen, emedan allt är så ovisst, och jag är nu alldeles rädlös och vet intet, huru såsom jag rätt skall härutinnan om mina saker anställa.»

Fru Ebba var dock ingalunda overksam. Hon var mycket ifrig att få i ordning den gamla Sturegrafven i Uppsala domkyrka. Hon skaffade galler för att därpå sätta några utaf »de saliga liken» och sålunda få större plats för sig, sin dotter och hennes man.

Johan Oxenstierna var icke nöjd med dessa anordningar. Han ville ligga i den graf hans fader iordningställt i Jäders kyrka, och hans hustru hade på sin dödsbädd uttryckt sin önskan att få hvila vid sin älskade makes sida. Axel Oxenstierna ansåg dock klokare att gå fru Ebbas önsknings till mötes, allra helst som hon insatt denna punkt i sitt testamente såsom ett villkor för att detta skulle uppsättas helt och hållet till Johans förmån. Hon hade nämligen ärft sin dotters förmögenhet men ville testamentera den till sin måg. Detta vållade dock någon svårighet angående Tullgarn och Hörningsholm, som voro arfvegods och därför skulle enligt svensk lag tillfalla hennes blodsförvanter. Fru Ebba var dock sinnad låta gref Johan få dessa präktiga gårdar genom att gifva i byte en mängd strögods och mindre gårdar, som han skulle få ärfva efter sin far och mor. Axel Oxenstierna var ej riktigt nöjd med att hans gårdar skulle gå ur hans släkt, men han tyckte det var svårt att »släppa denna offerten ur händerna». »Hvad din salig kära hustrus begrafning vidkommer, såge jag fuller gärna», skrifver han

till Johan, »att hennes sista åstundan till att begravas i Jäders kyrka i min destinerade graf måtte ha sin fortgång och vi således eller våra ben där samlas tillhoppa och förvänta Herrans tillkommelsedag. Dock likväl, om inga andra betänkanden vore, skulle jag inte vilja råda, för den orsak skull att förspilla någon fortune, som sig anpresenterar. Vi måga vara sorgfälliga och åhugsne, huru vi måge mötas åt i Guds rike. Grafven måge vi taga, som hon sig anpresenterar, och ingen spilla för den skull sin skäligena fortune.»

Så säker ansåg dock ej Axel Oxenstierna, att hans son borde vara om testamentet. »Fuller är hon stadig af sinnet, men som hon är något singulier och i sina partikular saker opiniatrisk (envis), alltså kan hon ock snart få en förtret, och den det skall kunna undanböja, han måste sannerligen vara en perfekt karl. Eftersom i din frånvaromig näppeligen något privat hafver varit besvärligare än behålla hennes goda favör för din skull och till ditt bästa.»

Det tyckes, som om Johan snart skulle ha satt fru Ebbas tålmod på ett hårdt prof, då han med en hos honom ej ovanlig framfusighet, en ingalunda lycklig egenkap för en diplomat, skref till sin svärmöder, att han funderade på ett nytt äktenskap. Därför var han än ifrigare att få sin första hustru begravnen.¹

Ebba Leijonhufvud blef först ledsen att se sin dotter så snart glömd; hon började gråta, då hon fick se Johan nyttja rödt lack och detta, innan hustrun var begravnen! Men på det hela taget fann hon sig rätt snart i sitt öde. Äfven medgaf hon, att dotterns lik fraktades till Sverige, utan att Johan Oxenstierna följde med.

Rikskansleren var den, som öfvertalade henne därtill. »Jag var hos din svärmöder på Ekebyhof öfver pingstdagarna», skrifver han till Johan (1647), »och ändock hon fuller mycket hafver tagit af, kvider stundelig och vid

¹ Se art. Margareta Brahe.

alla occasioner öfver sin olycko, likväl är hon så tämmelig till pass. Jag kom med henne till tals om din saliga hustrus lik, att du inte kunde så hastigt komma af Osna-brück, och för den skull nödgades att sända liket till sjökanten förut och hem. Så fann jag henne likväl därutinnan resonablare, än jag hade trott. Hon hade fuller hellre sett, att du hade kunnat komma med, men då det inte kunde ske, ser hon gärna att liket må komma öfver, medan väderleken är god. — — — Jag för min person kan icke annat skrifva, än att hon ju härtill hafver tämligen tagit mina ord och råd till godo, och i allt tett sig benägen och villig.»

I augusti 1647 sändes liket ut till sjökanten med så mycken heder, som Johan Oxenstierna kunde åstadkomma.

Ebba Leijonhufvud har nu fullt af begrafningsprojekt. Bland annat ville hon, att liket skulle föras genom Stockholm till Ekebyhof och därifrån i procession till Uppsala. Detta afböjde dock rikskansleren.

Skeppet, som hade fru Anna Stures lik ombord, hade en svår sjöresa och kom först i början af oktober till Stockholm, där det kastade ankar utanför Blockhusudden. En afton fördes det, följdt af Axel Oxenstierna och flera förnäma personer, till Storkyrkan, där det nedsattes tillsvare.

Fru Ebba var nu mycket sysselsatt, och först den 26 november utfärdades bjudningsbrefven.

Den 20 januari 1648 fördes liket ur kyrkan med en stor procession af drottningen, hela hofstaten, rådet, en mängd folk af alla klasser. Vid norra tullporten vände flertalet, endast fru Ebba själf och släkten beledsagade det vidare. Första nattlägret togs vid Solentuna, det andra vid Alsicke, där alla stannade två nätter och fågnades af ställets ägarinna, fru Karin Oxenstierna, Johans syster. Slutligen fördes det själfva begrafningsdagen, en söndag, till domkyrkan i Uppsala, där i drottningens och en mängd förnäma personers närvaro begrafningsceremonierna för-

rättades, hvarefter den stora festmåltiden afåts. Det var för väl, att drottningen där infann sig. Fru Ebba hade varit så orolig, att hon ej skulle komma.

»Din svärmoder hafver varit mycket punktuel», skrifver rikskansleren till Johan, »och ändock allt som till skälig ära och respekt hörer, intet hafver varit mig emot, och jag mig i allt, så mycket möjligt var, ackommoderat till din svärmoders humör, likväl hafver jag funnit många besvär och vedervärdigheter, dem jag dock för din skull gärna dragit.»

Fru Ebbas bekymmer voro dock ej slut med dotterns begrafning. Hon hade sedan att tänka på anskaffandet af en gravvård. På Axel Oxenstiernas inrådan förfärdigades af mästern Henrik i Stockholm med material från Italien det vackra monumentet, som ännu utgör Sture-grafvens prydnad.

Vidare hade hon fortfarande att tänka på sin egen begrafning och sitt testamente.

Fru Ebba hade redan 1640 uppsatt ett testamente, som ytterligare ändrats till Johans förmån 1641. Nu skickar hon i juni 1647 utkastet till ett nytt sådant till Axel Oxenstierna. Denne redigerar om det å nyo. De oxenstiernska gods, som skulle lämnas i utbyte, voro ej tillräckliga att väga upp Tullgarn och Hörningsholm, men Axel Oxenstierna hade icke dess mindre ansett, att fru Ebba kunde på vinst och förlust testamentera dessa egendomar till hans son, då hon höll af Johan Oxenstierna som en son och ej var vidare bevågen sina rätta arfvingar, d. v. s. sina kusiner, fruarna Ebba Brahe och Ebba Grip. »Det är intet tvifvel, att testamentet, som det hafver varit och än är fattadt, lærer sätta dig i disputer och förtret», skrifver likväl Axel Oxenstierna till sin son. Och den gamle statsmannen hade rätt. Långvariga tvister uppstodo¹ också i det följande.

¹ Se Ebba Brahes biografi i »Märkvärdiga kvinnor» af E. Fries, samt art. Margareta Brahe i detta arbete, hvilka komplettera uppgifterna om detta märkliga testamente, som kunde ur rättslig synpunkt förtjäna en utförligare framställning, än den som kan komma det till del i populära skrifter.

Testamentet är dateradt den 24 juni 1648 och bevitnad af Mattias Soop, Ture Sparre, Seved Bååt m. fl. Det inledes med en vacker utläggning af Salomos ord: »Allt är fåfängligt», sedan följer en kort lefnadsteckning, i hvilken ingår ett utförligt beröm öfver Johan Oxenstierna, som göres till hennes arvinge och testaments-exekutor. Dock fordrar hon en hederlig begrafning och en viss summa till Sture-grafvens underhåll i Uppsala och till stipendiaterna.

Fru Ebba beställde sålunda med sin vanliga reda om sitt hus. Hon var ej ännu sextio år, men de sista sorgerna hade tagit henne djupt, hon led af podager eller reumatism och var nedstämd till lynnet. Men när det bjöds på ett bröllop eller en begrafning, kryade den gamla damen upp sig och gick, så väl hon det kunde, med högburet hufvud i processionerna och presiderade vid kalasen. Alla krusade henne, hon var dock den siste Sturens rika grefvinna. Axel Oxenstierna förvånade sig öfver hennes intresse och liflighet vid dylika fall, då hon mycket väl kunde ha varit hemma men ändå skulle vara med.

Pröfningarna hade dock gjort henne mera kinkig och påstridig än förr. Hon tålte inga motsägelser och var mycket förbittrad, då hon ej fick sin förmenta rätt.

Så hade hon råkat i delo med riksrådet och f. d. sändebudet i Osnabrück Adler Salvius, som var hennes granne i Stockholm. Hennes måg och han hade tvistat i Osnabrück, nu tvistade fru Ebba och han i Stockholm. Hon hade byggt en täckt gång öfver en gränd, som låg invid hans hus. Hon ansåg, att där gick föga godt folk, men hon blef emellertid befalld att upphöra med byggnaden. Då vände hon sig till öfverståhållaren, som ryckte på axlarna och sade sig icke kunna hindra lagens gång. Hon lät då skriva en supplik till drottningen men höll på att icke få någon, som ville lämna fram den. Själville hon det icke. Drottningen lofvade slutligen granska hennes ansökan, och Axel Oxenstierna trädde medlande

emellan, men huru det var, fick fru Ebba orätt och befallning att rifva sin nybyggnad.

Men denna förtret var ett intet mot den, som väntade henne, då drottning Kristina föreslog, att hon skulle till kronan afstå Hörningsholm, enär dess förvandling till en fästning skulle för Stockholms försvar vara af nöden.

Fru Ebba blef utom sig. Expropriationslagar ingingo ej i 1600-talets rättsmedvetande.

Hon aflät till Axel Oxenstierna en längre egenhändig skrifvelse, och då denna är i hög grad karakteristisk och originell, anföra vi därur hvad som angår Hörningsholm, äfven med de kraftord och för vår tid egendomliga uttryck, som däri finnas. Brevet lyder:

— — — »*Jag* hade väl aldrig kunnat tänka eller tro, att en sådan begäran numera skulle mig anmodas om, emedan det blef mig utaf hans kungl. majestät, kung Gustaf Adolf den store, nu gloryrdigast hos Gud uti åminnelse, en gång för många år sedan om Hörningsholm och dess omliggande lägenheter och egendom anmodadt, den tid Gud vare klagadt, att jag uti mina unga år uti ett bedräfligt änkestånd med min kära lilla omyndiga dotter stadd var, och jag då uti all som största underdånighet emot hans kunglige majestät mig förklarade och då mina rättmätiga skäl hans kunglige majestät till sinnes förde. När hans kunglige majestät min underdåniga förklaring förnam, så lät hans kunglige majestät sig det allra nådigast behaga, såsom en högst förståndig potentat, som utaf Gud med stora och höga gåfvor och stora kvaliteter var begåfvad. Bland alla andra höga gåfvor var denna ock icke den ringaste, att han var mild och nådig emot sina undersåtar, när han förnam hvars och ens rättmätiga sak, och aldrig åstundade nabons vingård eller den fattigas endaste får. Emedan jag då, den tiden, genom Guds nådiga tillhjälp kunde leda mig därifrån och nu uti så många år hafver det besuttit omolesterad, är alltså detta anmodande mäktat oförmodligen uppå kommet, så att

uppå ett sådant ärende icke är så lätteligen eller snart betänkt eller resolveradt, såsom min käre bror begäret med det snaraste ske måtte. — — *Hade hoppats att få* sitta nu uti min ålder och sorjedagar uti mina hyddor, dem Gud mig utaf sin blotta nåder tillförordnat hafver, hvartill jag både är lagligen gift och nu, ty värr och Gud vare högeligen klagadt, yttermera till arfs tillfallna äro. Men emedan jag förnimmer att alla goda råd äro mig samt all annan min världsliga hugnad undandragen och förtagen är, så tager jag Gud till råds, som hafver lofvat att vilja vara alla änkors bistånd och rådgifvare.

När jag detta ärendet rätt öfverlägger och öfverväger och ifrån begynnelsen och till ändan rätt betänker, vet jag icke väl hvad mig härtill skulle beveka.

Att det så föregifves, att det till den ändan skulle begäras, att det till fäderneslandets defension och bättre säkerhet lända skulle.

Så hafver öfverheten så väl som undersätarne orsak till att tacka den allra högste Gud, som uti så många år hafver utaf sin faderliga barmhärtighet i många farliga krigstider bevarat vårt kära fädernesland för all farlighet och fientligt infall och inbördes krig Hörningsholm förutan.

Alltså vill man hafva det stadiga hoppet och vissa förtroendet till den allra högste och allsmäktige Gud, att Han är ännu så mäktig, som Han utaf begynnelsen varit hafver och Hans allsmäktige hand är intet förkortad, utan att Han kan ännu ytterligare beskydda vårt kära fädernesland för all olycka och farlighet, Hörningsholm förutan.

Fag kan det icke öfver mitt hjärta bringa eller hos mig besluta att afträda det uti min lifstid *af* dessa mina orsaker, som förbemälte äro, såsom ock *därför* att detta huset hafver varit den ädla familjen Sturenses rätta stamhus och jag utaf Guds tillskyndan och skickelse hafver haft uti min säng den siste utaf den linien uppå svärd-

sidan och jag hafver efter Guds vilja och mig numera till all som största sorg och afsaknad födt den sista Sturen hit till världen.

Jag skulle veta och lida, att samma stamhus skulle blifva rifvet eller demolisteradt utaf andra och kanske androm till godo. Det skulle yttermera bedröfva mig och upprifva mina dagligen blödande sår.

Men där detta emot all min vilja ändtligen ske måste, så måste jag också vara betald, att det ansenliga klenodiet, som jag nödigt utur mina händer släpper, mig nöjaktligen tillställes och under 1,000,000 riksdaler in specie mig uppå ett bräde uppräknas och kontant erlægges, förr än som jag af Hörningsholms husport utgår, och vill ändå betänka mig, om jag därmed är nöjder. Till det andra vill jag vara försäkrad uppå kunglig lofven, med bref och sigill bekräftadt, att Hörningsholm aldrig skall bortskänkas, förlänas, försäljas åt någon människa, vare ho han vara vill, inrikes eller utanrikes, vare sig i hvad kondition det vara och nämnas kan, utan vara och blifva under Sveriges krona till evärdliga tider och erkännas för Sveriges kronas lås och nyckel och till dess defension, eftersom det namngifves och för den orsaks skull utaf mig begäres till att uppdraga det till kronan.

Som jag detta nödigt gör, så må jag då efter min död hafva det odödeliga namnet, att jag det till Sveriges krona till desto bättre säkerhet uppå alla tillfallande lägenheter och uppå alla händelser, med vilja, för ringa värde och vedergällning uppdraget hafver.» — —

Fru Ebba besparades emellertid sorgen att lämna Hörningsholm, såsom det förefaller, genom Axel Oxenstiernas bemedling. Den sorgen borde väl ej varit så svår, då hon redan fått lämna sitt enda barn, då hon själf var gammal och det var ovisst, om ej Hörningsholm efter hennes död skulle gå till arfvingar hon ej kunde tåla.

Är det ej en historiens nemesis, att detta så vaktade Sture-slott, som den gamla grefvinnan ej ville offra till

fäderneslandets försvar, skulle med alla dess skatter inom sjuttio år af fiendehand brännas och förstöras!

* * *

Fru Ebba tyckte om, såsom vi redan visat, att ställa till partier, och genom sin energi och sitt inflytande var hon van att drifva sin vilja igenom.

Till sin andre mans brorsdotter, Agneta Horn, som långa tider vistades i hennes hus, utsåg hon också en följeslagare genom lifvet. Det var Erik Larsson Sparre. Han var befryndad på både fäderne och möderne med rikets främsta män, men han hade många syskon, och rikedomerna var ej stor. Till sinnelaget var han from och medgörlig, till sitt yttre var han lång och gänglig, därtill var han tafatt och läspade betänkligt.

Fru Ebba tyckte emellertid, att en bättre man kunde Agneta ej få. Sitt möderne hade hon redan, och mer penningar skulle hon ärfva efter både far och morfar. Hon skulle kunna »hjälpa den fattige karlen i sadeln», och hon borde ha en snäll man, ty annars blefve det bara kif och trätor, så påstridig och kraftig, som Agneta var. Fru Ebba hade mer än en gång dragit kortaste strået i strid med denna lilla svartögda, pigga och intelligent flicka. Det kom hon också att göra i detta fall.

Agneta svarade visserligen först ja, när fru Ebba å Sparres vägnar framställde frieriet. Hon var ej då mer än femton år, fästmannen tjugu, och hade hon respekt för någon, var det för fru Ebba. Men snart kom hon under fund med att hon gjort en dumhet. Hennes stolta sinne kunde ej fördraga att se sig fästad vid en herre, som var så obetydlig som Erik Sparre. Dessutom hade hennes hjärta börjat tala. Hennes mosters svåger, *Lars Cruus*, var visserligen intet geni, men det var en hurtig och tapper krigare, som lifligt slog an på hennes unga fantasi. Hennes morbröder styrkte henne i motviljan mot Sparre. Ja, hennes egen morfar, Axel Oxenstierna, tyckte

icke heller om fru Ebbas anordningar, men han var som alltid alltför klok för att stöta sig med den rika grefvinnan utan »såg tiden an» med sitt vanliga lugn.

Och lilla Agneta var nog den, som själf kunde reda sig ur det obehagliga läge, i hvilket hon råkat, tack vare fru Ebba.

Hon hade varit på slottet och dansat. Där hade hon till sin förskräckelse funnit, att man brukade drifva gäck med hennes fästman. De unga kavaljererna hade stulit bort hans värja; Agneta hade då icke velat dansa med honom utan dansat med andra. Det hade pratats och skämtats om detta, och hon hade fått höra många förargliga stickord.

Det var den tiden ej så lätt att göra slut på en dylik förbindelse. Agneta tyckes visserligen ej varit offentligen i vittnens närvaro trolofvad, en dylik högtidlig akt hade mycken likhet med det sedan följande giftermålet eller aftalet om giftet och ansågs i det närmaste lika bindande, utan Agneta var bunden endast genom ett mera privat aftal, men till och med detta skydde man den tiden att bryta.

Agneta Horn vände sig till sin far. Den store fältmarskalken var i sitt hem en vek man, i hög grad beroende af hustru och svägerska. Dessa voro för tillfället goda vänner och ense om partiet. Gustaf Horn var ej rädd för den tyske kejsarens kanoner, men för dessa fruars skarpa tungor syntes han ha stor respekt, allra helst för sin svägerskas, hos hvilken han bodde i Stockholm och med hvilken han på intet vis ville stöta sig. Men å andra sidan höll han af sin enda dotter och ville gärna göra henne till viljes. Han stod mellan två eldar!

Men låtom oss höra, huru Agneta själf tecknat sig till minnes denna strid mellan en af århundradets stora fältherrar — och tre modiga kvinnor:

»Så kom min herr far till mig och frågade mig, om det var sant, att jag ville öfvergifva honom (Sparren), och då svarade jag:

'Ja, jag kan icke längre dölja, utan måste bekänna sanningen, att jag aldrig har haft i mitt sinne till att äga honom, och det jag härtill har måst låtit mig behaga, har jag mest gjort af en barnslig räddhåga. Jag har inte torts säga fru Ebba Leijonhufvud emot, ty hon har både öfvertalt och skrämt mig så, att jag har bedt henne svara, hvad hon ville. Men nu är jag kommen till bättre förstånd och ser honom hos andra, och det i synnerhet, att han låter göra narr af sig, det tycker jag skulle vara alltför svårt för mig.'

Bad jag min herr far i all ödmjukhet för Guds skull förskona mig från honom; jag ville som en ödmjuk dotter, det jag ock var skyldig att göra, lyda min herr far, så länge jag lefver, men i detta bad jag före, att min herr far ville låta mig råda, efter det ock gick mig mest och närmast an.

Då blef min herr far mycket ond på mig och frågade mig hvem som var orsaken därtill, att jag ville öfvergifva Sparren, och sade, att den, som gjorde narr af honom, han vore själf större narr. Jag skulle inte låta tocke där irra mig, utan han ville äntligen, att jag skulle hafva honom, om jag ville eller inte; efter Sparren var en så from man, att han icke gjorde någon människa emot, så hoppades han visst, att han skulle blifva from emot mig.

Därpå jag svarade: 'Min herr far, hvad det vidkommer, att han är så from mot andra, så rår han inte om många, och att den, som är allt för god emot andra, så är han värst emot den han mest råder om. Dessutom kan jag inte bringa öfver mitt sinne att säga honom ja eller ett godt ord.'

Min herr far frågade mig, hvad det måtte vara för en soldat, som mig så mycket låg på sinnet, efter jag hade sagt, att jag ville öfvergifva honom för en soldats skull, och sade äntligen, att det är Cruusen, och skulle jag icke billa mig in, att jag någonsin skulle få honom eller någon, som jag härefter gärna ville hafva, efter jag icke

ville hafva den här. Jag skulle inte inbilla mig, att jag så skulle få råda, att jag öfvergåfve den här, ehuru högt det vore mig emot.

Därpå jag svarade: 'Hvad den soldaten vidkommer, så har det varit mitt narri, och har jag, så sant som jag lefver, icke det ringaste ment Cruusen därmed. Om han är lefvandes eller död, det vet jag inte, och gör det mig vid denna tiden rätt lika, och har jag än icke sett någon, den jag rätt fullkomligt vill göra till herre öfver mig. Ber jag fördenskull, att min herr far inte ville fatta de misstankar till mig, att det sker hvarken för hans eller någon annans skull, utan blott däraf, att jag aldrig kan tvinga mitt sinne till att blifva kär åt honom. Skulle det icke vara min herr far en stor sorg till att se mig vara bunden vid den jag har en hjärtlig leda till, som jag har till honom, ty vill jag gärna se, att min herr far har goda vänner, men inte med min egen odrägeliga vedervärdighet. Hoppas jag, att ingen skall vara så tokig, att han förtänker herr far därför, utan jag vill taga allt på mig. Men hvad det vidkommer, att jag aldrig skulle få den jag själf behagade, så vill jag gärna låta mig nöja därmed och bli ogift så länge jag lefver, ty till att bli hos den, jag inte gärna vill hafva, så länge jag lefver, det gör jag inte. Men till att låta blifva den min far inte vill, det skall jag gärna göra min herr far till behag, allenast jag måtte man¹ slippa den här.'

Efter Sparren själf var där, sade min herr far: 'Betänk dig i natt, och efter han är här, så låt dig icke märka, att du icke vill hafva honom!'

Jag svarade därpå: 'Det är allt redan betänkt, och komma inga andra tankar i mitt hufvud, och till att ställa mig väl emot honom är mig omöjligt.'

Hade jag redan så halft öfvertalat min herr far, men fru Ebba, som alltid var mig emot, bad min herr far, att han icke skulle låta mig råda.

¹ Blott.

När jag kom ut, satte jag mig till att sy, och Sparren satte sig hos mig. Bad jag honom för Guds skull, att han inte ville se på mig utan gå ifrån mig, 'ty jag kan icke lida er hos mig', och tog jag en hel slef med vax, som stod och sjöd på elden, och kastade efter honom, och hans handskar, som han fick mig, kastade jag i elden.

Min morbror, *Erik Oxenstierna*, log så hjärtelig, och den andra (Sparren) gick till min fru mor och frågade henne, om jag var rasande eller inte.

Hon svarade: 'Gud vet hvem som går åt henne.' Men lell sade hon honom helahandelen. Han gick därmed bort och kom aldrig mer till mig utan sände den både den ena och den andra till mig, men det var allt lika godt.

Stod fru Ebba mig utur viset hårdt emot, ty hon var min största plåga, som hon alltid har varit, allt ifrån jag låg i lindan. Nu ville hon äntelig, att min herr far skulle trufva mig till att hafva honom. Hon sade, att allt var gjort för Cruusens skull, efter jag nu hörde, att han lefde och skulle komma hem. Sedan jag hade öfvergifvit denne, så finge jag ändå intet af den andre, efter han allaredan hade fästmö.

Jag svor *att* det aldrig var i mitt sinne, och passte jag rätt äfven så litet på honom som på någon annan. Jag vet, att Gud, som alltid sörjt för mig, han ger mig ock väl en god man, och blir jag inte knekt. Fördenskull bekymrar mig inte Cruusens fästmö, antingen han har någon eller inte. Jag förstår, att skall jag hafva honom, så får ingen annan af oss ingendera, utan vi båda *få hvarandra*.

Blef fru Ebba så ond på mig öfver de sista orden, att hon har måtta bita mig och mente helt och hållet, att det var gjort för hans skull. Hon sade därtill, att om jag så skulle öfvergifva Sparren, skulle en man väl betänka sig till att begära mig, och hvar och en skulle hålla mig för en ostadig och lättfärdig jungfru, som icke

håller något ord utan vispar först med den ena och så med den andra. Därför bad hon min herr far, att han inte skulle vara from och låta mig råda, utan han skulle mans svara hvad han ville, så skulle jag väl låta mig nöja, om jag ville eller inte, ty det står inte, väl, att en jungfru skall veta hvem hon vill hafva.

Därpå svarade jag, att hvad det vidkommer att alla skulle kalla mig lättfärdig, var jag icke rädd därför, ty jag hade ett godt samvete, att hvarken han själf (Sparren) eller någon annan ärlig människa kan med skäl säga mig någon lättfärdighet efter, ty ingenting är mig kärare än min ära. Men vilja de fördenskull säga mig något på, att jag kan aldrig blifva kär åt honom — för det är mig omöjligt — *så få de göra det.*

Hölle jag det för en större lättfärdighet, om jag lofvade till att bli kär åt honom och bedroge honom därmed och kunde sedan aldrig lida honom, utan älskade en annan mer än honom, det jag visst gjorde. — — —

Höllo de så på med mig i 14 dagar, att de ha måtte gjort mig galen, ty jag hvarken åt eller sof utan grät natt och dag, och var detta min största sorg, som jag på den tiden hade utaf alla mina stora sorger och vedervärdigheter, som jag har haft i min barndom *och* som ha varit mycket stora, det Gud allena vet. — — —

— — — Den 18 december kom hans syster Kerstin Sparre om aftonen i min herr fars hus till oss och blef där om natten. Min herr far såg, att han inte kunde öfvertala mig därtill hvarken med godo eller med ondo, utan jag höll mitt tal fram, att det aldrig kunde ske, både med bön och med annat.

Sade han åt mig: 'Efter hans syster är här, så vet jag väl, att hon vill veta svar af mig och dig. Säg mig nu, hvad jag skall svara?'

Därpå jag svarade kort nej.

Då sade min herr far: 'Det svaret vill jag inte säga henne, utan du må själf säga det, ty jag vill ingen ovän hafva

för din skull, som jag hade tänkt till att skaffa mig vänner med.'

Men jag svarade: 'Jag hoppas visst, att min herr far mera skall estimera min goda lycka och det jag kan vara kontant med än som andras vänskap, ty därpå hänger all min glädje och sorg. Men så skall jag, så länge jag lefver, vara min herr far en ödmjuk, tacksam dotter för allt annat, men i synnerhet därför, att jag nu får svara honom det jag vill. Jag vill bekänna sanningen, att jag har blifvit trufvad till att taga honom. Aldrig hade jag sagt ja. Om någon olycka har kommit på, har jag sagt: Gud förlåte dem, som han mått låta mig råda, och sedan fällt mängen tår öfver dem, som har varit orsak därtill.'

Min herr far svarade: 'Det är inte min mening att du skall släppa honom, utan se till, att du inte gör, det både du och jag har skam af. Betänk dig väl, huru du svarar.'

Jag sade: 'Jag hoppas aldrig till att lefva den dagen, att min herr far eller någon skall hafva skam af mig, och efter det går mig själf mest an, så måste jag ock själf svara, efter ingen annan vill.'

Gick därmed ifrån min herr far.

Alla voro mig emot, i synnerhet fru Ebba och så något min styfemor, som voro på hans sida och stogo så äntelig därpå, att jag nu antingen jag ville eller inte skulle jag säga ja. — — —

Den 19 om morgonen kl. 10 kom hans syster och frågade mig, om det var sant, att jag inte ville hafva hennes bror.

'Det är så visst som du ser, att jag sitter här', svarade jag.

Jag tackade både henne och honom (Sparren), men jag kunde inte bringa det öfver mitt sinne och ville inte heller bedraga honom därmed, ty jag kunde inte komma mig till att älska honom. Mätte hon det veta, att jag

aldrig hade sagt ja, men andra hade svarat för mig, och hade fru Ebba svarat för mig, så måtte hon se sig om. — —

Då svarade hon: 'Du må få en annan, om du vill. Hvad det är Cruusen eller hvem det är, så vet jag väl, att du aldrig får någon, som så högt eller högre älskar dig än *min bror*. Vi veta väl, att det är för Cruusens skull gjordt.'

Jag svarade: 'Det är rätt så litet för hans som för en annans skull gjordt. *Det* är inte annan orsak än att jag inte kan tvinga mitt sinne därtill. Men hvad det vidkommer, att jag aldrig skall få någon, som så högt älskar mig som han, så vill jag af allt mitt hjärta önska, att han måtte få en som älskar honom högre, än jag gör, annars blir han träffligt illa bedragen. Ber jag dig för Guds skull aldrig mera tala därom, ty det är omöjligt att det sker.'

Därmed slapp jag all min sorg, som jag hade så länge dragits med. Hvad jag slitit i de åren det vore en hel bok till att skriva om, men när det nu var beställdt, var jag så glad och begynte till att sjunga och dansa. — —

När fru Ebba fick veta *allt*, hade hon så när slagit mig. Men jag hade gärna gifvit mig till freds därmed och aktade det intet, först jag var af med Sparren. Jag begynte *genast* till att blifva glad och tyckte, att jag var i tredje himmel. Så hörde jag dock mången skottkolf och förtretliga ord, men hvem jag hörde, så blef inte Cruusens namn onämndt.» — — —

Ej långt efter sedan Agnetas förlofning blef bruten, fick hennes styvmor tvillingar, som dogo strax efter födelsen.

Denna viktiga tilldragelse hade skett i fru Ebbas hus. Tvillingarnes död var henne påkostande, och i sin sorg öfver denna förlust och i sin förtret öfver Agnetas uppförande förklarade hon en dag, att det varit bättre, om Agneta dött än de oskyldiga små barnen.

Detta bittra yttrande gjorde ej den unga flickan vänligare stämd mot den rika »farsystem», som alla andra krusade för.

En dag stod fru Ebba på farstutrappan, en betjänt skyndade förbi henne, snafvade, föll omkull och höll på att draga den värda grefvinnan med i sitt fall. Agneta Horn såg detta, tyckte det såg lustigt ut och brast i skratt.

Men detta var mer, än fru Ebba kunde tåla. Skratta i sorgehuset, då hennes syskon nyss voro döda, och skratta åt sin gamla faster! Först rusar hon in till Gustaf Horn och beklagar, att han skall ha en så elak dotter, att hon bara skrattar, då hennes syskon dö, naturligtvis därför att hon då hoppas ensam få ärfva, sedan går hon till den ännu sängliggande fru Sigrid och uppprepar samma visa om styfdotterns lättfärdighet och girighet.

Den intet ondt anande Agneta var emellertid och lagade i ordning maten åt sin styfemor. Då hon skulle gå in med den i sängkammaren, mötte hon sin far, som såg ond ut och snäsigt sade till henne: »Allt hvad du lagar, det må svinen äta.» Agneta berättar vidare:

»Min herr far gick sedan in till måltid, men jag gick i min fru mors kammare med mat åt henne. *Jag* vill inte gå till måltids, det fru Ebba har mest dånat i ondska öfver.

Men när jag kom in till min fru mor med maten och bad henne äta, så hade fru Ebba varit inne hos henne och sagt så för henne, att när jag kom fram till sängen, frågade hon hvem som hade kokat, och när jag sade, att jag hade gjort det, vände hon sig åt väggen och var så ond, att hon inte ville se på mig och bad mig äta själf, det jag ock gjorde och satte mig sedan till att gråta.

När fru Ebba kom ifrån bordet och inte såg mig, begynte hon till att tala med min fru mor. Huru det var, så gick det ut på mig, att jag inte gjorde det mig borde. *Jag* var inte inne hos henne som mig borde, fast jag lell aldrig kom ur hennes kammare, om de icke viste mig ut. Mycket annat mer *sade hon*, det mig gjorde mycket ondt.

Fru Ebba sade, att min styfemor skulle slå mig, men den andra sade: 'Gud bevara mig ifrån henne.'

Men när min herr far kom in, begynte de till att tala om mig allt det som illa var. Så gjorde det honom mycket ondt, ty han var lell mycket kär åt mig, *och ledsen*, att han tillförene utan all orsak varit tvingad till att banna mig så illa.

Han sade: 'Kära fru Ebba, jag kan inte se, hvad hon mera skall göra eller hvad hon gör illa, så vida som hon ännu är ett barn och är så hjärtelig glad och all i leken, det jag inte väl kan neka henne. Hon lär väl tids nog få se sur ut; det är synd till att neka ett barn sin glädje, han slipper så hastigt. Om hon än gjorde något, så gör hon det inte af odygd eller någon ond mening, utan mera af barnslighet, därför få vi inte så tyda det ut, att de unga sku kunna se sura ut allt för ett, när vi se sura ut.'

Han gick därmed ut ifrån dem, och så begynte jag så hjärtelig till att gråta, så att de märkte, att jag var i kammaren, och gick jag sedan ut i min kammar.

Var jag den barnsängen så utkommen, att om jag log, så log jag, att barnen voro döda, sang jag, så ante jag min mor ingen ro, och såg jag sur ut hemma, sade de, att jag ville bitas, så att jag inte själf väl visste, hvad jag skulle taga mig före.

Inte tordes jag klaga min nöd för min mormor, ty jag var rädd, att det skulle blifva värre för mig, och drog det så för mig allena. Det var för mig en så svår tid, att om icke Gud då så väl som alltid hade tröstat mig och hållit mig med tålmod, så har jag rätt måst förgås.

En afton eller två därefter satte fru Ebba sig i min styfmors kammare vid hennes säng, och jag satt bakom henne. Sade hon åt mig: 'Si, sitter du här inne, och Cruusen står där ute. Hvi går du icke ut till honom, som du inbillar dig så mycket om?'

Därpå jag svarade: 'Han kan väl stå mig förutan i dag så väl som alltid, och han I inte hört mig tala om honom hvarken ondt eller godt. Är han god nog åt den

honom behagar, och kan han väl få så god jungfru som jag, och jag så god man som han.'

Då svarade fru Ebba: 'Ja, du må inte tänka, att du ändå får så god man, som Cruusen är; han har alltför godt sinne åt dig, ty dig är spått, att du skall få en så ond man, att han skall slå dig hvar dag, och I skilleva ihop som hund och katt, och därtill med en så fattig man, att när I hafven ätit den ena biten, så sku I inte veta, hvar I fån den andra, och en sådan stor eländighet skall vara med er båda, att du inte tror det. Jag vet dock, att det lärer så gå dig, efter du inte vill hafva Sparren.'

Då svarade jag: 'Då hade det först gått an! Men hvad den onda spådomen vidkommer, den aktar jag intet, utan tror min Gud mycket bättre, att Han ju lärer gifva mig en god, dygdig, redelig och from man eller ock ingen, och där Gud än så ville straffa mig för mina synders skull och gifva mig en man, som vore något ond, så skulle åter jag ställa mig så froligt emot honom, att han inte skulle kunna vara ond emot mig och skulle kunna slå mig. Kommer min man onder hem, och jag vet mig ingen sak, tager jag honom i min famn. Jag rädes ej för min bak och ber, att ingen ville bekymra sig därom, utan låta Gud och mig man sörja därför. Det skall väl blifva godt och bättre än spåboken säger.

Men hvad fattigdomen vidkommer, så kan jag intet säga däremot, utan det kan väl vara möjligt, att Gud har täckts till att lägga mig det på, ty Han kan lätt göra en fattig rik och en rik fattig, när Honom så behagar. Det kan ingen ändra, utan Han lagar både med rika och fattiga efter sitt sinne, men så bekymrar mig inte den fattigdomen stort, ty om vi älska hvarann af allt hjärta och länge och väl få behålla hvarann, så är en liten bit bröd med kärlek mycket bättre än ett stort hus med allahanda godt, där två inte älska hvarann; men där fattigdomen blir så stor och kärleken är med, så drager han

väl tyngsta lasset och gör allting lätt och ljufligt; fast det än i allt annat ginge mig aldrig så svårt, så skulle jag lell vara glad där hos. Jag håller det för ingen redelig kärlek emellan två, som ha lofvat till att älska hvarannan i mot och med, att låta rikedom eller fattigdom komma sig något ondt emellan, utan har jag älskat honom, när han drack vin, så skall jag ock så göra, när vi inte annat hafva än vatten.

Men så aktar jag all er spådom intet, utan jag tror min gode Gud bättre, fastän I mån säga, som I gärna viljen, och sågen I gärna, att jag aldrig skulle få något godt äga, men jag förstår *det så*: är det Guds vilja, att det skall gå mig så tungt, så vill jag gärna låta mig nöja därmed, ty den, som låter sig nöja, han har allting nog, men så vet hvarken I eller jag eller någon annan, hvad Gud har gömt åt mig. Om jag med all flit sätter min förtröstan till Honom, som allena kan vända min lycka och olycka, hvart Han vill, och jag sedan flitigt ber Honom, så ger han mig väl allt godt med.

Och om det inte så vore Guds vilja och mig intet nyttigt till att blifva rik, så sköter jag det rätt inte om och aktar denna världenes rikedom slätt intet, ty hon är så förgängelig och oviss, att rättor kunna draga bort den för mig. När jag har mycket plågat mig för rikedomar, så skall jag bort och dö. Då har jag intet däraf utan omak, och en annan, den jag aldrig har tänkt, skall träta om min rikedom; men är jag inte rik, så är jag inte rädd därför och så passar jag på ingenting.

Jag skall ock inte annat bedja Gud om, allenast att Han af nåd ville gifva mig hvad mig är nyttigt. Det är all min bön. Allt annat aktar jag inte, utan sörjer öfver det I hafven sagt mig.

Jag sofver och jag skall sofva rätt roligt därför i denna natt, ty jag vet, att Gud låter ingen svälta ihjäl, och inte sörjer jag gärna förut, ty sorgen är stor nog, när hon kommer.

Gud har ännu aldrig förlåtit någon, som har hoppats på Honom, hvi skulle Han så förlåta mig, ty jag har ock mitt stadiga hopp till Honom; så vet jag, att Han lärer inte heller förskjuta mig.

Elaka käringar spå mig illa, dem ger jag token och hundarna, ty jag har inte bedt dem spå mig hvarken ondt eller godt, därför aktar jag det intet, ty jag kan aldrig lida sådana skvallerkärningar i mina dagar, utan jag vill säga: hvad Gud hafver mig unnat, det kan hvarken skam själf eller hans sänningabud taga ifrån *mig* och inte någon annan heller, som unnar mig ondt. När Gud vill, så får väl Bo skinnpäls och mera godt med. Bekymrar mig för den skull ingen elak och gläder mig ej heller någon god spådom, utan jag lefver i det fallet alldeles utan bekymmer. Jag beder allena Gud sörja för mig både i det fallet och i allt annat.' — —

Blef *fru Ebba* väl vredgad på mig och brukade mun på mig, men jag log så smått däråt och bad god natt, gick ut och lade mig i min säng till att sofva om natten.

Jag sof allt roligt till klockan nio och tänkte inte en gång på allt det onda de spådde mig. Om morgon hälsade jag god morgon och sade, att jag har mycket roligare sofvit i natt för min fattigdom än *fru Ebba* för sin rikedom. 'Vill *fru mor* tro, att jag inte har låtit förhindra mig ifrån min ro, genom allt det vi talte om i aftons.' — —»

Agnetas föräldrar foro emellertid till Livland, där *Gustaf Horn* blifvit generalguvernör. Det ansågs dock ej lämpligt, att flickan följde med, ty där skulle hon sammanträffa med släktingar till sin f. d. fästman.

I stället skulle hon vara hos sin mormor, *Axel Oxenstiernas* hustru, *fru Anna Bååt* på Tidön.

Denna var den älskligaste gamla fru, man gärna kunde tänka. Hon hade blott en önskan: att glädja och göra godt mot alla dem, som kommo i hennes närhet. *Agneta*

älskade också innerligt sin mormor. Fru Ebba tyckte också mycket om fru Anna, de voro ofta på besök hos hvarandra och gäfvos hvarandra presenter.

För Agnetas skull voro de båda liksom litet afundsjuka på hvarandra. Båda ville ha flickan hos sig och tyckte sig ha rätt till henne. Men fru Anna, som var snäll och välvillig, gaf naturligen vika. Hennes man tyckte, att man borde göra fru Ebba till viljes, och menade kanske ock, att det ej var så alldeles skadligt, att den själfsväldiga Agneta fick komma under fru Ebbas tuktan.

Hon skickades följaktligen till fastern och fick ligga inne hos henne. Men då började ock tvisterna dem emellan. En af dessa skildras sålunda af Agneta i hennes ofvan omtalade själfbiografi:

— — — — »En afton sade fru Ebba, när jag låg: 'Nu är Cruusen kommen den 11 ifrån Finland, och tror jag visst, att I han sagt hvarannan till, efter I så lika kommen i staden. Säg mig nu, om du skall hafva honom?' Jag sade nej.

Då hade hon så mycket till att säga allt det som ondt var om honom, och så många namn gaf hon honom, att jag blef rätt ledsen därvid, ty jag ville gärna sofva.

Då svarade jag på skälmeri, att hon inte skulle tala så illa om honom; när jag finge honom, om hon inte tyckte illa vara, så sade jag honom allt detta, 'ty hvem vet', *sade jag*, 'om icke min lycka blir så god, att jag kan få honom före någon annan, och så blir er spådom om inte.'

Hon blef så ond, det jag väl visste förut, ty därpå sade jag det.

Då svarade hon mig: 'Om du ändå får honom, aldrig får du några barn med honom.'

Då svarade jag: 'Jo, jo män, ingen nöd blir därom, ty vi äro båda af godt slag, som inte har fattats barn, alltså få vi båda väl barn nog, om Gud hjälper oss tillsammans, det tviflar jag inte på.'

Fru Ebba sade: 'Om I än fån barn, såg du icke, huru många söner din moster fick med *Cruusens* bror, så många får du med denne.' Då har du intet af hans rikedomar.'

Jag sade: 'Min moster fick fyra döttrar, mig lärer Gud gifva fyra söner, och söta moster skall en gång få se dem.'

Då sade hon: 'Om I än fån så många söner, som du säger, så blir det inte annat än morianer och dvärgar, efter I ären svarta och små båda.'

Då svarade jag och smålog: 'De värsta sto bära de skönaste fålarna, alltså skall min söta moster få se, huru sköna barn jag skall få, att de inte skönare sku kunna målas.'

Då svarade hon och blef så bitterligt ond: 'Så hörer jag väl, att du vill ändtligen hafva honom.'

Därpå jag sade: 'Jag hör min söta moster säger så, att jag skall hafva honom, och nu ber jag, att jag måtte få sofva, jag vill icke en gång tala mera om honom i afton.' — — —»

Fru Ebbas spådomar kommo till korta. *Agneta* blef verkligen 1648 efter många sorger och bedröfvelser gift med sin älskade *Cruus* och kunde efter några år för *fru Ebba* visa två blonda, vackra gossar. Den gamla frun blef nästan rörd, då hon fick se dem, och kunde ej nog berömma dem. *Fru Agneta* påminde henne då om spådomarna. Hon hade dem i godt minne. Rädd som *fru Ebba* alltid var om sin värdighet, frågade hon nu förfärad, om *Agneta* omtalat dem för sin man. Det hade hon visst gjort. Hon hade aldrig några hemligheter för honom. *Fru Ebba* sökte hålla god min, *Agneta* kunde hon nu en gång för alla icke behärska. Och ändå kunde hon aldrig låta bli att hålla af henne. Hon ville gärna ha den kära *Agneta* i sin närhet, bjöd henne enträget till gäst, både då hon var en ung, egensinnig flicka och sedan, då hon vardt en lycklig maka och mor.

¹ *Agneta Horns* moster, *Karin Oxenstierna*, var gift med *Lars Cruus'* bror, *Johan Cruus*, och hade med honom endast fyra döttrar.

Fru Agneta har onekligen ej skildrat sin faster i älskliga färger. Fru Ebbas duglighet, artiga och välvilliga väsen framhåller hon aldrig, däremot åskådliggör hon ypperligt hennes häftiga lynne, egoism och maktlystnad, fru Ebbas »affekter», som Axel Oxenstierna kallar dem och för hvilka han liksom hela världen krusade, hvarför de också ohejdadt utvecklades.

Agneta Horn var nog ej heller så ovänlig mot fru Ebba, som hon låter i sin dagbok. Hon blef förbittrad på henne, då hon tänkte på att det var hon, som motsatt sig hennes kärlek till Lars Cruus,¹ men denna kärlek är för Agneta a och o, på den hade hon ställt hela sin lefnadslycka, och det var sedan döden efter några års äktenskap beröfvat henne den, som hon nedskref sina lefnadsminnen, af hvilka vi här lämnat några utdrag, ägnade att karakterisera vissa sidor hos fru Ebba.

* * *

Från de sista åren af fru Ebbas lif finnas få underättelser. Hon var sjuklig, och hennes handstil blef för hvarje år mera darrande.

Johan Oxenstierna blef hennes käraste in i det sista, och hans nya fru omfattar hon med samma välvilja. När han var borta från Sverige eller när han var sjuk, var hon förtviflad.

Från dessa år är följande odaterade brefflapp till honom: »Jag önskar er en god afton och tager Gud till vittne, huru ondt detta gör mig, att jag förnimmer I liggen allt vid sängen. Gud bättre, här i mitt hus brukas samma handverk — —. Jag om er välfärd drager en så stor sorg som om mitt eget barns, den, Gud bättre mig, nu till liten hugnad är i kistan. — — Gud gifve, att I kunnen något orka äta, och efter *just nu* i ån en god fisk var, så sänder jag er en liten lax, som jag nu fick, och unnar

¹ Denne dog på en marsch mellan Thorn och Warschau 1656.

honom hellre er än mig själf. Gud gifve, att I måtten äta er hälsa! Jag sänder eder litet valnötter, som jag har skaffat åt mina vänner, förvissad, att de äro rara och i vin väl tvättade, men jag understår mig inte att safta dem efter er mun, min käre son.»

Fru Ebba hade skäl vara orolig för mågens hälsa, och Johan Oxenstierna blef ej gammal.[†]

Den gamle rikskansleren var i det sista hennes trofaste vän. Måhända var vänskapen ej så alldeles oegenyttig, utan blandade det sig däruti någon omtanke för sonens bästa, emedan testamentet alltid stod som en öppen fråga och i icke ringa mån skärpte fiendskapen mellan Oxenstiernor och de la Gardier. Dessa senare kunde ej fru Ebba lida. Orsaken var kanske, att hennes kusin, fru Ebba Brahe, Jakob de la Gardies maka, bar sitt hufvud lika högt och ville hafva allt lika präktigt, som hon själf hade det.

Rikskansleren åter hade hela sitt hus ordnad med gammaldags enkelhet, och han tog gärna emot fru Ebbas vängåfvor. Dem sparade hon aldrig på. »Gud gifve, att något kunde finnas i mitt våld», sade hon, »som kunde vara min bror till behörig tjänst.»

Både Axel Oxenstierna och Ebba Leijonhufvud hade blifvit gamla. Det led mot slutet af drottning Kristinas regeringstid. Den ene som den andra märkte, att de lefde i en ny tid; nya idéer, nya personer trängde fram.

Fru Ebba besparades den pröfningen att öfverlefva sin gamle vän utan dog ett halft år före honom, den 25 jan. 1654 och blef begrafven i den ståtliga Sture-graf, hon ägnat många tankar och skänkt många gårdar, som ännu ägas af Uppsala domkyrka.

Med henne nedsteg i grafven en af de rikaste, myndigaste och värdigaste grefvinnor Sverige någonsin ägt.

[†] Dog 1657. Agneta Horn dog 1672.

Ur Brahe-ättens familjekrönika på 1600-talet.

I.

Abraham Brahes hem.

Ej långt från Stockholm, vid en vik af Saltsjön, ligger det gamla Brahe-godset *Rydboholm*.

De stegrade fordringarna på bekvämlighet, den växlande smaken och den allt förstörande tiden hafva visserligen äfven här, släktled efter släktled, utfört ett betydande omdaningsarbete, sedan i Gustaf Adolfs dagar *Abraham Brahe* och *Elsa Gyllenstierna* här höllo hof. Och dock påminna ännu uråldriga ekar, skuggrika lindalléer, tjocka stenmurar och den fasta tornbyggnaden med dess små fönsterrutor om de svunna tiderna.

Abraham Brahe, gamle gref Pers son, var en rättshäffens herre, af Karl IX använd i mångt riksviktigt värf. Med klokhets och takt lyckades han bärga sitt lif och sitt anseende under de för så många af hans ståndsbroder och fränder olycksdiga striderna mellan Sigismund och hertig Karl. Fastän han var bland de svenska herrar, som hämtade konung Sigismund i Polen 1598 och sedan följde honom och hans krigshär till Sverige samt stod på hans sida i striderna vid Stegeborg och Stångebro, återvann han hertig Karls förtroende. Då gref Abraham fann Sigismunds ställning ohållbar, närmade han sig hertigen och kunde den 6 december nyssnämnda år anteckna i

sin dagbok, att den dagen »gaf den gode och dygdelige fursten mig sin gunst och nåde igen i sin kammar och bad mig till aftons måltid med sig».

Det var just under detta orofyllda år, som drotset Nils Gyllenstiernas dotter, Elsa Gyllenstierna, blef Abraham Brahes hustru.

På en vinterfärd mellan Stockholm och Svartsjö, tre år förut, hade den tjugusexåriga gref Abraham gjort bekantskap med fröken Annas, konung Sigismunds systers, adertonåriga hofjungfru, Elsa Gyllenstierna. Han fattade genast behag till henne, men det dröjde nära på ett år, innan han på Stegeborg vågade för jungfru Elsa yppa sina känslor. Han fick då, såsom han själf skrifer, »gode och tillbörlige svar», och detta fick han äfven af hennes far, som han kort efteråt uppsökte på hans gods Fågelvik.¹

Men »jungfrun» var bunden hos »fröken», som ej tycktes vara sinnad att släppa henne, möjligen funnos ännu andra skäl, allt nog, gref Abraham fick än en gång framföra sin anhållan om hennes hand till Nils Gyllenstierna. Slutligen, den 28 aug. 1596, erhöill han dennes skriftliga jaord, som till yttermera visso muntligen bekräftades några dagar senare i flera personers närvaro.

Ej långt efteråt lofvade prinsessan Anna att afstå från sin hofjungfru, ett i enrum gifvet löfte, som sedan högtidligen bekräftades i hela hofvets närvaro.

De unga tu blefvo trolofvade, och några månader därefter fick gref Abraham ett par guldarmband af jungfru Elsa. Antagligen gaf äfven han sin käresta en lämplig föräring, fastän han varit nog blygsam att ej anteckna detta i sin dagbok.

Men det var ej tider för brudeskämtan och bröllopsgamman. Tvedräkt och örlig spordes öfverallt i landet. En del medlemmar af samma släkt stodo i konungens läger, andra i hertigens. Ovisst var, när åter lugn skulle

¹ Beläget i Tjust.

inträda. Grefve Abraham fattade då i mars 1599 ett djärft beslut.

Sedan han hjälpt hertigen att på natten storma Kalmar, fick han dennes orlof att resa till Uppland. I Stångebro träffade han sin fästmö, som var på väg till sin faster, fru Karin på Visbohammar, drottning Katarina Jagellonicas f. d. hofmästarinna, och tog henne helt enkelt med sig till sin gård Rydboholm.

Där lät han den 13 mars utan vidare bröllopsstass sin kaplan viga sig med jungfru Elsa. Vittnen voro allenast en dennas gifta syster, en hofjunkare och de förnämsta bönderna i socknen.

Så alldeles väl torde ej det gamla drotset upptagit sin dotters hastiga och mot öfliga ceremonier stridande giftermål. Hertig Karl lade sig emellertid ut för de unga, och släktsämjan blef återställd.

Abraham Brahes hem blef Rydboholm. Där vistades han, då ej ambassader, mönstringar, underhandlingar med allmogen, riksmöten och rådplägningar tvungo honom till långväga färder eller att resa in »till byn», d. v. s. till Stockholm. Dit samlade han det största bibliotek, som då fanns i Sverige, dessutom instrument och kartor.

Gref Abraham var road mera af studier än offentliga värf; särskildt hyste han intresse för matematiken och sysslade företrädesvis med allahanda matematiska beräkningar.

Han skildes ej gärna från hemmet. Omständigheterna tvungo honom visserligen stundom därtill, såsom synes af hans kortfattade dagboksanteckningar, men skulle han vara länge borta, tog han barn och blomma med sig, och fann han en anledning att stanna hemma, lämnade han den ej obegagnad.

En gång t. ex. kan han ej infinna sig hos konungen i Stockholm, ty han har lämnat sin vagn i Västergötland och finner det svårt rida in till staden; en annan gång, då Gustaf Adolf kallade honom till rådplägning vid Svart-

sjö, gör han sin undskyllan med att i hela Stockholm ej fanns en båt att få till en färd på Mälaren. Och ändå var det i maj månad!

Det finnes ett än mer belysande exempel.

I ett bref till Axel Oxenstierna af 1612 ursäktar han sitt uteblifvande från ett viktigt rådssammanträde med att han ej vill resa »till byn» före sin hustru, och hon kunde först om ett par dagar blifva i ordning att fara.

En viss tröghet är ett tydligt drag, äfvensom intresse för studier och kärlek till hemmet — gref Abraham är i allo en äkta gammal svensk typ.

Hans maka, fru Elsa, var en varmhjärtad, älsklig kvinna. Något större mått af intelligens torde hon knappt hafva haft att döma af hennes bref, ej heller tyckes hon hafva varit af tidehvarfvets ampra matmödrar, som skötte jordbruk och affärer på samma rifvande sätt som hushåll och tjänstfolk. Hon var dessutom hela sitt lif ganska sjuklig. Blifven änka, lämnade hon den yttre ekonomien i sin äldste sons hand, och i sitt hushåll hade hon svårt att undvara sina döttrars och släktingars bistånd.

De åligganden, som tillkommo en husmor, äfven om hon hade sin make i lifvet, voro sannerligen ej små. Hon skulle ej blott ordna de talrika rummen och förestå hushållet utan ock öfverse fataburen med alla dess dyrbara, delvis nedärfda förråd af bonader, linne och kläder m. m., hon skulle ock se till, att ullet och linet bereddades till kläder åt allt husets folk, därtill öfvervaka ladugården och trädgården, med allt hvad därtill hörde. Till och med fiskredskapen ansågos stå under hennes vård, ty fisken hörde ju till hushållet. Sedan kom brygd, mältning, ljustöp, såpberedning o. d. Men så hade matmodern alltid under sitt kommando en skicklig deja, en fataburshustru och en massa tjänstfolk med olika benämningar. Under sådana omständigheter är det ej underligt, om en mera svag och sjuklig kvinna som fru Elsa ofta kände sig nedtryckt af sitt myckna arbete. Allra helst

som hon hade många barn omkring sig, och deras uppfostran var en plikt, som låg henne närmast om hjärtat.

Hon hade med sin make tio barn; det äldsta föddes 1599, det yngsta 1610. Två barn dogo helt späda, den äldsta dottern, Beata, dog vid 18 års ålder, alla de öfriga öfverlefde sin far; sonen *Per* och de två döttrarna, *Margareta* och *Kristina*, öfverlefde äfven modern.

* * *

Den tiden uppfostrades barnen utan alla metoder »efter gamla sedvänjor». Fanns det likväl någon familj i Sverige, där man hade särskild anledning att tänka öfver barnuppfostran och att i denna sak handla medvetet, så var det den braheska.

I Abraham Brahes hus förvarades en handskrifven bok, som för visso af släkten hölls i stor ära. I sinom tid befordrades den ock till trycket af Per Brahe d. y.

Dess titel lydde: »Gamble Grefve Per Brahes Oeconomia eller Huusholdz-Book för ungt Adelsfolck. Skrifven Anno 1581.» Den var sålunda författad af grefve Abrahams fader, den på Rydboholm 1591 aflidne Per Brahe d. ä., en Vasarnes trogne tjänare, som vid sin död fick det beröm, att ingen liknade honom i »moderation» eller kunde såsom han behärska sina »affekter».

Ibland det myckna, som i denna bok står att läsa och som otvifvelaktigt inverkade på ättlingarnes uppfattningssätt, står ock något om barnaupptuktelsen.

De goda föreskrifterna i Jesu Syraks bok sättas af gamle gref Per främst. Han liksom Axel Oxenstierna och hela detta tidevarf satte ett synnerligt pris på denna bibelns bok.

Till det tolfte eller fjortonde året borde alla kunna läsa, skriva och hafva lärt katekesen.

Sedan tillägger han följande:

»Hvad som då kvinnkön tillkommer, hålles sedan det till allahanda konstiga och vackra gärningar att lära och

kunna. Så ock under tiden att låta se, veta och lära koka, baka, brygga, spinna och väfva och andra nyttiga bohagsstycker, på det att, när de framdels själfva skola sitta för bo¹ och få en hop ovetigt² folk att fås med, måga de då själfva veta, lära och undervisa andra så till att beställt och görat, som det bör vara.

Och emedan jungfrulig prydnad icke allenast står uti dagligt smycke, rena och sköna kläder, som dem likväl väl stå och dem bör hafva, utan mycket mera uti snällhet, fromhet, tysta, blygsamma, tuktiga, jungfruliga, skickliga, stadiga och allvarsamma later, så måste dessa båda delarna, som är gudfruktigheten och kärleken, ödmjukhet mot föräldrarna med ljufligt och vänligt tal och umgänge med vänner och fränder och andra följas åt.

Med mankönet vill det hafva denna meningen, att när de äro komna till den ålder och vett, att de hafva läst deras katechismum och grammaticam och att de hafva sagt sig ifrån barnsliga later, veta sig, eftersom de åldern kan vara till, ibland folk och eljest höfligen till att förhålla, så att hvarken uti seder eller åthäfvor, tal eller gärningar hos dem något groft eller ohöfligt finnes, utan gudfruktighet, ödmjukhet och äresamhet, beblandadt med tuktighet och stadighet, då är det tid, att de sedan komma sig fram till mera fullkomlighet, som tjänar till vishet och förstånd, hvilket sker genom dessa tre efterföljande medel, nämligen:

1. Visa människors tal.
2. Nyttiga böckers läsning.
3. Lands förfarenhet (resor).

Ho, som nu kan hafva lust till att söka efter vett och förstånd, då äro dessa tre den närmaste och genaste vägen därtill.» — — — — Så utlägger den gamle grefven dessa tre satser, påpekande hvar och en saks nytta för den uppväxande ädlingen. Särskildt lägger han vikt på

¹ få hushåll.

² okunnigt.

kännedomen om historien, sägande: »De gamla hämta och sankta däraf förnuft och vishet, de unga mandom och dygd. Dem gamlom styrker det minnet krafteligen, de unga blifva däraf försiktiga och kloka.»

* * *

Den ojämförligt märkligaste inom den syskonkrets, som efter sin farfaders maximer uppfostrades på Rydboholm, var den äldste af sönerna, *Per Brahe*, under en lång tidrymd af vår historia i flera än en bemärkelse Sveriges förste greve.

Hans lifsgärning är det ingalunda vår afsikt att här skildra, och af hans karakter komma blott de sidorna att fullt belysas, som framträda i hans förhållande till familjens olika medlemmar. Men *Per Brahe* d. y. blir helt naturligt medelpunkten i hvarje skildring af *Brahe*-släktens familjelif under sextonhundratalet.

Det är, om man så vill, idel hvardagsmänniskor, som i hemmet omgifva den store riksdrotsen. Men äfven hvardagsmänniskor kunna ha sitt intresse — psykologiskt och kulturhistoriskt.

Den hufvudsakliga källan för vår framställning är den brefväxling mellan familjens medlemmar, som bevarats på Skokloster.

Brefvens värde svarar visserligen icke mot brefvens antal. Innehållslösheten i 1600-talets bref är ofta påfallande. De enklaste tankar iklädas en rustning af ord, så tung, att de ofta alldeles gå förlorade i densamma. Naturlighet i brefstil var ej möjlig under ett tidehvarf, hvars förfining bestod i dess förkonstling och som hamnade i perukernas och fontangernas onatur. Civilisationens äldsta dotter är kruserligheten, artigheten är yngre, och den allmänna höfligheten den yngstfödda.

Brefskrifningen var en i Sverige föga odlad konst. Är det några svenska ädlingar, som under sextonhundratalet vilja efterbilda den italienska eller franska litteraturens

eleganta brefstil, så använda de gärna det främmande språket. Annars skriva de trögt och klumpigt, så vida ej deras originalitet är så stor eller deras tankar och meddelanden så allvarliga, att de betvinga formen eller göra oss likgiltiga för dess brister.

Skrifva männen i regel illa, så skriva kvinnorna än sämre.

Det kvinnliga släktet har rykte om sig att vara meddelsamt i tal och skrift samt att förstå brefskrifningens konst, det omedelbara, naturliga och enkla, som utgör dess styrka. Den litterära bildning, som gafs åt vår storhetstids förnäma damer, var emellertid ej tillräcklig, för att de skulle kunna blifva några goda brefskrifverskor. De behärskade ej formens vanskligheter, icke ens själftva skrifningens besvärligheter.

Ofta vågade de ej skriva ned sina egna tankar utan begagnade brefställare för att få svarfvade och fina uttryckssätt. Sedan de kryssat sig igenom alla dessa grannlåter, saknade de tid, papper och framför allt förmåga att lämna några underrättelser af värde för oss.

Följaktligen finner man ej i de svenska familjebrefväxlingarna från denna tid intima utgjutelser eller skildringar af det husliga lifvets enskildheter så ofta, som man skulle vänta det. I nio fall af tio söker man dem förgäves.

Men trots åtskilliga missräkningar lämnar oss dock Brahe-familjens brevväxling, kompletterad med uppgifter från andra håll, mången inblick i denna släkts lefnadsöden och i tidehvarfvets åskådningssätt och seder.

II.

Per Brahes ungdom.

»Den 18 februari mellan 12 och 1 blef min son Peder född om dagen», skrifer Abraham Brahe i sin dagbok, »och den 21 februari», skrifer han vidare, »lät jag döpa Peder lille.»

Per Brahe uppväxte på Rydboholm och undervisades af informatorer; vid fem års ålder var han med sin far i Uppsala, då denne blef akademiens kansler.

»Sålunda», står det i en gammal släktkrönika, »blef han i sin barndom och vid han växte upp alltid hafder med i stora högtider och kungliga banketter, och blef af konung Karl och drottning Kristina mycket afhållen och umgicks alltid med de kungliga barnen, hertig Karl Filip och fröken Maria Elisabet.»

År 1618 begaf han sig ut på den då brukliga perigrinationen eller rundresan i Europa, åtföljd af sin informator Israel Beringius. Flitig korrespondens nyttjades ej, men då och då skref Per Brahe vanligen med något bud, som sändes hem, liksom penningarna sändes ut till honom med särskilda bud. Han skref helst till modern, ty hon skulle vara hans förespråkarska hos den stränge grefve Abraham, som tyckte sonens resor kräfde väl stora omkostnader.

I oktober 1618 hade den sextonårige grefve Per lämnat fäderneslandet. Sitt första längre uppehåll gjorde han vid den lilla akademien Giessen i landtgreffvens af Hessen-Darmstadt land.

Därifrån skrifer han till sin moder följande karakteristiska bref:

»Välborna grefvinna, hjärtans allrakäraste fru moder!

Min sonliga hälsan af Gud den Allsmäktige samt all sonlig och ödmjuk tjänsttillbudelse åt min kära fru moder nu och alltid tillförene.

Hjärtans allra käraste fru mor, jag tackar Ers Nåde på det allra ödmjukaste och tjänstvilligaste för alla moderliga, osägligt bevista välgärningar, dem jag skall beflita mig om som en lydig och ödmjuk son att förtjäna, så länge jag lefver och uti hvad måtto, som mig någon tid möjligt vara kan. Hvad eljest mer min lägenhet anlanger, tviflar jag intet, att ju min kära fru moder någorlunda hafver förnummit utaf mina bref samt utaf *min tjenare* Mortens berättelse, helst att här är, såsom ock på alla främmande orter, mycket dyrt, dock besynnerligen för dem, som någorlunda efter sitt stånd ibland dem främmandom lefva vilja, icke i det att vissa saker belöpa sig så högt, som är för bord, stufva och säng, utan många ovissa saker *kosta mycket*, som mig äro omöjliga till att uppräknas och någon tid tillförene ej trott hade, så att min kära fru mor kan väl tänka, att mig icke är möjligt att komma ut med de penningar, som min käre herr fader tänkte, ändock jag vill väl spara, så vidt som jag kan och förmår.

Dessutom vet min kära fru mor väl, att jag icke mer än två klädningar hade, när jag drog ut, en reseklädning och en annan, hvilken kunde något högt belöpa sig.¹ Hvarför är min ödmjuka och sonliga begäran, att m. k. f. ville för sitt moderliga hjärtas skull med min herr fader så laga, att han ville mig nu till den Frankfurtermässan visst budskap och penningar sända, som sker tre veckor före Michelsmässan, förty det är så sed och lag här i denna akademien, att alla studenter måste gå denna tiden och eljest på påsketiden gifva och betala för bord och allt annat, som de skyldige äro. Min käre

¹ Med hvilken jag kunde vara fin.

herr faders och min kära fru moders välgärningar skall jag aldrig förgäta, så länge jag lefver, utan vill beflita mig om att med all sonlig ödmjukhet förtjäna.»

Per Brahe redogör därefter i allmänna drag för tillståndet i Tyskland och begär 30 rdr för att få resa till Frankfurt och få se kejsarens kröning. Sedan avslutas brevet på följande siratliga sätt:

»Jag beder, att Eders Nåde ville hälsa min käre herr fader, broder, systrar och alla goda vänner med min ödmjuka kärliga tjänst och många tusen goda nätter och bedja, att m. k. herre inte ville förtänka mig, att jag icke skref honom till, ty budet var så hastigt, och gifven honom denna boken, som min herr fader hade begärt, hvilken är intet synnerligen väl inbunden, förty jag hade tänkt mig behålla henne. Jag skall nu inte längre bemöda min kära fru mor med denna min ringa skrifvelse, utan beder min kära fru mor ville vara mig för en mild och god fru moder så härefter som härtill. Jag skall alltid igenfinnas min kära fru mor för en ödmjuk och tjänstvillig son, så länge jag lefver. Härmed hafver jag min kära fru mor Gudi den allra högsta befallat till all timlig och evig välfärd! Tusen god natt önskar jag min kära fru mor!

Af Giessen den 7 juli 1619.

Peder Braa.»¹

I september skrifver han ett nytt bref, äfven detta till modern. Några penningar tyckes han icke hafva fått, men detta hade lika litet hindrat honom som andra unga studenter att få sina önsknings uppfyllda, och en svensk student kunde äfven på sextonhundredratalet lefva på kredit.

Detta bref till modern af den 28 sept. lyder, när vi skurit bort de inledande och avslutande kruserliga uttrycken, på följande sätt:

¹ Endast dessa bref från utlandet äro tecknade Braa, annars skrifver han Brahe. Släktens kvinnliga medlemmar skrifva sig Bra, Braa, Brae och Brahe växlande.

— — »Jag har fått 400 rdr, som förslogo intet längre än till förra marknan, och allt sedan fogat till borgen (fått pantsätta) både till mat, drick och allt, som jag kunde till nödortfigt uppehälle behöfva, och äfven den klädningen, som jag tog ut åt mig. Så var jag ock i Frankfurt och såg kejsarens¹ kröning, hvilket ock kunde kosta något, ändock hon var väl värd till att se för de penningar, ty det händer inte mångom, som en kejsarkröning får se. Förnam jag ock utaf min käre herres och fru mors bref, att min käre far och fru mor tänkte de penningar vara alltför snart afgångna, hvilket jag intet kunde afvända (hindra) för den skull, ändock jag hafver spart så mycket som jag någon tid kunnat och ännu vill beflita mig, såsom Gud skall vara mitt vittne och sedan *min tjänare* Morten, när han var här. Så tror jag ock, att ingen grefve eller friherre och näppeligen en adelsman, såsom ock nu är till synes, som här hafver varit och kommit af med de penningar *som jag*, hvilket jag ock bör tacka Gud före, att jag med de penningar har afkommit.

Så har ock min käre herr fader och fru moder icke till att tvifla, att jag ju gör min största flit dagligen uti mina studeringar samt ock Mäster Israel, som mig och honom *under* någon tid möjligt vara kan, där hos uti de öfningar, som jag tror mig berömmeliga vara kunde, så att min käre herr fader och fru moder intet skola mena penningarna onyttiga eller utan någon frukt förtärda varda, utan hoppas näst Guds tillhjälp, att min käre herr far och fru mor därutaf hafva hugnad. Så är mig omöjligt att komma ut ringare om året än sju eller åtta hundra riksdaler och helst på denna tid, som nu är i Tyskland.»

I sin dagbok berättar Per Brahe, att han i Giessen öfvade sig i dansning och fäktning samt lade sig på hebreiska och franska språken.

¹ Kejsar Ferdinand II:s (1619—1637).

Att den unge grefven trots sin tvungna sparsamhet iakttog sin värdighet, är nog ganska troligt, och han blef också enligt sitt stånd hedrad af både furstar och städer. Sålunda fick han på genomresa i Nürnberg af rådet ett vinfat i föräring och dessutom tillåtelse att befria en fånge. I Giessen gästade han landtgreffen Ludvig, i Strassburg landtgreffen Johan Kasimir, gift med den svenska vasaprinssessan Katarina, och i Greenwich besökte han konung Jakob I.

I aug. 1621 var Per Brahe åter vid Rydboholm hos föräldrar och syskon.

Från den senare delen af hans resa liksom för en andra »vandring», som han började 1623, föreligga inga familjebref. Resan sträcktes denna gång till södra Tyskland, Italien, Frankrike och Holland.

Från denna andra färd återkom Per Brahe 1626. Den tjugutreårige grefven hade sett sig vida om i världen och var nu redo att tjäna sitt land.

De yngre bröderna, Nils och Joakim, hade ock fått en liknande uppfostran. De hade haft en tysk lärare en tid och hade äfven gjort utländska resor, om ock ej så vidsträckta som grefve Pers. Båda hade tagit tjänst vid Gustaf Adolfs hof, Nils Brahe redan 1620 som page, Joakim 1625 såsom kammarjunkare.

Nu, när Per Brahe hemkom, utnämndes han 1626 till kammarherre. Gustaf Adolf satte värde på gref Pers beresthet och kunskaper, han tyckte ej illa om att pröfva sig i fäktning med denne skicklige fäktare, som med utmärkelse studerat i berömda fäktarskolor. Någon gunstling hos Gustaf Adolf blef han dock aldrig.

Det fanns redan i unga år hos Per Brahe en medveten värdighet, ett tillbakadraget väsen, som gjorde honom mindre lämplig för hof-tjänst; militära intressen hade han aldrig, och hans administrativa och diplomatiska gåfvor, som Gustaf Adolfs skarpblick småningom upptäckte, kunde ej genast göra sig gällande.

Hvad systrarna angår, så var redan vid Per Brahes andra utresa den äldsta systemen *Ebba* anställd såsom hof-fröken hos Maria Eleonora, där hon förblef, till dess hon trädde i gifte 1631 med riksrådet Axel Banér. Hon hade en mycket ifrig beundrare i den unge, förhoppningsfulle Benkt Oxenstierna. Hela släkten ville, att hon skulle taga honom, men hon var obeveklig. Slutligen uppdagades det, att hon i hemlighet förlofvat sig med Axel Banér, en på det hela taget obetydlig herre. De båda rivalerna hade varit hjärtevänner, men herr Benkt ansåg sig nu bedragen af herr Axel, och vänskapen förbyttes i hat, och det fordrades de äldres kraftiga mellankomst för att ej skymfen aflånades med blod. »Tyckes mig herr Benkt gör nästan för mycket för den pigans skull», skrifver en hans farbroder till Axel Oxenstierna.

Ebba Abrahamsdotter Brahe tyckes likväl ha varit den mest framstående af sina systrar. Hon har en märkligt elegant stil med ledigt innehåll. Det finnes dock endast få bref från henne i behåll. Hon fick många barn och hade alltid att kämpa med en tryckande ekonomi.

Den andra af systrarna, *Margareta*, blef 1629 hof-fröken och följde 1630 drottningen till Tyskland. Endast den yngsta, *Kristina*, var stadigt hos modern jämte en son, *Karl*, den tredje i ordningen. Han var andesvag och sjuklig, i hvilken grad är svårt att nu säga. En tid var han hos sin fars moster, fru Cecilia Stenbock, som hade mycket bekymmer för honom.

Denna värda fru, som var en amper dam i den gamla stilen och som kunde till sin systersons förargelse tillåta sig litet hästskoj, när det var henne lämpligt, förstod sig ej alls på gossen. Man skulle nu på honom försöka »kristliga medel». Måhända hade man pröfvat signerier och dylikt. Han sändes 1629 till en präst i Fernebo, Magnus Olai, hvilken åtnjöt anseende som läkare. Denne bedyrar, att han slösade på den unge grefven mera medikamenter, än han brukade för att hjälpa trettio andra män-

niskor. Bättre hade han väl blifvit, men vid mänskiptena återkom sjukdomen.

Ingen kan just undra på, att han ej blef frisk, ty det förnämsta läkemedlet hade varit olja, gjord af människokranier.

Slutligen skickade prästen honom tillbaka till Rydboholm, enär han hade ondt om färsk fisk, som för gossen var den bästa födan. Dessutom lämnade han noggranna föreskrifter om skötseln till grefve Abrahams »hofpredikant, den vällärde herr Tornbjörn».

Grefve Karl förblef dock en sjuklig stackare. Han nämnes sällan men då alltid med uttryck af medlidande.

Tre förhoppningsfulla söner och likaså tre döttrar omgäfvade de vördade makarne Brahe, då Abraham Brahe efter en kortare tids sjuklighet afled vid 61 års ålder den 16 mars 1630, »mätt af år och heder», säger en gammal anteckning.

Elsa Gyllenstierna var vid denna tid femtiotre år. Mannens död grep henne djupt, och hon tyckes aldrig fullt repat sig efter detta slag. Hon vardt tungsint till lynnet och fordrade genom sin sjuklighet de sinas trägna omvårdnad.

Sin tillgifvenhet för den döde kunde hon ej visa på ett värdigare sätt än genom att anordna en ståtlig begrafning. Den ägde rum i Ryds kyrka i närvaro af Gustaf Adolf och hans drottning, pfalzgreffen Johan Kasimir och hans gemål och dotter, rikets råd och deras fruar samt en mängd förnämna personer. Fägnaden i mat och dryck var öfvermåttan riklig, och gästerna gjorde heder åt välplägnaden. Begrafningarna den tiden voro långt ifrån sorgefester, om ock under dem »gråta hade sin tid», vid processionen till kyrkan och under den religiösa akten, men så hade ock »glädjen sin tid».

»Det var», skrifver Per Brahe, »det sista samkväm, som konungen var i här i Sverige och gjorde sig mycket lustig med mina bröder och några andra öfverstar.»

När grefve Abrahams förmögenhet skulle utskiftas i fyra brorslotter och tre systerlotter och dessutom morgongåfvan till änkan, Rydboholm, undantogs, blef ej hvarje lott särdeles stor.

Också voro bröderna Brahe måna om anställning i statens tjänst, och döttrarna hade sökt sig till hofvet, när de vunnit mogen ålder.

Den yngste af sönerna, *Joakim*, fick dock ingen lång tjänstemannabana. Han dog i feber i Stettin på sommaren 1630. Han var då blott 23 år, men hade redan hunnit att blifva så väl häradshöfding i Lyhundra härad som öfverste för Norrbottens fotfolk. Gustaf Adolf hade fäst stora förhoppningar vid denne yngling. På ett kungligt skepp och under stora ärebetygelsor fördes hans stoft hem till Sverige.

De båda andra bröderna skulle dock ej stanna vid dylika jämförelsevis anspråkslösa platser. Gustaf Adolf hade under sina preussiska fälttåg haft tillfälle pröfva de tre grefveynglingarne, och priset som krigare hade, såsom bekant, tagits af *Nils Brahe*.

Dennes hjältebana kom ock att troget följa sin konungslige herres och stäcktes plötsligt af döden några dagar efter Gustaf Adolfs.¹

Den äldste broderns, gref Pers, insats i vår historia tager däremot först vid denna tid sin början.

Den 3 mars 1633 dog Abraham Brahes äldre broder, riksdrotset *Magnus Brahe*,² och då han efterlämnade blott en dotter, den ryktbara Ebba Brahe, gift med Jakob de la Gardie, ärfde den ende brorsonen, gref *Per*, ättens grefskap, *Visingsborg*.

¹ Blef dödligt sårad i slaget vid Lützen d. 6 nov. och dog d. 13 nov. 1632.

² Se stamtaflan å nästa sida.

III.

Per Brahe i eget hem.

Gref Per var i nära femtio år riksråd och i nära fyrtio riksdrots, han var en tid svensk generalguvernör i Preussen, han var tvenne gånger Finlands generalguvernör, han var riksförmyndare under två regenters minderårighet — allt detta med heder, till en del ock med utmärkelse —, törhända var det dock på sitt grefskap, som han nedlade sina bästa krafter.

Genom köp och byten från kronan och från enskilda afrundade och utvidgade han Visingsborgs grefskap, till dess det kom att omfatta hela landsträckan rundt Vätterns södra del, Jönköping undantaget, en rad af präktiga gårdar, som likväl bildade endast utanverken kring hufvudfästet, det af Vätterns vågor omslutna Visingsö.

Gref Per härskade öfver tolf och en half svenska kvadratmil, ett område lika stort som Mecklenburg-Schwerin och därtill, för att vara i vårt land, både folkrikt och fruktbart.

De tyska småfurstarne voro tvifvelsutän i mångt och mycket Per Brahes förebild. De ägde stundom mindre områden än detta grefskap och voro ändå omedelbara

Släktskapen mellan de här omtalade släktmedlemmarne åskådliggöres lättast genom följande stamtafla:

Per Brahe d. ä.

<i>Magnus Brahe,</i> † 1633, g. m. <i>Brita Letjon-</i> <i>hufvend.</i>		<i>Abraham Brahe,</i> † 1630, g. m. <i>Elsa Gyllen-</i> <i>stierna,</i> † 1650.								
<i>Ebba Brahe,</i> f. 1599, † 1617. g. m. <i>Jakob de</i> <i>la Gardie,</i> † 1674.	<i>Brita,</i> f. 1601, g. m. <i>Axel</i> <i>Baner,</i> † 1638.	<i>Ebba,</i> f. 1602, g. m. <i>Stenbock,</i> † 1638.	<i>Per,</i> f. 1602, g. m. 1) <i>Kr.</i> <i>Stenbock,</i> 2) <i>Beata de</i> <i>la Gardie,</i> i hennes andra gifte, † 1680.	<i>Mar-</i> <i>gareta,</i> f. 1603, g. m. 1) <i>B. Oxen-</i> <i>stierna,</i> 2) <i>J. Oxen-</i> <i>stierna,</i> 3) landt- grefve <i>Fredrik.</i>	<i>Nils,</i> f. 1604, g. m. <i>A. M.</i> <i>Bielke,</i> † 1632.	<i>Karl,</i> f. 1605, † 1672.	<i>Joakim,</i> f. 1606, † 1630.	<i>Kata-</i> <i>rina,</i> f. 1608, † s. ä.	<i>Kri-</i> <i>stina,</i> f. 1609, g. m. <i>Åke</i> <i>Tott,</i> † 1684.	<i>Erik,</i> f. 1610, † s. ä.

vasaller i det tyska riket. Det blef ett mål för Per Brahe att nå samma makt och oberoende, som de ägde. I många afseenden lyckades han också att öka grefvarnes makt, och det var ej bara en tom fras, då han kallade sig »regerande grefve», talade om »sin regering» och om »sina undersåtar».

Dessa hade ej att beklaga sig öfver sin herre. Närvarande och frånvarande, styrde Per Brahe sitt grefskap med största omtanke, och i sin hauptman Lars Jonsson Lagerberg¹ hade han under många år ett troget, dugande stöd.

I februari 1634, innan grefven begaf sig till Preussen, utgaf han en »grundlag» för sitt grefskap. Han inrättade ett niomannaråd, bestående af befallningsmannen, lagläsaren, prästen på Visingsö, prästen på västgötasidan och prästen på smålandssidan, länsmännen i grefskapets tre ofvan angifna delar och kamreraren. Var »den regerande grefven» närvarande, skulle dessa vara hans rådgifvare, var han frånvarande, skulle de öfvervaka, att de grefliga privilegierna ej kränktes, att allmogen behandlades med rättvisa och att förvaltningen gick sin gilla gång. Under en minderårig grefve skulle detta niomannaråd bilda en förmyndarregering med biträde af modern och närmaste frände till den unge grefven.

Per Brahes långa »regering» öfver sitt grefskap (1633—1680) betecknar ett ständigt framåtskridande. »Undersåtarne» skyddades, så vidt det var möjligt, från de bördor, som tryckte Sveriges öfriga invånare. De ledo föga af dyr tid, de undsluppo delvis krigstjänst och fingo i stället vaktgöra kring grefvens slott, ett fredligt, ofarligt uppdrag. Utpressningar och vrånga domar omtalas ej. Ordning och hyfsning rådde öfverallt, bättre herre fanns ej. Det ljusa minnet af gamle gref Per har ännu ej alldeles bleknat i det område, som utgjorde kärnan af hans grefskap, det sköna Visingsö.

¹ Stamfader för den än lefvande grefliga släkten.

Medelpunkten i det lilla riket var ej den af grefven grundlagda och omhuldade staden Grenna utan det stolta *Visingsborg*, anlagdt på Visingsö östra kust af Per Brahe d. ä., färdigbyggdt af hans sonson. Grefve Per byggde också det vackra Brahehus ofvanför Grenna, med dess sköna utsikt öfver Vättern, han hade där liksom på Västanå och Dimba fogdar och dejor och tjänstfolk, men det var dock på Visingsborg och dess omgifningar, som d. y. gref Per nedlade de största summorna och den mesta omtanken; han visade sig vid dess ordnande ej blott som en gammaldags storman utan som en vän af konst, upplysning och bildning. Han skapade där en kulturhård i miniatyr, egendomlig i och för sig själf, än mera intressant såsom ett träffande uttryck af ett högaristokratiskt uppfattningssätt, kännetecknande för sextonhundratalets Sverige och kanske i än högre grad för Per Brahe själf. Ty det är han, som är den ojämförligt främste och ifrigaste målsmannen för dessa högaristokratiska anspråk, och hans uppfattningssätt framkallade bland hans samtida bland högadeln mången gång både undran och klander.

Per Brahe var ej nöjd med att vara »primus inter pares», utan han ville känna sig som en själfständig herre på sin gård. Han hade tydligen något af en nordisk storbonde i sitt lynne. I Stockholm trufdes han aldrig särdeles väl. Diskuterande och kompromissande i råds-kammaren var ej hans sak, de höga herrarnes äflan och täflan i fester och lyx behagade honom ej heller. Där lefde han ock jämförelsevis enkelt och indraget. Bättre trufdes han på sina egendomar och allra bäst på sin egen ö, där han var en herre väl så god som hans krönta fränder på Sveriges konungatron.

Den klädesklädda slupen, prydd med vimplar och vapen, förde den nådige grefven från hans egen stad Grenna till den lilla hamnen nedanför Visingsborgs vallar, där skutor, bojortar och båtar lågo skyddade mot Vätterns vreda vågor.

Där, vid hamnen, mottogs grefven af öns präst, kamrer, kapten, skolmästare och andra honoratiores, alla med blottade hufvud och med ideliga, underdåniga bugningar. Kanonerna dånade från tornen vid hamnen och från valarna, trumpeterna smattrade, och pukorna rördes. Det grefliga gardet, flera hundra man starkt, i blå och hvit uniform, paraderade längs den branta vägen upp till slottet och vid ingången till borggården.

De förgyllda spirorna på slottets fyra torn, de höga trappgafarna, vapnen och statyerna af grefvens förfäder gjorde, att borgen trots vallar, grafvar och kanoner gaf ett intryck af en förnäm mans boning och ej af en fästning.

Breda stentrappor förde upp i slottets våningar. Dyrbara tapeter, turkiska, flamska och tyska, sparlakan och hyenden af damast och taft, »himlar», blåa och gula, målningar af in- och utländska konungar och herrar samt blankpolerade vapen gåfvo åt de stora gemaken en solid, förnäm prakt, som väl anstod ägarens karakter.

Dock förspordes i denna inredning föga nyheter och bekvämligheter. Per Brahe var ingen vän af dylikt. Han älskade, hvad som på hans tid ansågs som gammal svensk prydnad, främst vackra vapen.

Göromål och förströelser behöfde ej grefven sakna, då han residerade på sin borg. Han regerade med sitt råd, dömde, utfärdade stadgar och reviderade räkenskaper, for till lands och sjös för att bese sina gårdar, anlade vägar och hamnar, reste minnesstenar och planterade träd. Han kunde fröjda sig åt en trädgård med öfver två tusen fruktträd, åt en djurgård med allahanda »lustiga» djur och åt stora, präktiga fiskdammar, där fiskarna förvarades blott för att i sinom tid fastna på de grefliga krokarna och så förkorta någon ledig stund för den nådige grefven och hans gäster. Grefven underhöll en stor stat, ett par präster, fogdar, hofmästare, en skara med betjänter eller drängar, som de kallades. Det hörde till

den gamla svenska lyxen, på hvilken grefven satte det största värdet.

I flera år gällde gref Pers första vandring på Visingsö till den af hans farbror, gref Magnus, påbörjade kyrkan. År 1636 kunde han glädja sig åt dess invigning, om ock dess utsirning fortsattes de följande åren.

Den gamla kyrkan förvandlades sedan till ett skolhus, och öns skola blef ett föremål för grefvens frikostighet. Skolan kom slutligen att för sitt underhåll äga räntan af 48 hela hemman. I den gamla kyrkans sakristia uppsattes boksamlingen, som småningom steg till 900 band; väggarna pryddes med kartor, och kyrkans torn avslutades med en plattform, »för astronomiska observationer mycket bekväm».

Det var en lärd skola Per Brahe upprättat, och djäknarne fröjdade den frikostige donatorn ej endast med sin sång och sitt spel i kyrkan, utan han fick ock åhöra disputationer och orationer både på latin och grekiska.

Grefven kunde äfven roa sig med att bese sina handverkare och deras arbeten. Han hade i många år en »konterfejare», som kopierade och afmålade porträtt af förfäder och fränder, och en stensnidare, som högg bland annat de minnesstenar, grefven här och hvar lät uppresa.

Efter 1667 fick han ett nytt intresse i sitt tryckeri, där hans egen boktryckare göt stilar, satte och tryckte på det papper, grefven fick från sin egen »papperskvarn» vid Grenna.

När gref Per vid sin gemåls sida, åtföljd af sitt talrika hof, trädde in i sin vackra kyrka under sockenbornas ödmjuka bugningar och nigningar och tog plats i sin rikt sirade bänk — ett mästerverk i sitt slag —, när han lyssnade till *sina* skolgossars sång eller till *sina* musikanter spel, när han åhörde de vördnadsfulla och smickrande orationerna, som hans hofpredikant så skickligt inflickade i de andliga talen — då kunde lätt nog hos honom uppstiga stolthetens, högmodets tankar och tränga

undan den ödmjukhets anda, som bildade grundtonen i den församlings gudstjänst, hvori han och hans familj söndag efter söndag med sådan samvetsgrannhet deltog.

Visingsborgs stolte herre fick likväl han också sitt mått af de mänskliga pröfningarna. Äfven i dessa stora slottsgemak gjorde saknaden och sorgen sitt inträde och blefvo långa tider hemvana gäster.

Brefven, som växlades mellan familjemedlemmarne, låta oss se denna allvarliga sida af Per Brahes lysande tillvaro.

* * *

Gref Per Brahe hade särskildt vid kyrkans prydnad och vid skolans ordnande haft en nitisk och intresserad medhjälparinna i sin första maka, *Kristina Katarina Stenbock*. På flera än ett ställe synes hennes namn och vapen vid sidan af Per Brahes. Det står där ej blott som en skyldig aktningsgärd utan såsom ett sant uttryck för den del hon tog i de utförda arbetena.

En giftermålsförbindelse betraktades den tiden, långt mer än nu, som en hela släktens angelägenhet. Det personliga tycket borde vara af underordnad betydelse.

Den gamle gref Per hade äfven i denna angelägenhet i sin Hushållsbok för sina efterkommande gifvit goda råd att följa, som väl innebära det ädlaste af tidens åskådning i denna viktiga sak.

»När nu den tiden för handen är», skrifer han, »att han (ädlingen) vill träda till giftermål, då skall man väl öfverväga sin egen lägenhet och hvad därtill hörer. Man skall ock icke så mycket stå efter högre stånd, däjelighet och rikedomar — ändå att sådant är naturligt och mänskligt — som snart kan försvinna, utan fastmera se efter fromma, ärliga och gudfruktiga föräldrar, huru personen hafver varit hållen och uppfödd och hurudant hennes umgänge vara plägar med dagligt husfolk hemma. Ty såsom olika par oxar, alltså komma olika och vedervärdiga komplexioner

(lynnen) sällan väl öfverens. Höga krubbor tjäna icke väl för låga hästar. Och hvar hustrun gör mannen rik, där är alltid kif och träta, och hvem som får en ond kvinna, han får en skorpion. Ty skall man ock söka till Gud, som alla rena och gudfruktiga äktenskap själf hafver föresett och skickat, samt bedja Honom, att Han ville värdigas låta beledsaga, som det skedde med den unge Tobias, och unne honom god lycka till att söka och finna det som godt vore. Och sedan icke förakta föräldrars, släkts och vänners råd.»

Och dessa farfaderliga förmaningar torde den unge gref Per följt vid valet af maka.

Kristina Katarina Stenbock var dotter till Gustaf Eriksson Stenbock och Beata Margareta Brahe. Hon föddes 1608 på Drottningholm hos sin faster, Katarina Stenbock, Gustaf I:s änkedrottning, och hade både Karl IX och hans drottning till faddrar. Hennes uppfostran var den på hennes tid vanliga. Hon lärde sig läsa svenska och tyska, skref en kluddig stil med ett stafningssätt ur egen fatatur och kunde sin bibel och katekes.

»Ja ock många sköna psalmer», skrifver författaren till hennes personalier, »har hon utantill kunnat, med dem sig så befallt här Gudi och har tröst funnit. På alla öfliga psalmer kunde hon ock melodier. Hennes röst var som många stämmor, när hon sang med modulier.»

Då Maria Eleonora blifvit Gustaf Adolfs drottning, kom den dygdädla jungfrun i hennes hof. Per Brahe var, som sagdt är, Gustaf Adolfs kammarherre. Deras bekantskap var sålunda lätt nog gjord, allra helst som de unga tu voro sysslingar.

Jungfru Stenbock var visserligen endast friherredotter, men hennes börd måste dock ha tilltalat en sådan bördens blinde beundrare som Per Brahe; genom sin farmor, den för sin romantiska flykt bekanta Malin Sture, härstammade hon från den förnämliga Sture-släkten, och genom sin mormor, Elisabet af Braunschweig-Lüneburg,

hade hon i sitt stamträd hela rader af tyska furstar, för hvilka den svenska aristokratien och ej minst Per Brahe hyste en snart sagdt vidskeplig vördnad.

Giftermålet aftalades mellan brudens fader, Gustaf Stenbock, samt brudgummen och hans fader, gamle gref Abraham, som ännu lefde. Och detta högtidliga aftal i vittnens närvaro hade en sådan betydelse, att det var mer bindande än själfva bröllopet.

Detta firade konungen. Det var särdeles vanligt den tiden, att bröllopet gjordes af andra än parternas föräldrar, ganska ofta af en person, som därmed ville göra en artighet eller kanske sig själf ett nöje. Gref Per själf brukade sedan gärna fira sina underhafvandes bröllop. På samma gång som gref Pers bröllop firades hans broders gref Nils' med Anna Margareta Bielke. För ovanlighetens skull icke en söndag utan i stället en helgdag, fjärdedag påsk år 1628. Gustaf Adolf afhämtade själf brudgummarne, som bodde i gref Magni hus vid Stortorget. Vägen var icke lång, men antagligen kom konungen, som älskade gammal svensk sed, ridande dit med ett talrikt följe i lysande, fladdrande band och förde med sig till slottet under musik och skämt grefvarne Per och Nils. Brudgumhämtningen var af de gamla bröllopens viktigaste nummer.

Vigseln skedde nog oftast i kyrkan men denna gången på stora rikssalen, där ock brudpredikan hölls. Därifrån tågade en högtidlig procession till salig konung Johans förmak, där tvenne grant utstofferade brudsängar voro uppställda och där den högtidliga sängledningningen ägde rum, hvarefter brudpar och bröllopgäster åter igen begåfvo sig till rikssalen, där undfägnaden bjöds och den ståtliga bruddansen tråddes.

Dagen efter vigseln, den andra bröllopsdagen, utdelades presenterna, först och främst morgongåfvan af brudgummen till bruden.

En fest i badstugan aftonen före bröllopet och en ståtlig hemkomma i brudgummens nya hem saknades nog ej, ehuru det ej omtalas.

Ofta nämnas bröllop i familjebrefväxlingarna, men man är njugg på beskrifningarna, af rätt naturliga skäl. Ingen talar om det, som alla vet, hur det gick till.

Efter en kort smekmånad hos svärföräldrarna på Lindholmens gård i Uppland skildes gref Per från sin unga fru. Hon följde honom till hans fartyg i skärgården, och han for ut till konungen i Preussen.

Gustaf Adolf låg denna sommar i lägret vid Dirschau. Det var intet behagligt fälttåg, sumpig mark och därtill regnigt väder, sjukdomar och ständiga skärmytslingar med en förslagen fiende.

Per Brahe hade aldrig något krigarlynne, och särskildt denna sommar längtade han till hemmets lugn.

Den 27 juli skrifver han ock från Dirschau till sin unga hustru: »Vi ligga i vårt läger möcket illa för det stora regnvädrets skull, hvilket varat möcket länge, så att man kan icke komma ut eller in. Huru min lägenhet i höst kan blifva, vet jag icke, antingen jag kan komma hem eller ej, eller om jag här kan hafva lägenhet att sända efter er, dock skall jag mycket göra min flit, att jag kan komma hem. Jag ber er fördenskull, min allrakäraste, att så framt I ville komma här ut och er så tycker, att I ville laga er till och taga både er och min ränta, så möcket man kan i penningar förvända och hafva; därtill och eljest förse er med allting, så vidt I kunnen, att, om det är så, att jag kan sända efter er, I då ären tillreds.»

Emellertid fick Per Brahe den i hären grasserande brännesjukan, en elakartad feber. Han var mycket illa därän, ehuru han söker skrifva lugnande ord till sin hustru.

Så skrifver han den 18 sept. från Elbing: »Min allrakäraste! Jag önskar er utaf Gud den allsmäktigaste all långvarig hälsa, stadig lycka och välmåga, samt allt hvad

som er kan vara till hugnad eller glädje eller I er själf önska kunde, nu och alltid tillförene.

Jag låter min käresta förnimma, att jag är något sjuk och är förd ur lägret vid Graudentz hit till Elbingen, men Gud ske lof, som någorlunda hulpit mig till bättre hälsa. Han kan ock hjälpa mig till min förra styrkio. Min käresta skall med Guds hjälp vänta mig hem visst i höst. Jag skrifver så illa. Jag är ännu så matt.»

I ett senare bref berättar han, att han verkligen haft brännesjukan och hade kommit i vagn till Elbing, men nu vore han nästan bra och skulle resa att uppvakta Gustaf Adolf, hvarefter han finge återvända till Sverige.

Hemresan var ej utan äfventyr. Han landsteg i Kalmar och tog där en liten skuta för att komma fortare till Stockholm men råkade ut för en svår storm, måste ligga ett dygn på en liten holme, sedan fara i öppen båt och slutligen landvägen.

Sveriges stormän hade då ej lugna dagar. De ständiga krigen, de diplomatiska uppdragen och guvernörsbefattningarna i de eröfrade provinserna återverkade ofantligt mycket på familjelifvet. Det blef skilsmässor och rubbningar inom familjen, som ej passade det svenska lynnet och ofta togos tungt, så att de höga herrarne tyckte sig ha rätt till riklig ersättning för sina mödor och besvär.

Både 1630 och 1631 var Per Brahe en tid hos konungen i Tyskland. Hans grefvinna var då med honom. I början af året 1634 skulle han åter ut för att understödja Axel Oxenstierna i hans maktpåliggande värf efter Gustaf Adolfs död. Hans hustru orkade då ej följa honom, utan han lämnade henne på Visingsborg, då han drog sina färde i mars 1634.

Hans fru säger sig skrifva till honom hvar tisdag, men hon förstår mycket väl, att hennes bref sällan komma fram, liksom hon blott sällan fick ett svar.

»Gud gifve», skrifver hon den 17 juni 1634, »jag måtte nu snart få själf tala med er. Jag längtar nu så mycket

därefter. Tiden är mig nu så mycket lång! — — Gud hjälpe mig nu väl af min börda. I blir nu så tung. Jag har nu icke långt igen, min hjärtans allrakäraste.»

Och en vecka senare låter det ungefär på samma sätt, och hon slutar med de säkerligen då ur de flesta kvinnohjärtans djup kommande orden:

»Gud allsmäktig gifve, att vi en gång måtte få veta hvad fred vore! Gud förskone oss då för pestilentia och för allt väl förtjänt syndastraff.»

Till familjehändelsen på Visingsborg väntades grefvinnans moder och grefve Pers syster, fröken Kristina Brahe. Denna syster är den af alla Brahe-släktens damer, som har efterlämnat de flesta breffen.

Hon skrifver gärna, och hon skrifver långt, är liflig, energisk, bestämd, god och uppoffrande mot de sina; huru hon var mot andra, lämna vi osagdt. Agneta Horn ville, såsom ofvan är visadt, ej gärna ha henne till sin styfmoder och talade om hennes hårda sinnelag; måhända voro friarne rädda för det kraftiga lynnet. Men af Braheska familjebrevväxlingen märker man blott, hvilken afhållen och inflytelserik personlighet hon var.

Hon var född 1609, således 1634 tjugufem år. En tid hade hon varit anställd vid drottning Kristinas hof, men Per Brahe tyckte ej om detta. Han ansåg, att modern behöfde henne hemma, då de andra döttrarna voro gifta, och själf ville han gärna draga fördel af hennes rådighet och klokhet.

»Så kom jag», skrifver hon, »ifrån drottningen den 29 juni, det Gud ske evig ära och pris för, med all ära och gunst, och så att jag om, det Gud nådelig förbjude, min kära fru mor kommer något dödsfall uppå, fritt kan med all ära inträda i samma tjänsten igen.»

Hon lämnade sålunda hofvet utan afsaknad, allra helst då Per Brahe lofvade hjälpa henne i ekonomiskt afseende, hvilket för henne alltid betydde mycket. »Om så är», skrifver hon till sin bror, »att Gud tackes till att

kalla min kära fru mor och jag ofriad (ogift) är, skall jag draga till Visingsborg och blifva där och fritt efter min nödtorft där blifva uppehållen, icke som en gäst utan som den där har till att bjuda och befalla. Min käre bror, Gud välsigne er till evig tid!»

Nu gällde det främst, att hon jämte sin mor skulle taga hand om gref Pers barn, när hans hustru skulle följa efter honom till utlandet.

»I all den måtto», skrifver Kristina Brahe, »jag vet, att er och er kära husfru och barn kan lända eller vara till godo, skall jag af hjärtat beflita mig om den stund jag lefver. — — Skall jag af hjärtat gärna taga era barn till mig och så göra emot dem, att jag för Gud och hvar ärlig människa försvara vill.»

Först skulle hon uppvakta sin svägerska på Visingsborg. Hon reste dit med sin brors svärmoder och hans treåriga dotter *Magdalena Hedvig*. Resan var mycket besvärlig, och efter ankomsten till Visingsö insjuknade den lilla flickan. »Som jag kan tänka, så fick hon, kära barn», skrifver Kristina, »ett häftigt slag, men hvad möjligt, så vete den gode Guden, att vi icke försummade utan gjorde vår högsta flit, men det ville allt intet hjälpa, min högt aktade, käre bror, för Gud hade till henne ett så godt och nådigt behag, att Han icke längre ville låta henne lefva i den andra världen utan ville ha henne i sitt saliga rike.»

Sorgetårarna borttorkades likväl, då tre dagar efter den lilla flickans död grefvinnan Brahe den 19 juli nedkom med en son. Den 17 aug. döptes denne till *Abraham Joakim*, efter farfar och dennes farfar. Per Brahe skref till Axel Oxenstierna, som han helt vördnadsfullt kallar »sin käre far», och ber honom att »gossen anamma för sin gudson och till det bästa låta sig vara rekommenderad».

Glädjen i släkten var stor. Farmodern skrifver till gref Per: »Gud vare ärad i evighet för sin stora barm-

hårtighet, som så nådelig och väl välsignat vårt hus och gaf oss den lille vackre sonen! Gud uppehålle Honom till all välmåga och låte honom lefva och upptuktas i Guds fruktan, Guds namn till ära och pris och honom till salighet och oss alla till hugnad och glädje för sitt heliga namns skull! — — Käre herr son, så har jag tagit den lille sonen till mig! Gud förläne honom hälsan! Hvad omvårdnad och skötseln anlanger, skall honom intet felas, så sant mig Gud skall hjälpa. Jag skall akta honom det bästa jag kan. Gud gifve mig lyckan därtill, och Gud unne oss honom för Jesu Kristi skull, om det icke är Gudi emot bedit!»

Med denna fromma reservation, så vanlig i de gamla damernas skrivelser, hade fru Elsa anförtrott familjens hopp i den Högstes beskydd, då hon tog honom i sin vård, när i september 1634 hans moder reste till sin make i Tyskland.

För att gossen ej skulle frysa och för att hon tyckte det var så »ängsligt» på hösten i de stora slottsrummen på Visingsborg, for hon med barnen till Dimbo i Västergötland.

Per Brahe hade hellre sett, att modern stannat på Visingsborg, »där han ej kunde behaga någon bättre gäst». Dock befallde han sina tjänare på bästa vis hjälpa henne med spannmål och andra förnödenheter, som ej funnos på Dimbo.

Lille Joakim Abraham var enligt farmors och fasters vittnesbörd »ett tocke vackert barn», som för dem »förtog mången bedröflig stund med sitt ljufveliga umgänge». Han syntes dem som en ersättning till och med för Per Brahe själf, hvars frånvaro de ej kunde i nog starka uttryck beklaga.

»Den lille pilten» uppnådde dock ej det halfva året, förrän han borttrycktes af »den grymma döden».

Fru Elsa blef utom sig af sorg. Hon kunde ej meddela sin son denna bedröfliga underrättelse, utan det fick Kristina göra.

»Gud vet», skrifver denna, »huru sorgen för er lilla son går henne hårdt till hjärtat. Jag tror, om han hade varit född af hennes eget lif, kunde hon aldrig mera sörja, än hon nu gör. Blef det saliga lilla kära barn sjuk emellan julafton och dagen för om natten, och hann inte längre än till fjerde dagen jul, när kl. var 12 om dagen, så själades han. — — Gud hugne och gläde den käre piltens ädeliga själ i sitt saliga rike och förläne kroppen med alla kristtrogna en glad och fröjdefull uppståndelse på den yttersta dagen! — — Vi måste detta korset *bära*, så väl som allt Guds faderliga ris, låta Hans vilja vara den bästa och trösta oss därmed, att det kära barn nu är så väl och skild vid all vedermöda, som andra människor måste utstå i denna världen och är nu en härlig och skön planta i Guds örtagård.»

Underrättelsen om sonens död kom som ett oväntadt slag för Per Brahe och hans hustru. De hade ej haft något bref sedan i oktober, ehuru väl Kristina skrifvit flera gånger. Per Brahe ville nu komma hem så fort som möjligt, men det var ej en lätt sak, då han vid denna tid var sysselsatt med de viktiga underhandlingar, som slutade med freden i Stuhmsdorf. Kristina antyder dessutom, att det var svårt för Per Brahe att nu få någon önskan uppfylld, då det oxenstiernska partiet satt vid styret.

Det blef sålunda de hemmavarande fruntimren, som finga tänka på begrafningen. Den lilla flickan var till deras sorg ännu obegravven. Elsa Gyllenstierna hade på hösten haft ondt om penningar, så att begrafningen blifvit uppskjuten, och nu skulle den ske samtidigt med broderns.

Kristina Brahe stod för alla tillrustningarna. Hon sände till föräldrarne kopia af begrafningsbrefven och inberättade, att anorna ordentligt utstuckits på kistan. »Den lille sonen», fortsätter hon, »klädde vi så vackert i en brun sammetskjortel, och hans kista *var* inne fodrad och med brunt sammet. Han var så vackér, rätt som en Guds

ängel. Min käre bror, så gärna hade jag låtit konterfeja honom, men jag fick ingen, som kunde. Gud tröste oss alla för det vackra barn, vi skulle mista!»

Olyckligtvis få vi ej vidare några underrättelser om begrafningen, som tyckes ägt rum på Visingsö först i början af maj 1635. Så långa voro förberedelserna!

Kristina Brahe var efter begrafningen så trött af all omtanke, att hon ej orkade skrifva utan skickade ut en särskild tjänare till Preussen, som skulle för föräldrarne redogöra för denna så synnerligen viktiga familjetilldragelse. Fru Elsa omnämner den i ett bref blott med dessa ord:

»Efter min käre sons kärliga och ödmjuka begäran med stor sorg och bedröfvelse *har jag* gjort min högsta flit och låtit de ädla, saliga kära barnen komma till sitt beställda hvilorum. — — — Och hafver nu denna sorgliga begrafningen, käre son, väl afgått, Gud ske lof. Oansedt där kom ingen af riksens råd eller många af förnämelig adel för lång väg och en obekväm orts skull, så var här likväl annat godt, ärligt folk, både adel och oadel nog.»

Nu hade gamla farmor ingen »att roa sig åt» mera än den äldsta sondottern, *Elsa Beata*. Hon var född på Rydboholm 1629, således nu sex år, och kallas i flera bref »den lilla dockan». Om henne skrifer Kristina Brahe på våren 1635:

»Er lilla kära dotter Elsa Beata Brahe är, det Gud vare ärad, vid en god hälsa. Gud låte det så länge vara och låte er med hälsan och hugnaden snart få se henne! Hon växer så vackert och läser nu läsa både tyska och svenska. Gud låte henne förkofras uti alla kristliga dygder! Hon låter ock så ödmjukelig hälsa sin käre herr far med så många tusen goda dagar och nätter.»

På hösten samma år kom Per Brahe åter till Stockholm, själf nöjd med de underhandlingar han fört med polackerna, en uppfattning, som Axel Oxenstierna inga-

lunda delade, då han låtit fienderna få behålla de preussiska hamnarna, »mera värda än halfva kronan Sverige».

Under hans frånvaro hade Gabriel Gustafsson Oxenstierna, rikskanslerens broder, blifvit riksdrots, en utnämning som Per Brahe och hans familj togo illa upp, emedan grefve Per en tid skött detta ämbete och därför gjorde anspråk på detsamma, då det blef ledigt. Den misstämning, som i anledning häraf uppstod mellan de Braheska och Oxenstiernska släkterna, var dock öfvergående.

I två år var nu Per Brahe i sitt hemland, under hvilken tid han vistades än i Stockholm, än i Göteborg, än på sina gods.

Medan han var i Stockholm, ber systemen, att han skall hämta dit från moderns gård, Rydboholm, »öl och bröd och annat det huset förmår och där kan finnas, rätt så som det vore ert eget, som det ock i sanning är».

Per Brahes grefvinna fick i januari 1636 på Visingsborg åter en son, som döptes till *Fredrik*. Släktens kvinnliga medlemmar tyckas ha varit talrikt representerade vid detta högtidliga tillfälle. Att »den lille pilten» sköttes på bästa sätt, ha vi intet skäl att betvifla, men en telning af »den ädla Brahesläkt» vardt åter igen afskuren »af den bittra döden» i juli 1637. Vid detta tillfälle uppsköts ej med begrafningen, utan den försiggick med stor hast på Visingsborg, innan gref Per med sin hustru begaf sig till Finland för att där tillträda generalguvernörsbefattningen.

»Drog sedan i Guds namn till Finland», skrifver han i sin tidebok, »och hade min kära hustru med mig. Seglade på ett örlogsskepp, som hette Jungfrun; var några gånger i sjön men måste för storm och oväder vända om; kom likväl, Gud ske lof, till Åbo slott den 21 november 1637.»

Finland blef nu för Per Brahe ett stort Visingsö. Detta själfständiga guvernörsämbete passade denne stolte herre, som helst gick sin egen väg, och hans stora egen-

skaper kunde där göra sig gällande. De kollegiala ämbetsmannadygderna voro ej hans, men en chef, en husbonde med skarpare blick för sina underlydandes materiella och andliga bästa fanns ej i Sveriges råd.

Med sin hustru for han flera gånger det stora landet rundt, uthärdande mödor och strapatser som ingen annan. Man förvånade sig öfver att han kunde i så hög grad ställa till freds det fattiga folket. Af Per Brahes kända sparsamhet märkes under dessa år intet.

När han lämnade Finland, kunde han därför ock med skäl nedskrifva de bekanta orden: »Jag var med landet och landet med mig väl till freds.»

IV.

Kristina Brahe och Åke Tott.

Sitt enda barn hade Per Brahe vid sin afresa till Finland 1637 kvarlämnat i Sverige hos sin moder.

Farmödrar och mormödrar voro i dessa dagar långt mera barnens uppfostrarinnor än mödrarna. Det var ett gammalt bruk, som sträckte sig långt bort i medeltiden och ännu härskade under sextonhundratalet, och detta ej blott i Sverige utan jämväl i våra grannländer och troligen allestädes i Europa.

Hustruns plikter mot mannen stodo framför moderns plikter mot barnen. Sådan var den äktenskapliga etiken. Mannen förde ett rörligt lif, och hustrun följde honom, men den talrika barnskaran var ej lika lätt att förflytta. Och följde ej hustrun med på beskickningar och krigståg, så var hon sysselsatt med vården af familjens gods och gårdar. Endast undantagsvis räckte fördenskull hennes krafter till att på samma gång i tukt och förmaning uppdraga sina många barn. Far- och mormödrarna förde däremot en

stilla tillvaro. De gamla och barnen möttes i samma fordringar på lifslugn och lifsglädje.

Så tog nu ock fru Elsa om hand lilla Elsa Beata. Hon hade ock hos sig, efter deras moders, Anna Margareta Bielkes, död 1643, *Nils* och *Elsa Elisabet Brahe*, barn till Gustaf Adolfs vapenbroder, Nils Brahe. Äfven fick hon sedermera under sin vård några af sin äldsta dotters döttrar. Det förefaller nästan, som om det varit än flera barn, som åtminstone tidtals voro i fru Elsas »vårdnad», — detta gamla, vackra ord, under hvilket man inbegrep alla dem, som voro under hemmets hägn.

Med en så talrik barnskara behöfde fru Elsa väl vid sin sida sin kraftfulla dotter Kristina.

Af den andra dottern, *Margareta*, hade hon ingen hjälp. Sedan 1633 var denna gift med *Bengt Oxenstierna* och lefde mest i utlandet.

Men äfven Kristina blef vid denna tid betänkt på att lämna sina moder. Hon fick nämligen 1638 en friare och var ej obenägen att gifva denne sitt jaord.

Friaren var *Åke Tott*, Gustaf Adolfs beryktade »snöplog».

Han hade tretton år förut anmält sig som friare i familjen till den äldsta systemen *Ebba*, före hennes giftermål med Axel Banér, men hade fått afslag. Grefve Abraham, hennes fader, hade intet haft mot partiet att invända, han hade bedt därom till Gud, »som själfva äktenskapsstiftaren är», men »Hans Gudomliga Majestät», som »hvarjom och enom sin äkta maka af sin gudomliga försyn beskärt, hafver icke velat beveka hennes sinne, som saken mest angick», hvarför han ej kunde annat än afslå Totts begäran med »mycken flitig tacksägelse» för hans »ärliga och goda tillbudna vilja», önskandes honom »långvarig hälsa, lycka och välmåga».

Den försmädde friaren sökte sig då om på andra håll och blef slutligen gift med Sigrid Nilsdotter Bielke, med hvilken han hade sonen Klas.

Vasablodet sjöd hett i Åke Totts ådror, och han var en ofta besvärlig herre. Efter Gustaf Adolfs död hade han därför i hemlandet fått sköta sina gods och sina krämpor — de senare obehagliga krigarminnen, som skärpte hans kritik, när det gällde fäderneslandets styrelse och styresmän.

År 1634 vorden änkring, hoppades Åke Tott genom nytt äkenskap förlufva fredslifvets enformighet. Han friade till Margareta von Scheiding, den estländske guvernörens, Filip von Scheidings dotter, uppehölls länge med fagert snack, blef slutligen vredgad och gaf hela frieriet på båten. Han vände sig då i slutet af 1637 med sitt giftermålsanbud till *Kristina Brahe*. Hon var tjugonio år, han själf fyrtio. Ur ålderssynpunkten fanns således intet att anmärka. Båda tillhörde rikets främsta, med konungahuset befryndade ätter och saknade ej gods och gårdar. Å ingendera sidan skönjes någon stark böjelse. Partiet arrangerades helt affärsmässigt.

Åke Tott hörde sig först för hos föremålet själf. Hon var obestämd och hänsköt afgörandet till sin mor och bror.

Fältmarskalken vände sig då till Per Brahe. Den djärfve, hänsynslöse krigaren visade sig föra pennan krumbuktande och sirligt men ej utan möda och besvärlighet. Andra tag var det, då han förde svärdet mot tyskar och kroater!

Sålunda framförde herr fältmarskalken sitt frieri i bref till Per Brahe, dateradt Stockholm d. 9 dec. 1637: — —

»Det gamla och goda förtroende, jag i hans favor esomoftast är vorden försäkrad, önskar jag så tjänstflitigen bättre att blifva erhållen uti, efter jag till hans välbehag och trogna tjänster mig esombenägnast finna låter.

Och uppå det jag därutinnan desto tryggare vara måtte, har jag ej kunnat, mycket mindre velat mig förbigå låta min högtärade käre broder med denna min tjänstflitiga skrifvelse att besöka och med hans behag för-

ständiga, att, sedan det igenom åtskilliga offenser och riktiga motiver, hvilka jag onödigt håller här vidlyftigt att uppräknas, eftersom de mestadels tillförene min högtärade käre broder kunniga äro, ändtligen är tvungen vorden att kvittera och afslå den giftermålshandeln, jungfru Margareta Scheiding och mig emellan är trakterad vorden — *så* har jag designerat mina tjänster som ock mitt kärliga intresse och stadiga sinne till hans högtärade, hjärtans kära syster, välborna fröken Kristin Brahe.

Och igenom goda vänners förmedlan och mitt idkesamma anhållande *har jag* förmått henne så vida, att hon har tagit detta mitt kärliga, välmenta ärende uti konsideration och skjutit saken till sin högtärade kära fru moder, välborne broder och förnåma släkt och vänner, hvarigenom jag är förorsakad vorden tjänstvilligen att anhålla hos alla dem här äro in loco, att min kärliga *anhållan*, min trogna och välmenta begäran måtte vara dem behaglig. Och ändtligen, dess Gudi lof, *har jag* fått dessa favorabla svar, att det vore välborna grefvinnan, min käre broder, så behagligt som dem.

Eftersom jag så mycket högre än någon tid tillförene med alla mina krafter och yttersta förmögenhet skall finnas igen välborne grefvens trogne bror, förhoffentlige herr svåger, välvilligast vän och tjänare

Achatius Tott.»

Ungefär samtidigt skrifer Kristina till sin bror och begär ett godt råd. Hon är i sitt bref mera resignerad än förälskad; hon låter sig »väl nöja» med hvad som beslutes för henne af hennes anhöriga, men själf kan hon ej komma sig för att på »den välborne herrens Åke Totts ärliga och kära begäran» gifva något svar. »Den högste Gud», så slutar hon, »gifve och förläna mig allt det Honom är täckt och behageligt och mig är nyttigt och roligt och alla de mina kan lända till hugnad och tjänst, det höre Gud för Kristi skull.»

Det var eljest ej i fröken Kristinas natur att vara så tveksam. Tvärt om var hon en kraftfull och bestämd personlighet, men nu var viljan borta.

Hennes mor var lika obestämd. I sonens frånvaro vände hon sig till närmaste fränder; ett familjeråd blef hållet. Det gillade giftermålsplanen, och Jakob de la Gardie underrättade härom Per Brahe. Han hoppas, att Tott som »en redlig kavaljer af gammal ridderlig släkt skall så veta komportera sig mot henne och alla hennes, att han skall hafva däraf beröm och hon, samt hela släkten, hugnad och glädje.»

Per Brahe var dock ej sinnad att utan vidare för systemens räkning antaga giftermålsanbudet. Han ville ha reda på huru förlofningen med Margareta von Scheiding blifvit bruten, han ville veta morgongåfvans storlek, och slutligen — ej det minst viktiga för Per Brahe — ville han ha säkerhet, att systemens grefliga rang ej lede af ett giftermål med en blott adelsman. Frågan, om grefvedöttrar, gifta med adelsmän, skulle få behålla sin grefliga rang, var denna tid brännande och föranledde ständiga tvister, hvilket förklarar Per Brahes oroliga omsorg.

Det dröjde emellertid hela vintern och våren 1639, innan någonting blef afgjort. Fru Elsa skref helt bekymrad till sin son, att Åke Tott önskade, hon skulle ställa till bröllop, men hon ville först höra sin sons mening. Per Brahe svarade ganska bestämdt, att, förrän Åke Tott gåfve klart besked på de framställda frågorna, blefve intet bröllop af.

Detta hade åsyftad verkan. Fältmarskalken skickade oförtöfvadt till Åbo sin stallmästare med ej mindre än tre bref till Per Brahe, af ungefär samma innehåll. Det ena af dessa var skrifvet flera månader förut, fastän herr Åke dröjt med dess afsändande. Angående Margareta von Scheiding hänvisade han till den allmänna meningen, som var, att han blifvit »af hennes halsstarrige och oskälige fader länge och öfver måttan tormenterad». Be-

träffande morgongåfvan, ville han gifva sin hustru »en, som vore öfver och icke under hennes stånd». Då han hade en son i första giftet och hoppades få flera i andra, ansåg han det rättast, att den andra hustruns morgongåfva bestämdes lika stor som den första. Hvad slutligen angick rangfrågan, skrifver han följande: »Hoppas jag, att ingen i vårt fädernesland, man eller ock kvinna, så vidt som jag är en ärlig, ädel man, jämlik och af lika god och urminnes gammal släkt som en af de andra, de där af mitt stånd hafva haft den äran att bli försedda med grefvedöttrar, skulle understå sig eller ock bevisa något skäl, hvarför hon mera än andra grefvedöttrar bör föraktas. Finnes där nu någon obeskedlig, som af förmätenhet annat sig företoge, så hoppas jag, att min käre bror känner mig så länge och väl, att jag af hjärtat har alltid varit kuriös om min reputation. Mycket mera i ett sådant fall och händelse, må han försäkra sig, skall jag vara i detta fallet.

Men där som en sådan förändring, som nu många flera ske, skedde, att ingen grefvedotters stånd, sedan hon hade gift sig med en riddersman, blefve observeradt, hoppas jag, att min käre bror är så resonabel, att han mig ej mera än möjligt pålägger, eftersom han nogsam kan tänka, huru omöjligt jag allena i längden skulle kunna mäntenerat. Och till att göra sig mera förhatlig helst i dessa tider än man allaredan oförtjänt är, helst där man intet kan uträtta, vet jag inte, om min högt aktade kära fröken själf skall vilja begärat eller ock min hjärtanskäre bror råda härtill.»

Per Brahe besvarade omedelbart dessa bref. I sitt svar vidrör han ej den scheidingska saken, däremot förklarar han, att fältmarskalken talat »förnufteligen» angående rangfrågan. Per Brahe gör liksom en liten ursäkt, ifall han härvidlag skulle sagt mer, än han ville. »Det skall vara vidt ifrån mig», skrifver han, »att jag något skall honom anmoda om, som icke vore resonabelt eller görligt.»

Däremot vill Per Brahe ej gå in på att hans syster skulle få samma morgongåfva som Totts första fru. Han erkänner visserligen, »att de båda voro af urminnes riddersliga släkter, den ena en grefve-, den andra en friherredotter», och att dem emellan icke var någon åtskillnad »utom i ståndet, att min syster har en grad före henne»; men å andra sidan hade Tott »både genom arf och egen manlighet» fått gods och ämbeten, som han ej ägde, då han ingick sitt första gifte.

Åke Tott gick till mötes Per Brahes liksom sin fästmöes önskan så till vida, att han specificerade godsen och lofvade i morgongåfva Ryda och Hessle gårdar i Uppland. Han hoppades gref Per måtte bli nöjd, och »är där», tillägger han, »en kavaljer i världen, som gör om honom och hans välborna, högt ärade hus en god estim», så är det brefskrifvaren. Till yttermera visso förnyar han sina löften att skydda hustruns rang och är lugn för att det skall lyckas, då »Gud och naturen har gifvit mig så stort courage.» »Så vidt skäligt är», skulle han »med alla sina själskrafter mäntenera och sustenera» hennes rang, »i synnerhet», tillägger han, »efter jag, dess Gudi lof, af det kärliga och högt behageliga umgänge hon nu en lång tid har *haft* med mig, nogsam kan döma, skönja och *anse*, att naturen har begåfvat henne med stor dygd och förstånd *så*, att hon väl skall kunna dicernera, hvad och när henne bör förtryta något eller ock intet.»

Bröllopet blef emellertid uppskjutet. Fru Elsa såg detta icke ogärna. Hon var nedtryckt af penningebekymmer och begärde af sin son både råd och dåd.

Per Brahe som en klok man var frikostig på råd och sparsam på »dåd». Han föreslog sin mor att sälja de strögods, som hennes sjuke son Karl ägde i Småland och som voro till ingen nytta, och han rådde henne att med skärpa indrifva de fordringar hon hade hos Per Banér. Skulle ej de medel, hon på så sätt erhöle, förslå, borde hon låna upp en mindre penningssumma. Däremot var

han ej villig att själf försträcka henne några kontanter. Han förklarade hela årsräntan ur grefskapet på förhand vara anslagen till att betala skulder. Ingen spannmål hade han att skicka. Allt hvad han kunde prestera var tjugu oxar, men de kunde ej före hösten föras från Småland uppåt landet. Vid denna tid skulle han ock kunna lämna en mindre summa af den då utfallande lagmansräntan.

Det torde förvåna mången, att den store hushållaren Per Brahes affärsställning ej var mera lysande. Men det är härvid åtskilligt att märka. Först och främst, att gref Per äfven under de följande åren ökade sin förmögenhet. Han var ej ännu den rike herre, han sedan blef. Just vid denna tid hade han därtill genom inköp af en del jordagods i grefskapets närhet skuldsatt sig. Slutligen voro nog ofta hos den tidens stora jorddrottningar de reda penningarna lika sällsynta, som de än i dag äro i aflägsna landsbygder hos mången danneman, fast denne är ägare af både gods och vidsträckta tegar.

Sveriges rikaste familjer förde därför ofta ett slags nomadlif. De drogo från gods till gods, lefde på ett ställe, så länge förtäringen där räckte, och foro så till en annan gård för att tömma de där samlade förråden.

Exempelvis klagar fru Elsa, att hennes gård Dimbo i Västergötland, där hon trifdes så väl, var alltför liten, för att hon länge skulle kunna där uppehålla sig. Denna svårighet afhjälptes emellertid af hennes trogne vän Axel Oxenstierna, som å förmyndarregeringens vägnar skänkte henne några kronohemman där i trakten.

Rikskansleren lättade ock sin goda väns och kusins bekymmer genom att erbjuda, att förmyndarstyrelsen skulle göra hennes dotters bröllop. Åke Tott tvekade, om han skulle emottaga detta anbud, men Per Brahe menade, att man ej bör tveka, om man än är af aldrig så hög börd, att emottaga en ära, som tillbjudes af en konung eller af dem, som äro i konungs ställe.

Fru Elsas bekymmer ökades genom hennes äldsta dotters, fru Ebbas, död på våren 1638, och ovisst är, när bröllopet kommit till stånd, om det ej ordnats af riksförmyndarnes och hofvets damer på Stockholms slott.

Fröken Kristina hade haft svårt att få ihop pengar till sin utstyrsel. Brodern gaf henne 1500 daler kopparmynt, men de gingo åt till att betala skulder. »Gud vet», skrifer hon, »jag är som andra faderlösa, de där intet mycket ha till att taga af, och min fru mors lägenhet är rätt intet att hjälpa mig.»

Per Brahe reste ej öfver till bröllopet från Finland. Men underligt förefaller, att ej hans lilla dotter fick närvara vid sin fasters för att ej säga fostermors bröllop. Skälet var högviktigt, och han hade därom tillskrifvit sin mor: »När min syster Kristinas bröllop står, vill jag ingalunda, att min dotter Elsa Beata skall vara därvid tillstädes, efter jag vet, att henne sker förakt, i det några vilja gå framför henne, som intet böra, och hon är liten och kan intet taga emot.»

Flickan var nio år. Ej under, om hon i processionerna ej kunde knuffa sig framför riksrådinnor och andra värda matronor, ej tillhörande det greffliga ståndet!

Efter bröllopet drog fru Kristina på hösten 1638 med sin make till hans gods Ekolsund. Vid julhelgen var hon åter hos sin mor på Rydboholm. Hon fann henne sjuk af »podagel». Åke Tott var också sjuk.

»Jag tackar Gud för en god hälsa», skrifer fru Kristina till sin bror i jan. 1639, »men Gud nåde mig, min käre herre är så mycket opasslig utaf den värken han länge har haft, och så skulle han till olycka ut och rida, och som jag icke annorlunda kan döma, än *att* han då brutit sin arm af, för han har nu i fyra veckor inte kunnat röra honom, men nu tackar jag Gud, att det är något bättre.» — — —

Hvem ser ej för sig den gamle krigaren, giktfull och osäker I sadeln men envis och djärf!

Ej underligt, om fru Kristina kom att tänka på morgongåfvobrevet. Det kunde snart nog behövas, och dess ordalydelse var ej så klar, som hon skulle ha önskat. »Så ber jag er», skrifver hon bland annat härom till brodern, »på det allra käresta, att I viljen sända mig en kopia utaf det brevet, som min käre man skref er till, före mitt bröllop stod, däruti han försäkrar er, om det han vill gifva mig i morgongåfva. Min käre bror, att jag måtte kunna det med det snaraste bekomma och att det måtte komma mig till handa!»

Under året 1639 hade Åke Tott tre gånger slag och låg långa tider till sängs. På hösten blef han dock något bättre och ville då nödvändigt resa öfver till sina gods i Finland. Hans hustru fick foga sig efter hans önskan, ehuru det var för henne påkostande. Hvad skulle hon väl göra med den gamla modern? Fru Elsa kunde ej uppehålla sig på Rydboholm, det blef både för dyrt och besvärligt, utan fick resa ned till Västergötland. Hennes ekonomi fortfor att vara hårdt medtagen. Sonen rådde att sälja alla strögods för att betala skulderna, då räntorna på dem annars snart skulle blifva lika stora som inkomsterna. Men han lugnade henne med, att hon ändå ej skulle behöfva lida nöd, och han avslutade det sorgliga kapitlet med dessa trösteord: »Man vet väl ers nådes ränta ringa är, men Gud ske lof, alla ers nådes barn äro väl försörjda.»

Långvarig blef ej vistelsen i Finland för Åke Tott. Redan i slutet af juli 1640 samlades fältmarskalken till sina fäder. En stormig ungdom hade gjort honom gammal till kroppen, fastän han ännu var ung till åren.

Gref Per for till Eura-Åminne att hämta sin syster och svågerns lik. Han önskade hon skulle följa med honom till Sverige i augusti, men hon stannade kvar i Åbo, där Åke Tott begrofs i slutet af september, såsom hans hustru försäkrade med mera hedersbetygelser, än som kunde kommit honom till del i Stockholm. Fru Kristina åter-

vände ej långt efteråt till Sverige och återtog sina plikter hos sin mor.

Några förvecklingar i anledning af de dunkla ordalagen i morgongåfvobrefvet torde ej förekommit. För ovanlighetens skull processade hon ej med sin makes släkt. Tvärt om tyckes hon ha lefvat i godt förhållande till den redan vid denna tid i Uppsala studerande Klas Tott. I berömmande ordalag omnämner hon alltid »min herres son», men aldrig med de ömma uttryck, som hon slösar på sina syskons barn.

V.

Giftermål.

Ej långt efter sedan Per Brahe undfågnat sin syster på slottet i Åbo, kallades han tillbaka till moderlandet för att blifva den nyligen aflidne Gabriel Oxenstiernas efterträdare såsom riksdrots.

Vid 39 års ålder blef sålunda Per Brahe beklädd med landets högsta värdighet. Per Brahe såsom riksdrots, riksförmyndare och riksråd blef dock aldrig den driftige och dugande man, han var i sitt grefskap och såsom generalguvernör. För att han skulle utveckla hela sin förmåga, måste han vara inom sitt område den ende styrande, ej blott den förnämste. Stor duglighet visade han likväl under det danska kriget 1643—45, då hans förtjänst om fäderneslandets försvar icke var ringa. Hans verksamhet så väl i detta fall som i rådkammaren och hofrätten är ej här platsen att närmare beröra. Det må dock framhållas, att 1640-talet utgör riksdrotsens verksamaste tid i hemlandet, både i statens värf och vid grefskapets skötsel.

Från dessa är föreligga få familjebref. Familjemedlemmarne träffades ofta på Rydboholm eller Visingsborg och hade därför ej stor anledning att skriva till hvarandra.

Familjeintresset, hvarom de fåtaliga breffen röra sig, är främst de unga fröknarnas giftermål.

Kring den gamla fru Elsa uppväxte en fyrväppling af unga fröknar. Äldst, rikast och mest firad af alla var »den lilla dockan», Per Brahes enda barn, *Elsa Beata*. Näst efter henne i ålder kom hennes kusin *Elsa Elisabet Brahe*, Nils Brahes enda dotter. Slutligen tvillingarna *Elsa* och *Barbro Banér*, som vid fyra års ålder efter sin mors död 1638 jämte tre än spädare systrar upptagits af sin mormor och faster.

Något ansträngdt lif med spånad och väfnad, bakning och kokning förde säkerligen icke fröknarna under fru Elsas milda spira. De unga fingo hjälpa till, när hushållssysslorna hopade sig, men ingen tänkte på att metodiskt inöfva »kvinfolksstycken», som sedan lärdes in lifvet igenom. Lika liten metod användes vid deras studier. Faster Kerstin lärde dem läsa svenska i bibeln och tyska i en gammal bönbok, så skref hon för dem de första bokstäfverna. Och, när sedan de nådiga fröknarna af huskaplanen fått sin kristendoms kunskap, var deras lärda uppfostran fullbordad, vid 13 eller 14 års ålder. Det fanns dessutom ett ämne, som tillkom för de unga damer, hvilka ville anses stå på höjden af sin tids bildning — det var franska språket. Den engelske ambassadören Whitelocke, som mot slutet af drottning Kristinas regering besökte Sverige, omtalar, att vid drottningens hof funnos flera damer, som förstodo och talade detta språk. Kusinkretsen på Rydboholm uppfostrades för hofvets salar, och då man vet, att Barbro Banér lånade franska böcker, är det väl sannolikt, att äfven de öfriga unga flickorna smakade på denna högt skattade lärdomsfrukt.

Hvarken studier eller hushållsgöromål togo sålunda lång tid. Många timmar blefvo öfriga att brodera och sticka, spela på »symfoni» och sjunga, leka och dansa, drömma och svärma. Där sutto de vid sina sybågar och tittade ut genom de små blyinfattade rutorna, än klandrande och käxande på lakejer och pigor, som lupo öfver gården, än spejande och undrande, om ej resenärer från Stockholm skulle afbryta den sömniga enformigheten.

Och tidt och ofta kommo till fröknarnas förnöjelse fränder och vänner från när och fjärran. Fru Elsa var ansedd att föra ett gästfritt hus och såg mer folk hos sig, än hennes tillgångar medgäfvö, enligt hennes barns åsikt.

Än körde en tung karet in på gården; det var den vördnadsvärde rikskansleren eller någon annan gammal vän till fru Elsa, som kom på besök, än landade en båt från Stockholm med fastrar och mostrar, med barn och talrika tjänare, än svängde in på borggården några ryttare med gula kyller och svajande plymer. Säkert och visst var det då, som de blonda små fröknarna mest nyfiket tittade ut genom fönstergluggarna och allra ifrigast rullade upp sina lockar och lade om sina halsdukar.

En gång skulle den kavaljer komma, som skulle föra bort dem, långt bort, kanske till Reval eller Riga — nej det vore tråkigt och dystert att komma dit bort —, mera lockande var då Stettin eller Wismar — eller än bättre att få draga med sin käreста i fält från äfventyr till äfventyr, från seger till seger. Riddare och sköna damer, dueller och tornerspel, nattliga öfverfall och vilda strider fyllde deras ungdomliga fantasi. Riddarromanerna och riddarballaderna, som mångenstädes fått vika för de psykologiska romanerna à la Scudéry, lefde ännu kvar i Sverige och gäfvö färg och form åt de ungas drömmar.

En kavaljer, som träget uppvaktade på Rydboholm, var Johan Gyllenstierna, fru Elsas brorson. Han hade mycket roligt att berätta, så att de unga ursäktade, att

han stundom i sitt skämt kunde vara något plump, hvilket fru Elsa icke hade lika lätt att förlåta. Fröken Elsa Beata var mycket intresserad af denne herre, så att han till och med vågade fråga hos fastern, fru Kristina, om han icke kunde få anmäla sig hos Per Brahe såsom den unga frökens ödmjuka tillbedjare. Elsa Beata visste nog, att hon icke hade haft rätt att uppmuntra sin frände, ty hon var redan lofvad åt en annan, men då hon knappt kände denne andre, hade hon ej motstått frestelsen att kasta vänliga ögon på herr Johan. Men fru Kristina gaf honom intet hopp, och han måste se sig om på annat håll.

Visserligen tyckte fastern, att Johan Gyllenstierna ej var något parti värdigt »den lilla dockan», men icke var hon heller nöjd med gref Pers val — *Henrik von Thurn*.

Hvarför hade gref Per lofvat sin enda dotter åt denne yngling? Ja, det kan med skäl frågas. Rik var han icke, framstående egenskaper hade han inga, och i Sverige hade han vistats ganska litet. Underligt är det, att den hushållsaktige och kloke Per Brahe i flera år kunde hålla fast vid en sådan måg. Männe ett tidigt löfte åt hans far, som varit gref Pers kamrat i polska kriget i Gustaf Adolfs dagar, eller kanske Henrik Thurn som gosse gifvit förhoppningar, hvilka han ej som yngling infriade, eller kanske den omständigheten, att på Sveriges riddarhus näppeligen var introducerad en ätt med så gamla, förnämliga anor, ända från trehundralet, som den grefliga ätten von Thurn? I hvarje fall var denna höga börd en förtjänst, som i Per Brahes tycke kunde vägas upp med många tunnor guld.

Fru Kristina får emellertid 1645 om den unge grefve Thurn veta, att han i utlandet råkat ut för en olycka. I ett häftigt slagsmål hade han dödat sin motpart och blifvit häktad. Hon visste knappt, om hon tordes nämna detta för någon, när gref Per helt bekymrad underrettar henne om den beklagliga händelsen.

»Är det mycket illa», svarar fru Kristina, »att grefve af Thurn skall vara råkad i den olyckan och stora skadan! — — Gud gifve er, min käre bror, ett godt råd i alla saker och i detta fallet, att I så måtten kunna göra emot er enda dotter, att det måtte behaga Gud och lända er och henne, kära barn, till hugnad och glädje. Jag såg ett bref, som er fru har skrivit från Finland och beklagat grefvinnan af Thurn, där hon sitter i stor gäld och vidlyftighet. Gud tröste henne! Jag har visst de onda tidender för en månad sedan, men jag har inte velat låta er så hastigt veta det, för jag fruktade, att I skullen mycket bedröfva er, min käre bror.»

Gref Per fick betala ut penningar för sin tillämnade måg och hade ej stor tack för de förmaningar, han gaf på köpet. Vare sig han nu tröttnade på detta eller gref Thurn fick andra funderingar, nog af redan 1646 började Per Brahe att se sig om efter en annan måg.

Fröken Elsa fick emellertid blifva drottning Kristinas hoffröken och deltog med lif och lust i hofvets nöjen. Och när hon kom åter till de yngre kusinerna på Rydboholm, hade hon mycket att berätta. Det märkligaste var, att drottningen hade täckts åt henne utse en make — icke rikskanslerens yngre son Erik Oxenstierna, som Per Brahe hade utspekulerat såsom ett passande parti, utan ingen mer och ingen mindre än drottningens egen kusin, den unge pfalzgreffen *Adolf Johan*.

Han var visserligen ett par år yngre än Elsa Beata, så att hon kunde ej ännu på länge få inträda i det äkta ståndet, men så skulle hon i stället få en verklig pfalzgrefve och blifva furstinna. Det var en heder, som en Brahe kunde uppskatta.

Men under det att Elsa Beata gick och väntade på att hennes pfalzgrefve skulle blifva giftasvuxen, fick hennes yngre kusin, Elsa Elisabet, en friare, och det just i den af hennes far till måg påtänkte *Erik Oxenstierna*.

Förslaget om denna förbindelse utgick från Axel Oxenstierna, som af politiska skäl ville ha sin son gift så fort som möjligt. Han hade sett flickan på sina besök hos fru Elsa, ett närmande till släkten Brahe syntes honom klokt, och flickan var femton år, frisk, glad och rik. Äfven Per Brahe och fru Elsa voro mycket belåtna med detta förslag.

Gref Erik tog sig dock en betänketid. Han skaffade sig först den unga frökens porträtt och skickade sin kammarjunkare Jesper Crusebjörn att bese henne. Denne kunde ej nog berömma flickan. Han fann, att »i konversationen var hon tyst» men med sina leksystrar glad och ändå modest. Hon hade vacker hy och var ej olik gref Erik själf, ett osvikligt tecken på att ett äktenskap mellan parterna skulle blifva lyckligt.

Erik Oxenstierna gjorde ett besök på Rydboholm, och de unga befunnos nöjda med de gamlas beslut. Fröken Elsa och kusinerna och än mer fastern, fru Kristina, fingo nu mycket att beställa, innan alla kistor blefvo fyllda med linnen och dukar och bonader af alla slag.

Bröllopet skulle hållas i Åbo, dit Per Brahe återvändt såsom generalguvernör. Bruden hade en hjärteönskan, att hennes ende bror Nils skulle få komma dit. Denne ville ock gärna detta. Per Brahes gemål lade sig ut för dem, men grefven gaf ett bestämdt nej. Den unge Nils borde ej afbryta sina studier i Uppsala och göra onödiga omkostnader för ett bröllop. I stället fick han före systemens afresa träffa henne på Rydboholm.

Elsa Elisabet var ej nöjd med afskedet. Hon kom sig ej för att säga riktigt ordentligt farväl, ty det stod så många främmande omkring dem, då hon skulle resa. Detta grämde henne sedan ofta.

Bröllopet firades i september 1648 med stor ståt,¹ och de nygifva flyttade till Reval, där Oxenstierna var

¹ Närmare skildradt i E. Fries: Erik Oxenstierna.

guvernör. Därifrån skref den sextonåriga frun till sin bror följande barnsliga bref: — — »Gud nåde mig, som inte hade den lyckan, att han min käre bror fick komma till mitt bröllop, på hvilket jag honom högt saknade, och låter jag min hjärtans käre bror förnimma, att vi för 8 dagar sedan äro hit till Reval komna, och faller mig tiden fuller långsam före nu i förstone, men jag hoppas, att tiden faller mig fuller kortare härefter. Hafver jag nu inte mera nytt till att skrifva. Hjärtans käre bror ville hälsa alla goda vänner och icke förgäta sig själf med så många tusen, tusen, tusen, tusen hundra goda dagar och nätter.» — —

Elsa Beatas bröllop var utsatt till följande vår. Drottningen hade sagt, att hon skulle med all tillbörlig heder anordna detsamma.

I det längsta trodde alla, att föräldrarne skulle komma öfver till sitt enda barns hedersdag, men slutligen skref gref Per, att han ej kunde lämna Finland, utan högtidligheten finge försiggå utan honom och hans hustru.

Detta väckte en viss undran, och det förefaller onekligen rätt eget, att i en tid, då brådska aldrig var af nöden, allra minst i vårt land, där rådsherrarnes långa ferier väckte alla utländingars undran, att på en tid, då de stora herrarne disponerade kronans skepp och sändebud genom landet för obetydliga småsaker, skulle Per Brahe ej kunna komma på några veckor till Stockholm.

Emellertid sände Per Brahe till sin dotter en stor, olyckligtvis veta vi ej huru stor, penningesumma att därmed göra sin utstyrsel. Han gaf henne ock faderliga förmaningar att rådföra sig med sin faster. Fröken Elsa Beata hade aldrig i sitt lif haft så mycket penningar i handom; hon trodde sina tillgångar outtömliga, köpte och gaf bort, med ett ord tog seden, dit hon hade kommit, och i drottning Kristinas hof rådde frisk omsättning på penningar.

Den 5 juni 1649 skulle bröllopet stå, men parterna fingo ej sina toiletter i ordning till den tiden, så att det gick af stapeln först den 17 i sagda månad.

Riksrådet Seved Bååt, som var gift med en syster till Per Brahes grefvinna, meddelar ett och annat därom — en torftig beskrifning, om man betänker, att det troligen var den enda, som kom föräldrarne till handa, till dess de fingo muntliga meddelanden.

Seved Bååt skriver: »Första dagen förrättades vigningen med de ceremonier därtill hörde. Andra dagen gåfvos presenterna. Hennes Kongl. Majestät förärade en silfverservis om 3,000 rdr, något däröfver. Han bestod i fyra dussin fat och sex dussin tallrikar med flaskor, saltkar och andra tillhöriga saker. Hofmarskalken presenterade den på Hennes Majestäts vägnar i furstinnans kammar. Brudgummen gaf tre stora smycken; gamla pfalzgreffen (Johan Kasimir) ett handfat och två ljusstakar. Tredje dagen hölls ringrännande på Rännerbanan; varade ifrån kl. 7 om aftonen och till kl. $\frac{1}{2}$ 11. Sexton voro de, som rände. Den förste af dem var kurfurstens sändebud, den andre hertigen-brudgummen, den tredje Wachtmästaren ofvanför två grefvar. Efter mitt ringa tycke voro de, som rände, mycket illa satte och ställde, hvilket till en sådan solenn akt bör väl observeras. När Hennes Majestät var från rännerbanan, hvarest de rände till rings, uppkommen på slottet igen, hade Hennes Majestät ärnat dansa på rikssalen, efter som där allt tillagadt var, men efter det var så sent, blef det ej af.» — —

På fjärde dagen skingrades bröllopgästerna. De hade ej tänkt resa så snart men kunde ej göra annat, då drottningen hastigt bestämde sig för en färd till Svartsjö och lämnade dem.

Brudparet reste ock sina färde sjövägen till Tälje för att därifrån fortsätta till Stegeborg, där de unga tu skulle slå sig ned.

Adolf Johan hade ej ännu något ämbete, men både han och Per Brahe voro mycket ifriga, att han skulle få något dylikt.

Den tjuguarige hertigen önskade helt blygsamt att blifva generalguvernör i Pommern eller Bremen, men det var inte så lätt, erkänner Seved Bååt i sina bref till Brahe, att därifrån jaga bort två sådana storheter som Karl Gustaf Wrangel och Otto Vilhelm Königsmarck. Den gamle rikskanslern gick åter efter sin svåra sjukdom »med säker gång» i rådet och vakade öfver lag och rätt.

I september lugnades dock den orolige fadern med att mågen blifvit utnämnd till kammarherre med 3,000 rdr om året, kostpenningar för 12 drängar och utfodring på 12 hästar, med hvilket apanage han var »nöjd till att begynna med». Den frikostiga drottningen skänkte honom dessutom Leuhusens hus — det numera för hvarje stockholmare under namnet Petersenska huset välbekanta vackra palatset vid Munkbron. Vid denna tid var det nybyggdt, och betingade sin säljare 20,000 rdr, som betalades i kronogods. Mången menade, att den unge grefven varit mera betjänt af ett gods än af ett palats. Visst var, att hans ekonomi hvilade på osäkra fötter. Hans far, pfalzgreffen Johan Kasimir, var rik men ville icke hjälpa de unga på annat sätt, än att han bjöd dem att bo på Stegeborg.

Hennes far var också rik, men han var än mindre hågad att ge något anslag till de ungas hushållning och ville ej ens gärna sända från sin gård Bogesund de stora kvantiteter mat, som behöfdes, när de vistades i Stockholm. Per Brahe var nämligen mycket misslynt med de stora uppköp, de unga gjort till sin brudstass.

»Jag förnimmer», skrifver fru Kristina, »att I ären något otälig öfver de uttagna posterna och bekostningarna, som pfalzgreffinnan, er kära dotter, har gjort till sitt bröllop. Så kan jag icke där annat förmoda, att I som en god och dygdig fader sen gärna er kära dotters

välfärd i alla måtto; — — så är hon kära barn dygdig och from och har väl sådant icke utaf sig själf allt åstadkommit och begynt, men Gud finne dem, som henne därtill hafva rådt. Gud signe henne! Hon har alltid tillförene, när hon var i vårt hus, så gärna velat ha mitt umgänge och efterkommit mitt ringa råd. Gifve Gud, att jag nu så mycket hade kunnat hos henne förmått, så skulle väl annorlunda hafva tillgånget. Jag har, så sant mig Gud skall hjälpa, icke det ringaste visst af något, som till öfverflöd hade varit, för det frågades mig slätt icke därom, utan *de* gjorde, som de ville. Gud gifve jag hade haft i mina händer och fått göra och laga, som jag hade velat, så skulle det fast bättre ha bekommit henne. *Hon* skulle nu slätt ingen gäld ha haft utan mången god penning i förråd.»

Fru Kristina utbreder sig vidare i samma anda, beskärmar sig öfver de dyra kläderna, som pfalzgreffen köpt för sin fästmörs penningar, och anser, att han efter detta visst inte bör ha någon extra föräring, men tillägger, att han inte ensam bär skulden utan ock andra, som begagnat sig af flickans oerfarenhet. Hon hoppas dock, att Elsa Beata skall blifva vis af skadan, ty hon har nu obehag af sitt slöseri.

Stackars liten! Hon fick sitta nere på Stegeborg hos den grinige svärfadern flera veckor å rad, under det mannen var uppe vid hofvet för att sköta sin tjänst som öfverkammarherre och hålla sig framme, ifall någon än bättre befattning yppade sig. Hon hade ej råd att vara i Stockholm, hon den rika arftagerskan, som trott hela världen ligga för sina fötter!

Det förefaller ock, som om förhållandet mellan de nygifta ej varit det allra bästa. »Det kan ju inte vara så bra i början, förrän de känna hvarandras sinnen», är den tröst fru Kristina ger sin bror. Riktigt godt synes förhållandet aldrig ha blifvit mellan makarne. Elsa Beata var visserligen en bortskämd »liten docka», men fastern

hade nog rätt, då hon sade, att »om man låter henne ha goda dagar, varda utan bekymmer och beställa hvad man tycker», så är hon fromsint och eftergifven. Då hade hennes make svårare fel.

Adolf Johan förenade Pfalzarnes småaktiga envishet med Vasarnes häftighet. Dessa båda släktgenskaper uppträda i förening äfven hos andra medlemmar af pfalziska husets svenska gren, men de behärskades af lysande snilledrag, som gifva personligheten dess prägel. Adolf Johan åter blef aldrig annat än en envis, pedantisk gräl-makare — obehaglig för de sina, onyttig för sitt land — och oskadlig endast tack vare den svenska adelns afund-sjuka och försiktighet, hvarigenom han slutligen aflägsna-des från viktiga ämbeten.

Samma år som Elsa Elisabets giftermål med Erik Oxenstierna firades i Åbo, hade hennes faster, fru Elsas äldre dotter, Margareta Brahe, som blifvit änka 1643, i Wis-mar ingått ett nytt gifte med Erik Oxenstiernas äldre bror Johan. Då härtill kommer, att kusinerna Banér också började få friare, hade fru Kristina haft mer än nog med äktenskapsomsorger under dessa år. Därför blef hon misslynt, när hon själf fick en friare, hvilken säga oss ej familjebrefven. Det hade visserligen varit på tal, att hon skulle gifta om sig,¹ men nu var det mera allvarligt menadt.

Gamla fru Elsa kunde visserligen ej lefva sin dotter Kristina förutan, men hon kunde ej frigöra sig från den kvinnliga svagheten att ställa till partier; hon uppmunt-rade friaren, åhörde uppmärksamt hans förslag till mor-gongåfva och gaf ett halft löfte för dotterns räkning. Per Brahe skänkte sitt bifall, och huskaplanen ingaf fästman-nen de bästa förhoppningar, om han var ihärdig i sitt uppsåt, men fru Kristina var ifrån första början bestämd i sitt nekande och blef mycket förbittrad öfver att andra

¹ Se detta arbete sid. 45.

lagt sig i denna sak, så att hon nu beskylldes för att ha uppehållit friaren och hindrat honom från att se sig om på annat håll. Prästen lofvar hon att »hårdligen tilltala», så snart hon träffar honom, och hon förvånar sig öfver att någon fäst så stor vikt vid den gamla fru Elsas ord. »Jag ber ock min aktade käre bror», skrifver hon i april 1649, »att om det icke fölle er misshagligt, att I viljen, om någon talar om detta hos er, berätta för dem, huruledes jag är sinnad, nämligen att min håg och sinne alldeles är därifrån vändt och att jag aldrig kan till deras anmodan blifva bevekt eller benägen. Gifver någon mig skuld, så göra de för Gud och hela världen mig alltför högt orätt. — — Är jag alltid vid det sinne, som jag nu har, så tager jag aldrig någon man mer, fastän en furste begärde mig. — — Andra ceremonier kan jag inte bruka utan säga nej.»

Fru Kristina önskade att inte mera komma ut för sådant här trassel, och det tyckes hon ej heller hafva gjort, och hon förblef änka hela sitt lif — hon blef en gammal kär tant, som skulle hjälpa och hugna alla medlemmarne af den talrika släkten, gamla som unga. Det säges visserligen, att fru Kristina hade ett svårt lynne. Möjligen var hon despotisk såsom de kraftfulla kvinnonaturerna ofta äro, men det måtte hos henne äfven ha funnits en grufva af kärleksfullhet, af sant kvinnlig omtanke och af uppoffrande ömhet, annars skulle hon icke haft den centrala ställning i sin släkt, som den Braheska familjebrevväxlingen visar, att hon intog.

VI.

Per Brahe åter i Sverige.

Ännu 1650 var Per Brahe kvar i Finland. Han ville icke gärna resa öfver till Sverige till Kristinas ståtliga kröning i oktober. Han ogillade hela denna tillställning: det var hungersnöd i landet, och att de förnäma skulle göra dyrbara tillrustningar i kläder och vapen syntes honom orätt och skulle bestämdt framkalla knorr och uppror, hvilket ju ock blef händelsen.

Detta år skulle för Per Brahe bli ett sorgear. Hans hustru, som befunnit sig ovanligt väl i Finland och varit vid ett gladt och godt lynne, blef på våren sjuk; hon reste ut till landet, blef sämre, återvände till Åbo och begynte där bereda sig till sin sista stund. Hon tog nattvarden med sin man; några dagar efteråt kommo för svåra plågor endast suckan till Gud öfver hennes läppar. Sedan blef hon lugn, och fridfullt afsomnade hon den 14 juni vid fyrtiotvå års ålder.

I juli for Per Brahe öfver till Stockholm med hennes stoft, som nedsattes i ett hvälf under Bogesunds slott för att vid lämpligt tillfälle begrafvas. Detta skedde först den 12 jan. 1651 i Visingsborgs kyrka. Under mellantiden bevistade grefven kröningen.

Ett vackert eftermäle har Kristina Katarina Stenbock fått i sin makes anteckningar. Det är ej några svarfvade fraser, några blomstermålningar, sådana som återfinnas i hennes personalier — det är okonstladt, naivt, men därför också sant och ingifvande vördnad. Han säger: »Hon var gudfruktig, mild och gifmild, gaf gärna den fattiga, hurtig till lands och sjös, så länge hälsan varade; skänkte tillika med mig till Visingsborgs skola många vackra gods, också af sina egna, gaf allestädes till kyr-

korna både ett och annat; gjorde så väl inom som utom grefskapet många människor godt, var handaslög; hade godt minne; aldrig fåfång, när hon var vid hälsan; tålig under sjukdom och kors, eljest ock gärna ute i marken; hennes umgänge var med de gudfruktiga och enfaldiga, älskade inga kosteliga kläder, ej heller prakt, hatade högfärd och kräslighet. Hennes död beklagades så väl i Finland, där hon mycken hyllest hade, som allestädes. Betjäningen sörjde henne mycket.»

Per Brahe säger äfven, att han med henne lefvat »i allsom största sämja och äkta kärlek» i tjugutvå år.

Detta samma år afled i november på Rydboholm Per Brahes moder, fru Elsa, efter att de sista åren ha varit sängliggande. »Som hon väl och med stort beröm hos alla människor lefvat hade, alltså tog Gud henne till sig i den eviga fröjden», skriver sonen om henne.

Det vardt nu öde på Rydboholm. Fru Kristina bodde oftast på sin egen gård Hessle, fru Margareta vistades med sin man utomlands, den stackars Karl framsläpade på Bogesund sin sorgliga tillvaro.

Per Brahe återvände hösten 1651 från Finland och bodde sedan mesta tiden i grefskapet. Han fick sin oro för mågens ekonomi lugnad, då Adolf Johan, genom de la Gardies bemedling, blef generalguvernör i Västergötland.

I bref till denne uttrycker sig Per Brahe med en ödmjuk konungskhet, som man knappast hade väntat af den stolte aristokraten. Han skriver:

»Hennes kongl. majestät, vår allernådigsta drottning oföränderliga höga nåde och gunst mot mig sin ringe tjänare, om hvilken min käre frände mig än mera förvissas, tager jag an med största devotion och, näst Gud, skattar för den största lycksalighet, som mig i denna världen kan vederfaras, och estimenar det högre, än jag i pennan fatta kan, och lägger mig in till hennes kongl. majestäts fötter med min underdånigaste tjänst till min död.»

Han hade skäl att vara glad. De ungas framtid var tryggad. Och med glädje, blandad med oro till följd af sin dotters klena hälsa, mottog han ej långt efteråt under rättelse om hennes förlösning med en son, som i dopet fick namnet Gustaf Adolf.

Åt den »lille pfalzgrafven» fick dock den lycklige farfadern ej länge glädja sig, och snart följdes han i döden af sin moder. Elsa Beata dog i Vadstena den 7 september 1653.

Att detta var för gref Per ett hårdt om också ej oväntadt slag är väl sannolikt, ehuru några meddelanden om hennes död ej återfunnits i familjens brefväxling, och egendomligt nog är hennes död den enda märkliga tilldragelse i hans lif till 1655, som ej af Per Brahe upptecknats i hans flera gånger anförda »Tänkebok». Det var måhända ett sår, allt för djupt att vidröra.

Däremot har han ej glömt uppteckna, att

»1653 sist i juli stod mitt andra bröllop på Bogesund; hölls slätt och rätt.»

Per Brahes andra maka var *Beata de la Gardie*, dotter till Johan Pontusson, bror till den allbekante fältherren Jakob de la Gardie, och Katarina Oxenstierna, rikskanslerns syster. Några närmare omständigheter angående detta giftermål äro ej kända. Antagligen var det ett af dessa arrangerade partier, som voro så ytterligt vanliga på denna tid.

Bruden var af hög börd, förmögen, sedan två år tillbaka änka efter den ryktbare Lennart Torstensson och fyrtioett år, en passande maka för den femtioettåriga gref Per.

Beata de la Gardie är mycket olika Per Brahes första hustru. Hon har ej hennes milda, allvarliga väsen utan är snarare af dessa raska, driftiga affärskvinnor, som äro så karakteristiska för detta tidevarf.

Efter sin förste man hade hon fått betydande jordagods att sköta och en ganska intrasslad ekonomi att reda ut.

Det berättas, att hon i början ej ville erkänna dennes skuldsedlar, svor och förbannade, att han ej hade några skulder, men när hon granskat räkenskaperna, föll hon undan och utropade: »Gud nåde min salige herre, som kommit mig i en sådan vidlyftighet.»

Med Torstensson hade hon haft sex barn, af hvilka blott en nådde mogen ålder, sonen Anders, vid hvilken hon var fäst med varma känslor. Denne tyckes varit värd denna kärlek. Anders Torstensson framstår ej som en kraftfull men som en ovanligt älskvärd personlighet.

Modern var hans förmyndare. Hennes affärer voro genom särskild uppgörelse skilda från Per Brahes. Hon frågar honom ibland till råds, men för öfrigt köper hon, säljer, lånar och kräver ut skulder alldeles själfständigt. Det finnes något lugnt och klart öfver hennes affärsbref.

I Finland låg det torstenssonska grefskapet Ortala. Där var hon öfver liksom i Reval för att hålla reda på fogdar och dejor, boskap och allahanda förråd samt föra de sedvanliga processerna. Gärna skildes hon dock ej från sin make, det märker man af hennes bref till honom, som visa deras ömsesidiga tillgifvenhet och förtroende. De äro raskt affattade, utan långa fraser, med en kraftig handstil, ej olika Per Brahes egen.

Per Brahe tyckes ha varit en huld styffar. Det faderliga deltagande han visar Anders Torstensson går dock ej upp emot den ömhet han hyser för Brahesläktens enda manlige telning, sin brorson.

Nils Nilsson Brahe var född efter sin faders död den 10 april 1633. Så länge modern lefde, uppfostrades han hos henne. Sedan 1643 tog fru Kristina värd om honom, och tidigt nog sändes han till Uppsala.

Han hade inga snillegåfvor, men han synes haft en god natur, som utan att fördärfvas tålde att vara en så viktig person, som en grefve var den tiden, och att vara föremål för hela släktens ömhet. Per Brahe kunde dock, såsom vi sett, vara en sträng förmyndare.

Att han var sin gamla farmors älskling är helt naturligt. De sista bref vi hafva af hennes hand gälla sonsonen. Hon skickar honom två tunnor äpplen och päron och ber honom tillbringa julhelgen på Rydboholm.

Efter att ha varit ute på de sedvanliga resorna, hvilka Nils Brahe till ej ringa oro för hemmavarande anförvanter utsträckte osedvanligt långt, så att han var både i Spanien, Portugal och Afrika, återkom den unge grefven till fäderneslandet 1656.

Fru Kristina uttrycker sin belåtenhet häröfver i ett bref till sin bror: »Gud vare evinnerligt ärad och prisad, som har så nådigt och väl bevarat vår ende och käre broder son och hulptit honom till oss med hälsan och hugnad och låtit honom så lyckeligen och väl fullkomna sin långa resa. Gud, som är barmhärtig, Han vare yttermera hans trogna beskärm och låte honom lefva och gå sin värld igenom, Gud till ära, sig till salighet och oss till glädje! Min käre bror, af honom han I icke allenast en kär broder son utan ock en lydig och ödmjuk och tacksam son, som er skall älska, höra och tjäna.» — — —

Fastern var nog stolt öfver den unge gref Nils, men hon var ändå inte riktigt nöjd med honom. Det påstås ju, att i den gamla tiden visade ungdomen en vördnad för de äldre, som numera är försvunnen, men att döma af fru Kristinas bref tyckes det icke varit så helt med den vördnaden, eller kanske det förhöll sig så, att den goda fastern hade mycket stora pretentioner, nog af, hon skrifver i juli 1657 om sin brorson följande misslynta ord: »Jag har ej fått, sedan han for, ett enda bref och har ej träffat honom, då han var hemma. — — Jag var hans gamla farsyster och, vete det Gud, hans far var mig en så kär bror, och hade han visst, att hans käre son skulle icke så gärna sökt mitt umgänge som andras både med bref och annat mera, skulle det väl honom bedröfvat; dock befaller jag Gud och hoppas med tiden, att, när den ungdomsfåfängligheten förgår, skall han väl se

och kunna märka, att jag är bland de trognaste, som honom af hjärtat väl mena. Gud bevare honom, kära barn, i denna besvärliga och farliga tiden!»

Sverige var nu i brinnande krig, och fäderneslandet tog i anspråk sina söners tjänst. Såsom öfverste för Upplands regemente — en lägre grad kunde ej bjudas den tjugufyraårige grefven — hade Nils Brahe på våren 1657 förfogat sig till krigsskådeplatsen.

Genom Danmarks krigsförklaring hade just vid denna tid Karl X Gustafs krigiska företag fått en betydelse och ett intresse för Sveriges folk, som de ej ägde, så länge han stred med polacken eller tysken. När »juten» var fienden, då blef det lif i gamla Sverige, alldeles som det vardt i Finland, då ryssen hotade med infall.

Med nit och duglighet ordnade Per Brahe Sveriges försvar liksom under förra danska kriget. De stora bragderna på den danska krigsskådeplatsen ha fördunklat minnet af denna hans verksamhet. Den förtjänar dock eftervärldens ihäggommelse.

Den fosterländska och krigiska stämning, som under dessa år härskade i landet, återspeglas tydligt i Brahefamiljens brevväxling, särskildt i den lifliga, varmhjärtade fru Kristinas bref. Hon är ej likgiltig för de yttre händelserna, som så mången annan förnäm dam af hennes samtida, och hon vågar till och med i all anspråkslöshet uttala sina egna åsikter.

Kort efter det brodern mottagit uppdraget att ordna försvaret, förmanar hon honom: »Min käre bror, jag vet noggsamt er stora dygd och höflighet, så ber jag ock er, att I viljen så mycket er möjligt är, tjäna er Gud, som alltid har hulptit er, att Han yttermera ville vara ert beskärm, så att I kunnen er betrodde kallelse väl igenomgå, ty hon är besvärlig och tiderna äro farliga. Käre broder, gå ock alla väl till handa med god och kär benägenhet och med milda svar, och tål och hören gärna den fattige, så hjälper Gud er väl!»

Den 16 juli skrifer hon efter svenskarnes första sammanstöt med danskarne: »Fienden har tagit till flykten. Gud gifve fienden intet menar någon list därmed! Gud fördärfve hans onda anslag och göre hans råd honom själf till fördärf! Gud låte sina heliga änglar lägga sig omkring vår här! — — Min käre bror, jag håller före, att det är godt och mycket rådesamt, det I förmälen, att så snart fienden har inbärgat hö och säd, att I då igenom Guds hjälp viljen infalla i hans land och taga där ert näste, ty det är bättre binda våra hästar vid deras gårdar, än de *binda sina* här vid de våra. — — Jag hoppas ock visserligen, att Gud är med er, ty I gören intet utaf öfvermod, utan högnödan har det fordrat, fäderneslandets välfärd och Hans Kongl. Majestäts befallning. — — Jag tror och fröjdar mig mest af, att jag vet, att gudsfuktan är hos er och att käre bror aldrig förgäter bönestunden och den fattige såsom ock *sig* med mildhet hos sin ojämlikar och vederhäftiga beter.»

De stora »viktorierna» 1658 fylla henne med stolthet, och hon hoppas på en snar fred.

Året 1659 med dess andra danska krig föreföll alla de kvinnliga medlemmarne af Per Brahes familj mycket tungt. De längtade ifrigt efter fred.

En mängd underliga järkecken uppfyllde dem och tydligen äfven Per Brahe med oro. Ett bart svärd hade synts blänka på himmelen, och grodor hade kommit in i staden; från Riga berättades det om klockorna, som en dag ringde af sig själfva, och från Reval om vilda dufvor, som hastigt kommit och lika hastigt försvunnit.

Per Brahes gemål hade dessa år än varit med sin make på hans resor, än bott på Lennartsnäs. I sina bref talar hon som vanligt mest om sina egna affärer, vidare om »skälfran», som både hon och sonen få, då de komma till Lennartsnäs, hvilket nödgar henne att med honom fara till Stora Kopparberget för att där återfå sin hälsa, om pesten, som grasserade i Stockholm, samt om

den stora hedern hon haft att få taga emot drottning Hedvig Eleonora. Hon gjorde ett besök på Lennartsnäs på vintern 1657 för att där få begagna »vår släta badstu». Fru Beata begriper ej, hvarifrån hon fått den idéen. »Hon kom efter middagen hit kl. 3, och var hon rätt lustig här och sände mig *sedan* en majblomma af pärlor gjord.»

De allmänna frågorna röra fru Beata rätt litet. Hon talar visst om den »jämmer, som är för juten» och beklagar »oss arma svenske» som ha så många fiender, men »hon hoppas, att den gode och gamle guden lefver än» och om England kunde få Göteborg i pant, skulle hon i stället snart få sin herre och man till Stockholm, hvilket ju vore en god sak.

Konung Karl Gustafs död tyckes ej framkallat någon större sorg inom Brahesläkten, men väl jublas det öfver den efterlängta freden af 1660.

Per Brahe hade nu blifvit en af den unge konungens förmyndare. De talrika supplikerna, ej minst från kvinnliga anförvanter och vänner, tilltogo med den större makt, som nu kommit i drotsens hand.

En stor familjetilldragelse under detta fredsår var den unge Nils Brahes giftermål med Karl Gustaf Wrangels äldsta dotter *Juliana*. Det tyckes ha blifvit ganska hastigt beslutadt, åtminstone finnes det ej antydt i de talrika familjebrefven från början af året.

Ett bättre parti kunde ej Per Brahe önska, ty Wrangel hade samlat en stor förmögenhet.

Juliana Wrangels moder var tyska, och själf var hon uppfostrad i Tyskland. Hennes behandling af svenska språket bär däraf spår.¹

År 1661 ingicks ett än märkligare giftermål inom Brahesläkten.

¹ Såsom en egenhet kan anföras, att hon är den första svenska dam, som *någon gång* skref sig med sin makes namn: »Juliana Brahe, geboren Wrangel» — så vidt jag har studerat svenska damers bref. Bruket att fruarna skriva sig med sin makes namn blef vanligt först mot slutet af 1700-talet, till en början bland borgerskapet sedan bland adeln.

Per Brahes syster Margareta hade för andra gången blifvit änka 1657. Fyra år senare gifte hon om sig för tredje gången vid 58 års ålder med den tjuguuåttaåriga landtgrefven af Homburg, »Fredrik med silfverbenet» kallad. Margaretas största märkvärdighet är måhända detta besynnerliga giftermål, som gjorde henne beryktad både hemma och ute. Men äfven ur andra synpunkter torde hennes växlande lefnadsöden fordra sitt eget kapitel.

VII.

Margareta Brahe.

Näst efter Per Brahe följde i syskonkretsen på Ryd-boholm *Margareta*, som föddes 1603.

Hon kom tidigt till drottning Maria Eleonoras hof, vann genast hennes gunst och var henne följaktig till Tyskland 1630. Hon blef när henne under lyckans dagar i Mainz, vid skilsmässan i Erfurt och under de sorgetider, som följde efter dödsposten från Lützen.

Hon upplefde då en tung tid med drottningen. Lättare blef den ej därigenom, att konungahusets sorger våldade hennes eget bröllops uppskof.

Slutligen förmåddes Maria Eleonora att i Stralsund den 7 juli 1633 anställa hennes bröllop med hofmarskalken och guvernören, friherre *Bengt Oxenstierna*.

Denne Bengt Oxenstierna är onekligen en af tidehvarfets många märkliga svenskar. Under nio års tid hade han företagit långa resor i Europa och Orienten, sett mycket och lärt af det han sett. »Resare-Bengt», som han af fränder och vänner gemenligen kallades, skref väl och ledigt. De värf, som anförtröddes honom, utförde han plikttroget och till allas belåtenhet. Redbarhet och hu-

manitet äro de drag, som skarpast framträdde hos denne man. År 1620 blef han, återkommen från sina långa resor, kammarherre, vardt sedan hofmarskalk, guvernör, rådsherre m. m.

Då han var guvernör i Elbing, skref han 1626 ett italienskt bref till Per Brahe och förklarar sig ej önska större heder än att vara värd att blifva hans systers ödmjuka tjänare. Då älskade han den äldsta system Ebba Brahe, men då denna kärlek mötte motstånd, vändes hans häg till den yngre Margareta. De trolofvades redan 1630, men tiderna voro oroliga, och först 1633 vid trettio års ålder trädde Margareta för första gången i brudstol.

Bengt Oxenstierna utnämndes till guvernör öfver Livland, och hans hem var än Dorpat än Riga. Margareta var mycket sjuk vid öfverresan, och i nästan alla sina bref talar Bengt Oxenstierna om sin hustrus klena hälsa och huru hon fick intaga sängen under långa tider.

År 1637 gjorde makarne ett besök i hemlandet och vistades en tid på Ekebyholm i Uppland, Bengt Oxenstiernas stamgods. Detta år är antagligen följande odatade bref till modern skrifvet: »Strax, då jag kom hit till Ekebyholm, så blef jag så sjuk, att ingen har trott, att jag denna gången skulle ha sluppit med lifvet, ty det gick mig illa, men ingen gång har jag haft så mycket illa ondt — — men min Gud vare evinnerliga lofvad och ärad, som jag aldrig har förlåtit. — — Så har Han mig ock denna gången så nådeligen hulpit, så att jag nu orkar gå uppe.»

Ej långt efteråt blef Per Brahe Finlands generalguvernör. Bengt Oxenstierna sökte nu att ställa till ett släktmöte med sin sväger på gränsen i Nyenskans eller Narva.

Det är både ömkligt och löjligt att se, med huru många svårigheter ett dylikt möte var förenadt i dessa de dåliga kommunikationernas tidevarf. Brefven gingo om hvarandra; när den ena parten kunde komma, var den andra förhindrad, och när slutligen Bengt Oxenstierna

anlände till den utsedda mötesplatsen, hade Per Brahe redan nödgats resa åter till Åbo.

Margareta uttrycker i flera postskripta i mannens bref till Per Brahe sin längtan efter detta möte och sin sorg öfver alla de svårigheter, som voro förknippade därmed. De möttes dock slutligen i Narva 1640 till ömsesidig huggnad och landets bästa.

Långa tider, halfva år ibland, fick hon inga under rättelser från mor och syskon. Deras konterfej hade hon fått. Det var den enda trösten — jämte hoppet att få komma åter till moderlandet. I ett odateradt bref skriver hon: »Vet Gud, min käre bror, huru högt jag lär skatta att komma nu hem till Sverige. Gud hjälpe oss därtill snart. Ber jag min käre bror, att om det vore honom möjligt, att han nu så lagade, att vi på någon tid kunde få lof att komma hem. Vi tjäna min käre bror alltid igen, i hvad måtto vi kunna.»

Bengt Oxenstierna längtade ock »från detta hörn af världen». Han återsåg dock aldrig Sverige. Den 27 febr. 1643 skriver han till Per Brahe, att han legat sjuk i nitton veckor, förgäfves rådfrågat en mängd läkare, nu var han bara »hud och ben» och orkade ej skriva själf. Hans enda önskan var att lefva till våren, få ett skepp och komma åter till hemmet.

»Resare-Bengt» fick dock från Riga göra resan till obekanta land. Han dog där den 6 juni s. å. Saknaden efter honom var stor, ej minst hos hans maka. Efter att ha skilts från trogna vänner, som sedan stadigt uppvaktade med bref, återvände Margareta som »en högt be dröfvad änka» på sommaren med sin mans lik. Sedan begrafningen förrättats med öflig högtidlighet, tänkte hon slå sig ned hos sin mor och på Ekebyholm, men det dröjde ej länge, innan hon åter togs i anspråk för hofvets tjänst.

Vid ett besök hos den unga drottningen för att »i all underdånighet kyssa hennes händer», uttryckte denna

sin önskan, att Margareta ville återvända till hofvet. Hon svarade, att hon vore »Hennes Majestäts underdåniga tjänarinna, och Hennes Majestet hade makt till att befalla och icke till att bedja».

Riksmarskalken kom sedan och bad henne uttryckligen att blifva hofmästarinna. När hon nu såg, att det var allvar med drottningens önskan, vände hon sig till rikskansleren, den hon kallar för sin »käre morbror».

»Gud vet», skrifver hon, »ingen stor hug har jag därtill, ty mitt bedröfliga tillstånd är fuller inte till att vara i någon fröjd eller lust härefter, och så fruktar jag mig ock kära morbror för folks tals skull, att de skulle något döma om mig, därför vet jag icke rätt, hvad jag skall göra, utan har näst Gud till min käre morbror min ödmjuka tillförsikt, att han ska' gifva mig ett godt råd, och därefter ska' jag ock göra.»

Axel Oxenstierna torde hafva tillstyrkt Margareta att antaga tjänsten, ty hon blef drottning Kristinas hofmästarinna.

Från hennes uppträdande vid hofvet hafva endast få drag kommit till vår kunskap, men de visa, att hon var vänlig, välvillig och uppuren af alla. Intriger och ärelystnad voro henne främmande, och hon vann förtroende i skilda läger. En mängd suppliker till henne finnas i behåll, i hvilka hennes bistånd anropas på grund af den ynnest hon hos drottningen åtnjuter.

Länge stannade ej Margareta vid hofvet. I början af 1647 får hon ett friarbrief från ambassadören i Osnabrück, *Johan Oxenstierna*.

Det väckte måhända hennes undran, att denne, som först i juli 1646 mist sin hustru och ännu hade henne obegravven, redan under sorgeåret gick i friartankar. Det är ock mer än troligt, att detta bref väckte till lif hos henne ungdomsminnen och ungdomsdrömmar.

Många år, innan hon blef Bengt Oxenstiernas maka, hade hon haft en ungdomlig tillbedjare, hela åtta år yngre

än hon själf. Kanske hade hon skrattat åt honom, kanske hade hon uppmuntrat honom, kanske med sin likgiltighet gjutit olja i hans brinnande kärlekslåga. Här har fantasien ett stort fält för gissningar; forskningen med sina klippta vingar vet endast, att Johan Oxenstierna var myndig man, då Margareta Brahe förlofvade sig med hans frände Bengt, och att denne, såsom vi förut hafva om-
talat,¹ innan han förde Margareta i brudstol, skaffade Johan Oxenstierna en annan maka i Sturarnes arftagerska.

Den svärmiske ynglingens beundran för kvinnoidealet, sådant det framträder för hans blickar lifslevande i den till kropp och själ fullt mogna kvinnan, är ju en alldaglig företeelse, men det torde väl höra till de sällsyntaste undantagen, att den realiseras efter åratals väntan i en äktenskaplig förening — och därtill en lycklig sådan.

Det ligger hos rikskansleren Oxenstierna och hans barn och barnbarn en trofasthet i lynnet, för hvilken deras lefnadsöden lämna många bevis — en äkta nordisk trofasthet, som visar sig äfven hos Johan Oxenstierna.

Den unge ambassadören hade dock varit lycklig i sitt första äktenskap, ja, han hade stunder af sorg och saknad efter den döda, långt efter sedan han friade till sin Margareta. »Att min kära fru Moder vid Hörningsholm och Tullgarn skall finna öde och ledsamt, tror jag ganska väl», skrifver han till sin far. »Mig tyckes själf, jag skulle nu mer intet kunna där vara glad, fastän jag vore där och hade också allt likt, som kunde vara. Ack, hvad är med oss människor en usel och eländig ting! Jag kan icke utan tårar härom tänka, mycket mindre skrifva.»

Men grefve Johan var öfvertygad om att det fanns en, som kunde trösta honom, det var hans ungdomsideal. Då han ej var någon hemlighetsfull natur, hade han genast meddelat sina tankar till sin far och svärmoder, fru

¹ Se sid. 36.

Ebba Leijonhufvud. Ingendera af dem upptog förslaget väl, om ock af olika skäl. Den senare grämde sig, såsom vi minnas, åtminstone i förstone öfver att se sin kära dotter så snart förgäten; rikskansleren tyckte ej illa vara, att sonen »repererade giftermålet» men var ej nöjd med valet. Axel Oxenstierna skrifver härom i dec. 1646 följande för hans eget och hela tidehvarfvets åskådningssätt karaktéristiska ord:

»Jag och din Moder, nu åldrige och afgående, hafva näst Gud ögat på dig; och sedan detta tillfälle sig hafver tilldragit, önska vi inte högre än dig igen en god maka till ditt nöje och vår hugnad och bistånd, enkannerligen *till* att Gud mitt hus mildeligen välsigna och förmedelst dig föröka och konservera ville.

Den personen du föreslår och låter märka dina tankar vara påfallna, är oss bekant, af ett godt, förnämt hus, oss affektionerad, ärlig i sitt lefverne, och den vi in privato inte hafva att säga emot. Jag och min hustru skulle oss också med henne väl kunna fördraga och hon oss vara en kär dotter, men såsom du vet ibland orsakerna och causas finales af äktenskapen vara de ordentliga medel och hopp man hafver till att propagera människelige släktet, konservera sitt hus och familj och den del däruti, som Gud enom gifvit hafver.

Alltså finner jag vid dessa dina tankar allt sådant hopp dig och oss allom afskurit, först för hennes angående ålderdoms skull, som allareda löper öfver fyratio år och några däröfver. Sedan vet du henne icke vara den helbregdaste, utan sådana passioner underkastad, som förtaga det hoppet, förutan det, att hon med sin förre man ofruksam varit hafver i sina ungdomsår. Barn äro en Guds välsignelse, och gifver Han dem, hvem Han vill. Men så är likväl af nöden, att man så *till*vida ser därefter, som oss tillståndet är, icke att själf skära oss hoppet af och falla Gud i sina domar. Du hafver allareda själf där profver utaf.

Förutan det, så är du nu i dina bästa och manligaste år, gående i ditt fem och trettionde år; hafver ej heller barn med din förra och saliga hustru, så att då du dig åt dem hade att hugna.

Du är ock min äldste son, som grefskapet faller till allena och andra mina län i Livland till hälften. Nu kan jag icke se orsaker, hvi du skulle belasta dig med en gammal och ofruktsam kvinna, fast hon eljest kunde vara dig till nöjes.

Dessa äro de skäl, som oss här hågen till det giftermålet förminska och förtaga; och tviflar jag inte där du dessa skäl utan passion och affekter öfverlägger, det du dig själf rätt och allt väl döma skall. Ty mig intet annat på hjärtat ligger än din välgång. Gud hjälpe dig väl hem med hälsan och reputation, och tviflar jag intet, att du fuller finner den dig behagar med allas våras contentement och välsignelse.» — —

Dessa råd förnyades flera gånger. Äfven ber rikskansleren sin son att skjuta upp med att fullfölja frieriet, till hans fru hunne blifva med tillbörlig högtidlighet begrafven. I samma syfte synes föremålet själf uttalat sig, och Johan Oxenstierna lofvar om ock med motvillighet att tills vidare lugna sig. Men i afseende å personen var han ej mottaglig för sin faders bevekande skäl.

»Jag tillstår», skrifver han, »att jag har från min späda ålder, förrän jag var manbar, älskat den mycket ljufliga fru Brahe, af hvilka skäl, vet allenast Gud, som känner människohjärtats hemligheter.» Äfven hon säger sig för många år sedan och före bægges vårt äktenskap hafva haft en alldeles särskild beundran för mig, som hon har betygat och ännu betygar. — — Må min herr fader vara sig försäkrad, att jag detta giftermålet aldrig i consideration toge, därest icke extra ordinarie rationes mig därtill bevekt. Kan ock fuller därtill säga, att om det icke vore med henne, fru Margareta just, så gifter jag

mig aldrig eller toge jag här ute någon, som det kunde mig bäst komma till pass.»

Att »kvinnfolken» bråkade om detta giftermål, brydde han sig ej om, och hvad faderns skäl angick, så fäster han dennes uppmärksamhet på, att ingen kan veta, om ett äktenskap blir välsignadt med barn eller ej, att man kan bedraga sig på »det yngsta och sundaste människa, som sådant skulle med sig bringa», och att ett giftermål »är saker, som hvar och en själf hos sig betrakta må».

Grefve Johan hade dock icke vid detta giftermålet lämnat å sido praktiska beräkningar. Det synes af ett bref till hans affärsman, Ingmar Persson, från december 1647. Efter att ha bedt denne sörja för att förråd uppsändes till hans första frus begrafning, omtalar han för honom sitt tilltänkta nya giftermål med fru Margareta, ber honom uppvakta henne och laga, att han får del af hennes testamente. Han hoppas visserligen, att hon ej måtte dö före sitt giftermål, men då han fått höra, att det blifvit uppsatt ett testamente till hans förmån, önskar han, att det måtte bevakas och aktas för att komma i obehöriga händer.

Bröllopet kunde emellertid ej stå, förrän den första hustrun blifvit begrafven, och därmed dröjde ända till i jan. 1648. Men då ville den otålige fästmannen ej höras om något vidare uppskof, utan att bruden genast skulle fara öfver Göteborg till Bremen. Hon var dock rädd för denna sjöresa, sjuklig som hon var. Gref Johan, trofast i känslor men vankelmodig i beslut, ville då skjuta upp bröllopet till sin hemkomst, men detta kunde dröja flera år, och Axel Oxenstierna ville nu ej höras om några »kvinter».

Fru Margareta reste följaktligen ut i juli 1648, åtföljd af Johan Oxenstiernas syster, fru Karin. Den 3 juli lågo de vid Dalarö hamn, och den 17 landade de efter en svår resa i närheten af Rostock.

Hon uttrycker till rikskansleren sin tacksamhet, öfver att han har bevekt sin dotter vara henne följaktig »öfver den stora sjön hit ut i främmande land». Hon säger sig ensam aldrig öfverlevvat sin rädsla för de höga vågorna.

Johan Oxenstierna hade lämnat allt diplomatiskt trasel åt sin medhjälpare Adler Salvius och for i egen person till Wismar för att där i all stillhet fira sitt bröllop med sin ungdoms älskade.

Fru Karin meddelar sin far, att hon aldrig trodde broderns kärlek skulle vara så stor, som den verkligen var. Gref Johan förklarar: »Jag är med hennes person ganska väl content, och är glad åt det, att vi väl äro nu sammankomne. Gud ville vidare sin välsignelse och bistånd förläna!» Alla, som sågo de nygifta, betygade, huru belättna de voro med hvarandra. Denna iakttagelse återkommer så pass ofta, att man däraf kan sluta till det uppseende detta parti måtte ha väckt. Och belåtenheten fortfor under de följande åren. Vänliga bref växlades mellan Margareta och hennes nya släkt. Icke ens morgongåfvobrevet väckte några misshälligheter, som annars den tiden var så vanligt. Margareta Brahe vistades nu nära ett år bland diplomater och stormän från hela Europa. Hon intog där, som gref Oxenstiernas maka, en framstående social ställning. Hennes sjuklighet och en viss indolens, som fanns i hennes väsen, hade likväl till följd, att hon förde på det hela taget ett stilla och tillbakadraget lif.

Man måste ovillkorligen fråga sig, med hvilka egenskaper var det denna grefvinna så ofta intog dem, som kommo i hennes närhet?

Hennes tjuskraft låg näppeligen i hennes skönhet. Porträttet visar oss en matrona med ljuslett hy och oregelbundna drag, som ha föga att säga oss.

Läser man igenom de talrika bref, som bevarats af henne, får man ett ofördelaktigt intryck både af hennes intelligens och kunskaper. De gå hvarken till stil, form

eller innehåll upp mot dem, som skrefvos af hennes systrar, af Agneta Horn, Karin Oxenstierna m. fl. Stilen är suddig och ful, egendomligt nog påminnande om hennes andre mans, Johan Oxenstiernas. Allmänna välönskningar, uttryckta på ett banalt språk och några korta underrättelser om hälsotillståndet — se där allt.

Vården af sina stora gods lämnade hon åt en Greger Wallander, slutligen adlad till von Schönfelt, hvilken var med i Osnabrück och sedan följde henne öfverallt.

Alla dessa inskränkningar till trots är det dock utom hvarje tvifvel, att Margareta Brahe var ett ovanligt fruntimmer. Hon ägde i stället för skönhets ett på en gång värdigt och intagande väsen, hon hade ett från alla intriger och småaktigheter fritt sinne, hon hade ett jämnt och gladt lynne, hon ägde måttfullhet och takt och hade därigenom gäfvat att vinna människor, höga som låga.

Mycket skulle hon visserligen ha kunnat berätta oss i sina bref just från Tyskland, och huru oändligt innehållslösa äro ej dessa! Men i stället ha vi ett yttrande från denna tid, som visar, att hon hade sin blygsamma, sant kvinnliga roll i det stora skådespelet.

Johan Oxenstierna skrifer strax efter fredens under-tecknande till sin far: »Må jag väl säga, att om min hustru inte varit hade, jag menar visst, käre herr fader, jag vore allaredan till intet.»

Den store rikskanslerens son var en vek, ömtålig natur, som ej hade krafter att bära det vanskliga diplomatiska uppdraget att avsluta det tyska kriget. Hans bref till fadern äro fyllda af klagomål liksom dennes svar af förmaningar till tålmod. Gref Johan såg ock med lätt hjärta den dag, då det stora fredsinstrumentet undertecknades i Münster, och följande dagen, den 25 oktober 1648, lät han i sin bostad, omgifven af hela den svenska ambassaden och hela sitt hushåll, sjunga ett ur hjärtat gående te deum.

Åtskilliga uppgörelser tvungo honom att dröja i Westfalen öfver hela vintern. I februari hade han dock den glädjen att se sin rival, den snillrike fast intrigante Adler Salvius lämna Münster. Gref Johan visade sig lika godmodig, som han var lätt stött, han höll en afskedsbankett för sin kollega, och de skildes åt som goda vänner. Vänskapen lägg dock ej på botten af de tömda bägarna. Gref Johan skrifver till sin far, att han under inga villkor vill ha än ett uppdrag tillsammans med denne, och vid tal om hans hemresa, antar han, att den går lyckligt, »ty okrut, hoppas jag, förgås inte».

I juli foro makarne till badet *Wiltungen*. »Barn äro visst Guds gåfva», förklarar Johan Oxenstierna, men badresan kunde ändå vara ett försök. Den gamle rikskansleren hade ej upphört att tala om sina önskningsar i detta fall. »Du må försäkra dig», skrifver han, »och din kära hustru, min dotter, att hon mig och alla de dina kär är och hos oss i respekt. Och må jag det fuller säga, att där Gud eder med barn välsignade, då hade jag intet att rekvirera. Hvilket jag», tillägger han, »till ingen annan ände skrifver än att uttrycka mitt nöje och åstundan.»

Efter badresan slog sig Johan Oxenstierna med sin hustru ned i Stettin. Han trufdes icke där heller och skulle »gärna äta torra brödet på lilla gården där hemma», bara han finge återvända till Sverige. Men hans far menade, att han i sina unga år liksom »far och farfar före honom» måste vara »en vandringsman» och säkerligen skulle få något nytt uppdrag i utlandet.

Det blef dock intet utaf, utan i aug. 1651 for gref Johan med sin hustru åter till Sverige. Han var ej så lätt placerad. Åt den forne ambassadören kunde gifvas endast de yppersta platser, och hans duglighet motsvarade ej hans anspråk. Drottning Kristina omgaf sig ock vid denna tid med det de la Gardieska partiet. Följaktligen fick Gref Johan med sin grefvinna vegetera på

sina gods, och det var först mot slutet af drottningens regering, då de la Gardies stjärna var i nedgående, som han blef riksmarskalk.

Samma år 1654 inträffade ock andra märkliga förändringar för gref Johan. I början af året dog hans första frus moder, fru Ebba Leijonhufvud, och den 28 aug. hans fader. I Ebba Leijonhufvuds testamente var han insatt till hennes universalarfvinge och sålunda ägare till de stora gårdarna Hörningsholm, Ekebyhof, Tullgarn och Käggleholm. Hans rätt var dock omtvistad, och en process började genast, såsom vi haft tillfälle förut omnämna, med fruarna Ebba Brahe och Ebba Grip. Johan Oxenstierna var emellertid tills vidare »beatus possidens» och satte sig i besittning af dessa gods.

Ej långt efteråt lämnade han med sin hustru fäderneslandet för att tillträda den befattning, han erhöll af Karl X såsom president i Wismarska tribunalet — ett af de förnämligaste ämbeten, som den tiden kunde erbjudas.

Makarne slogo ned sina bopålar i Wismar, men redan i slutet af 1655 nödgades gref Johan för att träffa konungen göra en resa till Preussen. Hans fru uppehöll sig under tiden i Stettin. Planerna korsade sig i det svenska högkvarteret, och Johan Oxenstierna dröjde månad efter månad i Preussen. Först i början af 1657 fick han återvända med sin maka till Wismar, men deras samvaro där blef ej långvarig. Efter en längre sjukdom afled Johan Oxenstierna den 5 dec.

Margareta Brahe blef nu änka för andra gången. Hon var sjuk och rådvill, hvart hon skulle taga vägen och huru hon skulle ställa med sin herres lik. Därtill kom den process i anledning af Ebba Leijonhufvuds testamente, som börjats i hemlandet och som väckte mycken ond blod. Hon tyckte, att hennes bror, riksdrotset, borde ha förhindrat en slik skandal och var en tid honom därför gramse. Hennes trotjänare Greger kom öfver till Wismar för att hjälpa henne. Johan Oxen-

stiernas stoft fördes uti både konungens och drottningens närvaro den 27 juli 1658 på det kungliga skeppet Hjorten för att fraktas till Sverige. Fru Margareta själf vågade ej resa sjövägen utan for genom Danmark. På Visingsborg blef hon väl emottagen. »Betackar jag», skrifver hon, »min högtärade käre broder för all ära, vänskap och courtoisie mig af hans betjänter här vid slottet är bevist, tillräknades sådant min hjärtans käre broders höflighet och befallning till sina tjänare, hvilken välvillighet och och tjänst jag så god och angenäm estimerar. — — — Jag skattar mig lycklig, att jag har lefvat så länge, att jag en gång har fått sett mitt gamla fäderneshus på vintern, och min käre brors berömliga ändringar och förbättringar uti alla fall, *hvaraf* ert goda namn här och i hela landet aldrig dör, hvilket mig högt gläder, och önskar af hjärtat eder hälsan och ett långt lif efter er egen åstundan.»

Margareta Brahes viktigaste omsorg blir hennes makes begrafning. Det hade visserligen varit en »utfärdspredikan» med stora högtidligheter i Wismar, men nu anordnades i april 1659 en ståtlig sorgfest, först i Storkyrkan och så i fru Margaretas hem. »Jag hafver ock mycket opasslig varit i denna förflutna och ingångna veckan af det myckna besvär till min salig käre herres solenne jordefärd, som förleden söndag hederligen begicks, då sorgen ock så tilltog, att jag ej annat än till sängs min stora olycka och många vedervärdigheter ännu, min käre broder, beklaga måste.»

Under tiden upptagas dock tankarna ofta af processen angående Ebba Leijonhufvuds arf. Margareta Brahe förklarar sig ofta trött på alltihop och böjd för förlikning, men när det kom till uppgörelse, är hon lika litet som de båda fruarna Ebba hågad för medgifvanden, och så fortsättes processen. Margareta Brahe for själf att söka konungen. Hon tänkte sig först till Helsingör men träffade honom slutligen efter flera månaders resor i Göteborg

kort före hans död. På dessa resor åtföljdes hon af den lille kronprinsen *Karl*, som blifvit lämnad i hennes vård.

Processen afgjordes genom en kompromiss 1661, hvarigenom Ebba Leijonhufvuds ärfda släktgods tillföll hennes kusiner. Fru Margareta fick nöja sig med de andra godsens, som dock voro ganska betydliga.

Margareta Brahe hade ärft en större förmögenhet efter sin förste man, en än större efter den andre och betraktades därför såsom en ovanligt rik änka. Den oxenstiernska och den braheska släktens yngre medlemmar väntade att en gång få ärfva hennes stora gods, då hon, den snart sextioåriga, sjukliga gamla damen förvånade världen med att å nyo tråda i brudstol.

Så mycket som Margareta vistats i Tyskland och så kända, som hennes båda män varit äfven utom Sveriges gränser, hade ryktet om hennes rikedomar spridt sig lätt nog till utlandet.

Den gamle grefven *Ludvig Henrik af Nassau-Dillenburg*, en sextiosexårig herre, som var änkring för tredje gången och hade många barn samt antagligen klena affärer, lät höra sig för hos Margareta redan 1660, lockad som han själf säger af »de kostliga, heroiska dygdefärger», med hvilka hon för honom blifvit beskrifven. Han påstår äfven, att hon öfver denna förfrågan »blifvit alldeles utom sig af glädje, liksom Sara, då hon förnam, att hon på sin ålderdom skulle framföda en son», en tillvitelse, som innehöll endast så mycken sanning, att hon ej alldeles afslog hans förfrågan, hvarför han skickade till henne ett ordentligt friarbref. Margareta Brahe svarade artigt men obestämdt. Tvenne af grefvens bekanta i Stockholm gifvo honom dock godt hopp; han skref ytterligare ett par bref till henne och fick vänligare svar, och afsände slutligen några sändebud till Stockholm. Margareta mottog nådigt dessa, som medförde presenter från grefven, men afböjde nu alldeles frieriet under förklaring, att hon vore för sjuklig för en resa ända till Dillenburg.

Sjukligheten och den långa resan voro endast tomma förevändningar, tvärt om fru Margareta synes för sin hälsas skull längtat till ett sydligare klimat. Frieriet afslogs af andra skäl. Dels hade hon fått en oöfvervinnerlig afsmak för grefvens person, då han beskrifvits som häftig och liderlig, dels hade hon fått en ny friare i prins *Fredrik af Hessen Homburg*. Skulle hon än en gång träda i äktenskap, vore denne vida att föredraga, ej minst för att hon fått tillfälle att lära känna honom, då han uppehållit sig sedan någon tid i Stockholm.

Han hade i början af 1661 kommit till Sverige för att söka af kronan utfå en af Karl X Gustaf honom lofvad pension på 2,000 rdr. Med osäkra löften hade han blifvit afspisad, men i stället beslöt han fria till den rika änkan Brahe, som ägde den äskade summan i mångdubbelt mått. På så sätt skulle han rädda sig ur den obehagliga penningknipa, i hvilken han befann sig.

Hvem som var förslagetts upphofsman, när och hur han och Margareta sammanträffade, det är lämnadt till gissningarnas vida rymder. Icke ha vi något skäl att tro berättelsen om att hon »genom sitt koketta väsen förfört» den unge prinsen. Han skulle hafva blifvit så förälskad i henne, att han förklarade sig vilja taga lifvet af sig vid hennes fötter, om hon gifte sig med någon annan och detta »oaktadt hon redan var så gammal, att hon kunnat vara hans mormor».

Spekulationen å hans sida ligger i öppen dag. Låtom oss höra hans antecedentia!

Prins Fredrik af Hessen Homburg var vid sin ankomst till Sverige tjugusju år. Fadern hade dött, då prinsen var blott fem år och lämnat modern och fem barn, af hvilka prins Fredrik var den yngste, i små omständigheter. Genom förmögna fränders hjälp fick han sin uppfostran. Han var en rask och energisk yngling, som ingaf de bästa förhoppningar, om ock en lamhet i ena benet syntes göra honom mindre lämplig för krigar-

yrket. Hans mor ville ock gärna behålla sin Benjamin hemma, men då genom Karl Gustafs tronbestigning utsikter öppnade sig för krigslystna ungdomar att skörda guld och ära under de svenska fanorna, kunde prins Fredrik ej längre hållas hemma utan afreste till Stockholm. Med rang af rytteriöfverste och med uppdrag att värfva ett regemente i Tyskland antogs han i svenska hären. I de följande krigen deltog han med utmärkelse. I en häftig skärmytsling utanför Köpenhamn under andra danska kriget var han bland de främsta. Af en kanonkula träffades då hans häst och hans lama ben. Detta hängde kvar på den stora senan, men prinsen tog en knif och skar själf af benstumpen. Det var nära, att han förblödt, då en adjutant fick se honom och förde honom i hans kvarter för att där skötas.

Kort därefter utnämndes prins Fredrik till generalmajor och erhöll löfte om en pension af 2,000 rdr för sin återstående lifstid. Han fick sedan permission för att resa till Holland. På vägen led han skeppsbrott och förlorade allt hvad han ägde. Med stora svårigheter tog han sig ned till sin moder. Hos henne helade han sina blesyrer men drömde tillika om nya bragder. Sveriges konung uppmuntrade honom i hans planer. Prins Fredrik stod just i begrepp att resa till nordn, då han mottog den oväntade underrättelsen om Karl X Gustafs död. Detta oakadt reste han men fann vid ankomsten till Stockholm, att fred redan var slutn och hans regemente indraget.

Det var bittra nyheter, och han tycktes varit ganska obeslutsam, hvad han nu skulle företaga sig. Helst ville han stanna i Sverige, men den svenska regeringen var lika nöjd om hans tjänster och syntes vilja undandraga sig att betala den utlofvade pensionen. I hemlandet kunde han ej lefva på nåder. Att få anställning i främmande land för en krigare med *ett* ben torde ha varit lika svårt som att anmäla sig som friare hos en ung och rik dam.

Prins Fredrik »med silfverbenet» gjorde därför sin kur hos fru Margareta, och den 12 maj 1661 firades på Stockholms slott deras bröllop.

Hon var trettio år äldre än han, och hade man skämtat öfver hennes förra giftermål, så skrattade man åt detta. Margareta Brahe hade af alla varit högt aktad och afhållen. Nu blef hon ett föremål för klander och undran. Man hade ej trott, att hon skulle göra en slik dårskap.

Något direkt uttalande af Per Brahe eller fru Kristina angående detta besynnerliga giftermål känna vi ej, men antagligen voro de ej böjda för en förbindelse, hvarigenom en del af släktens penningar skulle gå utom landet. Dessutom sörjde de uppriktigt att mista »hennes kära och dygdiga umgänge». En tröst för dem var, att deras syster nu med full rätt undertecknade sina bref: »Margareta Brahe, landtgreffinna af Hessen». Den sårande spekulation, som tydligen låg i giftermålet, torde dock hvarken de eller föremålet själfvt uppfattat.

Den rika änkan hade ej så många disponibla penningar, som hennes gemål hade trott, och de höga herrskapen hade ganska svårt att få reskassan att räcka ända till Homburg. Redan under resan i Sverige fick hon tänka på att spara. Så skrifver hon ifrån Skåne: »Såsom jag nu i dag reser med min herre härifrån och så fort landvägen till sundet, alltså betackar jag min hjärtans käre broder för den goda affektion oss förmedelst fri fordenskap genom grefskapet är vederfaren, som oss sannerligen mycket väl kommer till pass, både för hederns skull, som ock att vi därmed den omkostnaden bespara.»

Från Helsingör, där hennes make lämnat henne för att göra en liten extra tripp till Köpenhamn, hvarefter de skulle mötas i Roskilde, skrifver landtgreffinnan och ber brodern hjälpa så väl mannen som henne att få ut deras fordringar af kronan.

»Gud är mitt vittne», säger hon, »huru väl jag detta behöfver. Ers Excellens kan väl hjälpa mig häruti. — —

Om jag inte kan bekomma i penningar, så låter jag mig väl nöja, att jag får i något annat satisfaktion, ty jag har då ingenting för min salig käre herres långliga och trogna tjänst njutit, utan hvad drottning Kerstin honom och mig gifvit, är mig allt ifråntaget — — att jag efter min salig herres och mina tjänster icke så blott och bar må vara skild från mitt fädernesland utan något måtte få att hugna mig med.»

Ett annat obehag drabbade henne ej långt efter ankomsten till Tyskland. Grefve Ludvig af Nassau, hennes försmådde friare, lät trycka en smädeskrift under titeln: »Die untreue Margareta Brahe, Gräfin von Wisingsborg.»

Han framställer däruti sina giftermålsunderhandlingar med henne på så sätt, att hon redan gifvit honom sitt ja och samtycke, när hon, intagen af en för hennes ålder onaturlig kärlek till prins Fredrik, bröt sin första förbindelse för att ingå ett äktenskap, som under sådana förhållanden knappast kunde kallas lagligt.

Skriften vimlar af skymfliga tillmälen mot Margareta Brahe. Ej underligt, om den väckte en stor förtrytelse så väl vid hofvet i Homburg som hos släkten i Sverige och allra djupast grep Margareta själf. Hennes gemål skrifver, att hon blef så altererad, att han trodde hon skulle dö. »Det Gud icke hade styrkt mig, hade jag min död däraf», skrifver hon till Per Brahe. »Gören härtill», fortsätter hon, »hvad I kunnen till min defension, och sörjen för mig, som är er trognaste syster i döden, ty på min Gud och er min fader och ende käre broder förlåter jag mig uppå i alla mina lifsdagar. — — Jag kan nu intet mera skrifva, ty hjärtat är bedröfvadt, farväl min ende, dygdige, käre broder.»

Äfven prins Fredrik ville, att Per Brahe skulle reda upp denna förargliga sak. Men riksdrotset svarade ganska klokt, att han hade svårt sätta sig in i de tyska förhållandena och förmodade, att hennes gemål ej låtit en slik oförrätt anstå, ända till hans svar hunne dit till Homburg.

Detta hade han ej heller gjort. Han skref ett enskildt höfligt men bestämdt bref till fursten af Nassau och skickade, som Margareta säger, »två grefvar till Dillenbourg» för att fordra satisfaktion. Prins Fredrik ville undvika en duell för att ej göra skandalen mera offentlig, men tyckes dock hafva hotat därmed. Han offentliggjorde ett motmanifest, som trots ett eller annat kraftord är hållet i en värdig ton och visar det obefogade i beskyllningarna och i stället påpekar, att det var berättelserna om furstens af Nassau lättfärdiga lefverne, som *före* prins Fredriks frieri bestämt grefvinnan att afstå från den först påtänkta förbindelsen med honom.

Den försmådde friaren lugnade småningom sina uppörda känslor. Han förklarade sig hafva blifvit förd bakom ljuset af sina utskickade i Stockholm, hvilket ej är otroligt, och påstod dessutom, att han ej hade del i den olyckliga smädeskriften. Hans ursäkter togos för goda, och vänskapen mellan furstehusen återställdes. Ej långt efteråt dog fursten af Nassau i juli 1662, och den godhjärtade Margareta skrifver helt försonligt: »Själen fröjde Gud! Det har varit honom mycket ledt den skriften, som är utgången; han har entschylt sig däruti och önskat högt, att mig måtte alltid gå väl.»

Ett mera långvarigt bekymmer var det ekonomiska. De reda penningar, Margareta förde med sig, räckte ej långt för att tillfredsställa så väl prins Fredriks kreditorer, bland hvilka särskildt framträda Königsmarkarne,¹ som en furstlig hushållnings kraf. För att inskränka denna så mycket som möjligt flyttade makarne på en tid till ett aflägsset jaktslott och lefde i största tillbakadragenhet. Detta oaktadt måste Margareta sälja en del medförda dyrbarheter.

Hennes klagande bref till brodern hade slutligen den påföljden, att hon i okt. 1662 kan tacka brodern, för att

¹ De hade antagligen försträckt honom penningar till hans värfningar 1655—56.

hon får behålla Gustaf Adolfs och Kristinas donationer af livländska och pommerska gods. »Jag skall aldrig förgäta», fortsätter hon, »denna vänskap utan af hjärtat bedja godt för Ers Excellens, så länge jag lefver.» Däremot utfick ej prinsen sin pension oaktadt alla påminnelser. Tvärt om utfärdar förmyndarstyrelsen en bestämd förklaring (5 dec. 1661), att prinsen har afsked från sin tjänst i Sverige och ej kan göra anspråk på någon pension. Per Brahe har såsom en af förmyndarne själf undertecknat denna handling.

Makarne hade tänkt tillbringa sommaren 1662 i Sverige, och Margareta hade innerligen gladt sig däråt, men prinsen förklarade nu, att när hans fordran ej hade beviljats, ville han aldrig återvända till det landet.

Margareta har likväl ett svagt hopp att följande sommar få komma dit ensam. »Gud vet, min älskade, käre broder», skrifver hon, »huru högt jag åstundar att en gång få se er i denna världen! Gud gifve, att min styrka vore att komma till Sverige, och om detta icke vore möjligt, till Skåne (man var ej ännu van, att Skåne var svenskt!) och Ers Excellens och vår kära syster kunde komma dit. Ack hvad det vore mig för en stor hugnad i denna världen! Jag vill hos kronan ingenting söka eller begära mer än att få se er, min käre, ende bror, och få den hugnaden, förrän jag dör.»

Hennes gemål var dock ej sinnad att villfara hennes önsknigar. Hon fick i stället ytterligare sälja af sina gods i Sverige, och för hennes penningar köptes betydande egendomar i trakten af Halberstadt och Magdeburg. Prins Fredrik vann också en process, som varat i 30 år, hvadan deras ekonomiska ställning förbättrades.

Makarne slog sig ned på godset Weferlingen nära Halberstadt, och prins Fredrik ägnade sig med stor energi åt skötandet af sina gods. Den lilla orten »Neustadt an der Dosse» förvandlade han till en blomstrande industriort.

De svenska penningarna föllo sålunda i en god jordmån, och en tysk historieskrifvare anmärker med rätta, att grefvinnan Brahes förmögenhet mer än ersatte den förlust prinsen med silfverbenet lidit genom Sveriges krig.

Margareta Brahe kände det alltid tungt att vara skild från de sina och fäderneslandet. Om hon också ej direkt säger, att hon ångrade sin dårskap, så kunna vi dock läsa det genom raderna i hennes bref.

Rykten kommo ut, att prins Fredrik behandlade sin gemål illa. Han skrifver till »sin herr fader och herr svåger» och bedyrar sin oskuld, och Margareta har åtminstone ej beklagat sig öfver honom i sina bref, och hon är tacksam för den vänlighet, som kom henne till del af hans släkt.

Det kunde dröja långa tider, ibland halfva året, utan att Margareta fick bref från sin bror. Ibland trodde hon sig nästan bortglömd, »men», skrifver hon, »när jag har betänkt Ers Excellens stora riksbesvär och därhos min käre brors dygdiga hjärta mot de sina, så har jag därmed tröstat mig, att jag ock måtte vara och bli i min käre brors broderliga affektion och vänskap alltid ihugkommen».

Och voro Per Brahes bref till henne verkligen ej mera innehållsrika än hans i Skoklosters arkiv bevarade brefkoncept, så behöfdes det, att han med brefven sände ett bud, som kunde muntligen meddela några nyheter. Per Brahes kända siratlighet når nämligen sin höjd, då han sätter sig ned att skrifva till »Durchlaucht, Högborna furstinnan, högtärade kära syster», och han hinner ej längre än till artighetsbetygelserna.

Margareta Brahe var som landtgreffinna lika sjuklig, som hon varit sitt hela lif, och då det ej var någon vån, att hon skulle någonsin våga resa till Sverige, beslöt den yngre, kraftfullare fru Kristina att göra henne ett besök, på samma gång som hon för sin egen hälsas vård företog en badresa till Ems.

I Weferlingen sammanträffade hon sommaren 1668 med sin syster. Mötet var prägladt af den största hjärtlighet. Kristina blef orolig, när hon fick se, huru klen systemen var. Hon stannade ute öfver vintern, och de besökte tillsammans Neustadt an der Dosse, prins Fredriks skapelse, där landtgrefvinnan hade till gäst den store kurfursten Fredrik Vilhelm. Förtroligheten, som härskade mellan det hessiska och hohenzollerska huset, var ägnadt att ingifva fru Kristina en viss stolthet öfver sin systems nya släkt. På våren reste fru Kristina till Ems för att dricka brunn.

Där får hon den sorgliga underrättelsen, att landtgrefvinnan dött på morgonen den 15 maj 1669 efter att ha legat några månader till sängs.

Fru Kristina skrifer härom till sin bror: »Gud tröste oss, som hennes ädla umgänge mist och i synnerhet mig högtbedröfvade själ, som i alla mina dagar, sedan jag fick något förstånd, har måst äta mitt sorgebröd, och nu jag arma människa är kommen uti ett främmande land och skulle söka ett godt och roligt umgänge med vår salig högtärade syster, och med detsamma genom Guds nåd söka min hälsas förbättring med det varma badet.» Hon säger sig aldrig ha lämnat systemen, om hon annat slutet vara så nära, och nu törs hon inte bada för sin stora ängslans skull.

Emellertid öfvertalades hon af svågern att bevista begrafningen, som firades i Homburg. Hon tvekade, ty hon ville ej gärna upprifva sina minnen och kunde ej vara till någon nytta, men huru det var, så reste hon. Vägen gick öfver Frankfurt, där hon blef offentligen kondolerad af rådet, hvilken uppmärksamhet hon förstod att värdera.

»I går måste jag åter gå en sorgelig gång», skrifer hon den 6 aug., och ej långt efteråt synes hon hafva lämnat Homburg tillika med några svenska tjänare, som Margareta haft med ut till Tysklaad.

Egendomligt nog stannade hon ej öfver testamentets öppnande. Måhända var det med flit, svågern undvek detta, ty han kände dess innehåll, men för fru Kristina blef det en öfverraskning och en obehaglig sådan. Och ej blott för henne utan för hela släkten i Sverige.

Med undantag af sitt stenhus i Stockholm och några smärre gårdar skänkte hon allt hvad hon ägde så löst som fast till prins Fredrik »till tack för den ära och trohet, hvilken hennes unge gemål henne städse bevisat».

Godsen, hon ägde kvar i Sverige, kunde hon emellertid ej testamentera bort såsom varande släktgods, men däremot insåg riksdrotsen, att något hopp ej fanns att återfå de ägodelar, som kommit öfver till Tyskland. Fru Kristina skrifver ock härom: »Jag har samma tro som I, att vi inte lärer något uträtta som angår i Tyskland. Därför är bäst att inte röra något därom, men det, som här i landet är, bör fällan noga öfvervägas och handhafvas, att vi det kunde bekomma. Är det sant, som en karl med sin hustru bekänner, han och hon ha tjänt vår s. k. syster, landtgreffvinnan, så har hon utaf dödsens kämpande inte själf kunnat underskrifva det sista, utan de ha tagit hennes hand och skrifvit med, och de män, som ha satt sina namn under, skulle inte ha varit där, när det skrefs under. Är det så beskaffadt, så måste det kräfva eder och starkare skäl.»

Det var likväl endast Adolf Johan och hans maka, som väckte en fåfång process i denna sak.

Åtskilliga gamla bref och handlingar hade med Margareta Brahe kommit ut till Homburg och förvaras ännu i arkivet i Darmstadt, och i Homburg finnas hennes och hennes gemåls porträtt.

Denne liflige herre kom sedan att ingå ett nytt gifte (1670) med kurfursten af Brandenburgs systerdotter, den tjugufyrfååriga prinsessan Louise af Kurland, och fick med henne många barn, och å nyo änkling gifte han sig för tredje gången, med en grefvinna af Leiningen-Westerburg.

Han gick då öfver i brandenburgsk tjänst och stred i slaget vid Fehrbellin med utmärkelse mot sina forna vapenbröder, svenskarne.

På gamla dagar var han bland de många furstar, som 1707 vallfärdade till Sachsen för att där skåda det unga lejonet från Norden, sonsonen till den hjälte, under hvil-
kens fana han skurit sina första lagrar. Följande år dog
Margareta Brahes make, landtgreffe Fredrik med silfver-
benet.

VII.

Familjen Brahe 1670—1680.

Af Abraham Brahes stora barnskara lefde, när 1670-
talet inbröt, endast den äldste och den yngsta, Per och
Kristina Brahe, samt den sjuke brodern Karl, som lefde
ända till 1672.

Af den yngre generationen hade, som redan är nämndt,
Nils Brahe grundat familj. Han bodde dels på Rydboholm,
dels efter sin svärfaders, Karl Gustaf Wrangels, död (1676)
på Skokloster. Hans syster Elsa Elisabet Brahe, som re-
dan 1656 blifvit änka efter Erik Oxenstierna, hade 1661
ingått nytt äktenskap med pfalzgreffen Adolf Johan, som
förut varit gift med hennes kusin Elsa Beata och sålunda
varit greffe Pers måg.

Släktbrefven från årtiondet 1670—80 äro ej heller
talrika.

Åldern har tryckt sin tunga hand på de gamla. De
hvarken orka eller ha lust att skriva såsom förr. De
unga lefva ej på förtrolig fot med hvarandra, eller också
ha deras bref ej blifvit bevarade.

Gref Per och hans grefvinna voro alla dessa år, med undantag af vintern 1674, troget tillsammans i Stockholm eller i grefskapet.

Fru Beata vistades denna vinter i Stockholm och »led af stenen» och längtade efter »sin herre». Hon gjorde ett kortare besök på Bogesund, som tillhörde hennes make, hvarför hon tackar honom »ödmjukligen och käriligen för god välfägnad».

Det var under denna vinter, som den gamla fru Ebba Brahe, Jakob de la Gardies änka, dog. Fru Kristina Brahe skrifver, att hon »högnödigt miste sin gamla fränka», och fru Beata meddelar om hennes död följande: »Hon hafver dragits med en svår och lång död. Hon låg i tre veckor, som hon inte kunde se och säja, inte tala åt någon. Det var stor ålderdomssvaghet hos henne. De hennes lära väl mista (sakna) henne, så gammal hon var. Grefve Magnus gråter rätt hjärtligt sin moder. Nu beklagas honom af mången.»

Orsaken till att rikskansleren Magnus Gabriel de la Gardie beklagades var tvifvelsutänkt hans systrars härsklystna och nidska lynnen, som ock kom att visa sig i vidlyftiga processer om moderns efterlämnade ägodelar. Inom Brahesläkten finna vi ej en lika stor processlystnad. Dess medlemmar slöto sig förtroendefullt kring Per Brahe. Under årtiondet 1670—80 framträda dock åtskilliga brytningar, förorsakade af Elsa Elisabet Brahe och hennes make, pfalzgreffen Adolf Johan.

De mindre älskvärda egenskaper, som alltid funnos hos Adolf Johan, hade betänkligt stegrats med åren och blefvo i olycklig riktning utvecklade genom hans andra hustru, Elsa Elisabet Brahe.

När vi sist hade anledning tala om henne, var hon en tyst och modest ungmö och sedan en af sin make varmt älskad ung fru. Inga skuggsidor förspörjas. Men när hon kom att skrifva sig »pfalzgrefvinna» och ej längre hade vid sin sida den kloke och milde Erik Oxenstierna,

utan den bråkige pfalzgrafven, då visa sig skuggorna i hennes karakter, häftighet och snålhet. Hennes moder Anna Bielke hade ägt dessa egenskaper och därför aldrig varit omtyckt af sin släkt, och för hvart år som gick blef Elsa Elisabet mera lik sin mor. Icke ens den pfalzgreffliga värdigheten kunde i hennes anhörigas ögon försona hennes fel.

Hon låg i delo med barnen af sitt första gifte angående arvet efter Erik Oxenstierna, och äfven angående deras uppfostran hade hon åsikter, som ogillades af barnens förmyndare. I början kunde hon ej få det nog elegant för de oxenstiernska barnen. Hon fordrade till sönerns stat en hofmästare, två kammartjänare, en lakej, en husdräng, en kusk, en kokerska, en hustru och en präst samt för döttrarna en hustru, en tvätterska och en lakej, men snart nog ville hon ej unna dem allt detta. De sattes mer och mer på förknappning, allt eftersom pfalzgreffvinnan fick barn med Adolf Johan. Faster Kerstin Brahe fick lof att taga hand om flickorna, och sönerna kommo äfven ut i främmande vård.

Och med åren blef fru Elsa så hård och så snål emot barnen äfven i det andra giftet, att ett par af dem flydde från Stegeborg, där de ej fingo tillräckligt med mat och kläder. Karl XI fick då taga dem om hand, och det pfalzgreffliga herrskapet fick en grundlig upptuktelse af den kunglige brorsonen.

Vidare processade hon med sin bror Nils. Han hade ärft Brahernas fridsamma, lugna lynne och gaf vika blott för att få lefva i fred och sämja. Fru Kristina ber också gref Per hjälpa sin brorson, som ensam är för svag mot den envisa systemen. Sedan, såsom vi förut nämnt, låg hon i process om arvet efter landtgreffvinnan hennes faster, och slutligen lät hon icke ens, som fru Kristina säger, »den ringa arvelotten» efter »stackars bror Karl» tillfalla henne utan process med brodern, hvilken då som alltid gaf efter.

Fru Kristina klagar i sina bref från denna tid, att hon blifvit gammal. Hon bodde nu mest i Stockholm på sin gård på Munklägret. Denna stadsdel, nuvarande Kungsholmen, började vid denna tid bebyggas. Många förnämna flyttade dit. Där var landtligt, och de kunde ha sina små trädgårdar. Ibland var hon i Västergötland på Skofteby och gjorde i förbifarten besök på Visingsborg. Hessle hade hon sålt, men hon funderade ständigt på att köpa en annan egendom i stället.

Hon fann det svårt att äga stora summor reda penningar, hvilka skulle utlånas. Utan process och krångel var det nästan omöjligt att få ut några räntor af de höga herrar, åt hvilka hon vanligen lånade sina penningar. Å andra sidan var hon tydligen rädd att blifva lurad vid ett köp eller byte.

Fru Kristina har för öfrigt från dessa år mest att tala om sina egna och sin brors krämpor.

Man märker dock, att hon in i det sista har ett lefvande intresse för hvad, som rör sig i den yttre världen, och följer dess händelser med uppmärksamhet.

Det är allbekant, att riksdrotsen Per Brahe, den förnämste i Karl XI:s förmyndarstyrelse, ej där utträttade hvad man kunde ha väntat. Naturligen upplyser ej familjebrefven något om hans offentliga verksamhet under denna tid, men man kan säga, att de ganska godt belysa hans ofta klandrade *overksamhet*.

Familjelifvet absorberade samt och synnerligen dessa regeringsherrar. De voro förträffliga familjefäder, drogo omsorg för sin familj och sina gods och gårdar, men om deras allmänanda faller eftervärlden en hård dom.

Familjeintresset behärskande statsintresset är visserligen ett ej ovanligt drag i vårt land, som alltid har haft att uppvisa flera goda familjefäder än oegennyttiga medborgare. Det synes stundom, som om germanens nedärfda sinne för familj och ätt i så hög grad karakteriserade svensken, att samhällsidéen ej kommer hos honom till

sin fulla rätt. Men under få perioder af vår historia träder detta drag mer ohöljdt fram än under Karl XI:s omyndighetstid.

Det tyckes, som om Per Brahe mindre än de andra herrarne i regeringen borde ha varit behärskad just af detta familjeintresse, men så var ej händelsen.

Han var visserligen barnlös, men hans hustru hade barn i sitt första gifte. Den älskvärde Anders Torstensson bodde på Lennartsnäs och såg uppväxa en talrik familj, som lofvade att den frejdade härförarens ätt sent skulle utdö — ett bedrägligt hopp, då ingen af hans femton barn lämnade några afkomlingar. Denne sin styfson och hans familj visade Per Brahe den största välvilja, och hans framtid intresserade honom lifligt.

Så tog han också om hand generalen och riksrådet Ludvig Lewenhaupts barn, hvilkas moder var en grefvinna af Hohenlohe. De hade 1668 blifvit fader- och moderlösa. Per Brahe var en af förmyndarne, och särskildt den äldsta dottern, Eva, hugnades af gref Per med så stora gåfvor, att han fick lof skrifva och bedja sin syster om ursäkt, för att han varit så frikostig mot en oskyld person. Hon bedyrade, att detta icke alls förtröt henne och var glad, att fröken Eva fått en make, som för visso komme att blifva tacksam mot sin hustrus välgörare. Den make, med hvilken hon 1675 ingick gifte, var Konrad Gyllenstierna, blifvande ordförande i den stora kommission, som fick i uppdrag att rannsaka riksförmyndarnes förvaltning. Sådan blef tacksamheten!

Den största ömheten ägnade dock gref Per sin brorson Nils. Denne skulle en gång ärfva grefskapet, och att lämna detta i så godt skick som möjligt var en uppgift, som gref Per ansåg ligga sig närmare än att lämna kronan Sverige i ett lika godt skick åt den unge Karl XI. Sådan var hans feodala uppfattning af fosterlandets kraf. På Nils Brahe allena berodde familjens fortvaro. Det första barnet, som föddes, var till allas bedröfvelse en flicka,

men gamle gref Per tröstade sig med att Gud, som gifvit en flicka, kunde en annan gång gifva en gosse. År 1664 föddes en son. Glädjen var allmän, och i en samtidig familjekrönika uttryckes den på följande högtidliga sätt:

»1664 d. 5 juli föddes åt grefve Nils Brahe det andra barnet, en ung grefve, Petrus Carolus i dopet kallad, hvars födelse icke allenast dess höga anförvanter var till högsta hugnad, utan gläder sig hvar redlig patriot af den förhoppning att ännu få se i denna gnistan lysande den urgamla, lofliga och berömliga ätt, som nu i några hundra år tillbaka alltjämt har födt fäderneslandet så många beprisliga herrar.»

De närmaste åren hade släkten hugnaden af två söners födelse, och glädjen tyckes varit lika stor hvar gång. Men döden skördade ock sina offer bland dessa små, och gref Per kunde med goda skäl klaga öfver att »vår familia är mycket svag af personer» samt önska, att »Gud hans brorson med slika gåfvor välsigna ville samt hans ädla unga grefvinna och de små lifsarfvingarne med allsköns välfärd och förkofring bekröna.»

Åren 1672, 1673 voro missväxtår.¹ Den nöd, som då rådde äfven i grefskapet, gick gref Per djupt till sinnes, och han sökte bota den, så vidt möjligt var. Långa tider vistades han följaktligen i grefskapet till skada för riksens ärenden i Stockholm.

På våren 1674, då han väntades dit, skrifver hans syster: »Gud vare med er och göre er väg god och lyckosam, och är det mig en stor fröjd för det ljufveliga umgänge, jag utaf er ädla person kan ha, men eljest skulle jag gärna förunna min kära bror den hugnaden och goda nöje, han kan ha där nere, för jag fruktar, att här lærer er mötas af trägen tjänst och stort besvär, ändock jag vill hoppas, att I kunde därigenom många nödträngda människor, som er uppkomst högelingen åstunda, hjälpa.»

¹ Se följande uppsats.

Det synes, att den gamle grefven trifdes bättre än någonsin i lugnet på sitt vackra Visingsborg och att stockholmsvistelsen föreföll honom tråkig och obehaglig. Den stolte mannen drog sig förnämt tillbaka inför denna fordringsfulla uppkomlingsadel, som fyllde ämbetsverken i Stockholm och som hade fått förespråkare till och med i rådskammaren. Per Brahe hade bondens sparsamhets-sinne, han hade ädlingens förakt för penningknussel, men han saknade alldeles köpmannens förslagna affärshufvud. Han sökte för stunden ordna den trassliga budgeten, men Sveriges penningeväsen kunde ej hjälpas upp under några korta stockholmsbesök.

Ännu en förklaring finnes på Per Brahes överksamhet — hans sjuklighet. I familjebrefven återkomma hans och hans hustrus krämpor, värk, feber, mattighet, svaghet. Hans darrande stil bär syn för sagen.

Men först och sist bör man för att göra Per Brahe rättvisa påminna om, att han redan vid förmyndarstyrelsens början var nära sextio år. Ett af naturen konservativt och något lojt lynne var vid denna ålder än mindre böjdt för några genomgripande förändringar eller ens hågadt att följa med alla de nya kraf, en ny tid uppställde.

Liksom alla konservativa lynnen såg han med skarp blick det yngre släktets svagheter. Han berör dem i sitt bekanta rådsbetänkande af 1675, i hvilket den gamle statsmannen tillika kastar en blick tillbaka på den tid, han genomlevvat, utbristande:

»Jag säger för sant: vi hafva upplefvat en guldålder. Tror du icke mig, så fråga gammalt ärligt folk, som själfva minnas och af sina fäder hört, huru det fordom varit. Dock beklagligen, man aktar nu icke mycket de gamlas ord. De unga förstå det bättre, så mena de.» Därefter låter gref Per sin blick öfverfara orsakerna till tidens onda och ger oss i korthet *sin* uppfattning af samhällsvådan och dess botemedel. »Men hvad är då

orsaken, att allting så till olycka förbytes? Hvilka äro de grofva synder, som nu mer än förr bedrifvas? Jo, först otacksamhet mot Gud; ty hvar höres den ödmjuka tacksägelse, som vi äro honom skyldiga för all den nåd, oss blifvit bevisad? Den andra synden är högfärd och högmod. Den ene vill icke efter Guds skickelse vika för den andre. Är den ene högre, så afundas därvid; är han i bättre ämbete, afundas; har han ett större stycke bröd, afundas; är han i större gunst hos öfverheten, strax afundas man och beflitar sig att kasta honom öfver ända. De, hvilka själfva eller genom förfädrarna äro högt förtjänta af konung och fädernesland, blifva afundade och utarmade. Så göra svågrar, systrar och bröder med hvarandra. Men måne vi icke förtörna Gud genom denna afund, denna otacksamhet och likaså genom öfverflödigt lefverne och hårdhet mot de fattiga!

Läggom bort dessa synder, så skola vi återfå Guds välsignelse och nåd, mer än vi haft hafva, ty Guds anda vill ännu hvila i Nordanlanden. Ställom oss så, att vi få behålla den!»

Per Brahe kunde tala dessa förmanande ord, ty hans lefverne hade varit en föresyn. Det skulle kunna göras en intressant jämförelse mellan en Per Brahes, en Wrangels och en de la Gardies hushållning! Olyckligtvis föreligga ej fullständiga material, det blir svårt få exakta resultat, och här medger ej heller arbetsplanen detaljundersökningar. Det torde dock med lätthet kunna ledas i bevis, att Per Brahe mindre än de flesta samtida stormän skattat åt en fåfänglig lyx och lefvat öfver sina tillgångar.

Vid danska krigets utbrott 1675 flammnar för sista gången upp den gamle grefvens energi.

Per Brahe, en fredens man, betalar åter igen sin tribut åt kriget. För tredje gången tar han en verksam del i ordnandet af Sveriges försvar mot »juten». Han orkar dock ej nu resa och fara så fort som förr, han är trött och orolig för framtiden, men han gör sin plikt, han

visar sig värdig den stora tid, under hvilken han hade växt upp.

Fru Kristina förundrade sig öfver att så många människor 1675 kunde önska ett nytt krig. När det väl hade brutit ut, är hennes ängslan stor för brodern och för fäderneslandet.

Liksom förut vid liknande tillfällen förtäljer hon om underliga järtecken. Och hennes bror funderar likasom hon på hvad de väl månne betyda. I Uppsala lade sig en natt ett hvitt flor öfver träden i den kungliga trädgården. Man kunde få stora stycken däraf, och fru Kristina sänder sin broder ett prof. Man hade hört Stockholms klockor ringa sju mil från staden. Det lät som en dof klämtning i rymden.

Samma år, som hon talar härom, skulle ock höras en dödsringning inom Braheätten.

I nov. 1679 förlorade Nils Brahe genom drunkning vid Flötsunds färja sin äldste son. Denna förlust grep den gamle gref Per djupt, och han återfick aldrig sedan sin förra spänstighet.

Därtill sällade sig de politiska svårigheterna och oroande rykten, hvilka äfven tärde på krafterna.

Under sommaren 1680 vistades riksdrotset på Bogesund, och där afsomnade han den 12 sept. 1680 i en ålder af 77 år.

Sex veckor senare, den 28 oktober, följdes han i döden af sin tio år yngre maka. Båda blefvo begrafna i familjegravven i Ryds kyrka.

* * *

Gref Per lefde ännu, då fru Kristina skref: »Gud skall veta, att jag med rätta må kallas en änka, som allena är och i vedervärdighet lefver, dock vare Gud ärad för allt.» Huru mycket tyngre blef ej lifvet för henne efter hans

död! Hennes alltid religiösa sinne blef än mera stärkt, och hon riktade tankarna troget uppåt.

Hennes jordiska tröst utgjordes af brorsdotterns, Elsa Elisabets, döttrar i första giftet, Katarina och Elisabet Oxenstierna. I sitt testamente ihågkommer hon dem särskildt och tackar dem för den stora kärlek, de städse bevisat henne.

Djupa blefvo skuggorna kring den gamla grefvinnans hufvud under dessa sista år, och hon längtade att få dö.

Den 24 mars 1684 skildes hon hädan. I de bestämmelser, hon gjort om sin lägerstad och begrafning, återspeglar sig en känsla af liknöjdhet för all yttre ståt. Hon ber bevekligt att få bli svept blott i ett lakan och förbjöd all begrafningslyx — egendomliga, snart sagdt anstötliga föreskrifter för hennes tid. Men så hade hon ock fått pröfva alltings fäfänglighet.

Hon gjorde flera skänker till kyrkor. Hvem var väl den gamla rika fru den tiden, som ej gaf en altarduk eller en ljuskrona eller en kalk till någon eller några af sina sockenkyrkor! Och fru Kristina hade de sista åren mer än de flesta varit en from, troende kvinna.

* * *

Klockorna, som folket tyckte sig höra ringa, hade ock bådadt en ny tid.

De gamla stormanssläkternas dagar hade lupit till ända.

Per Brahe hade byggt och samlat och ordnat för sitt stolta Visingsborg. Han hade ställt så väl till som möjligt för sin brorson, han hade gladt sig åt dennes söner, som också en gång skulle blifva »regerande grefvar» efter sin far.

Men den gamle grefven hade ej varit död många veckor, förrän Visingsborgs grefskap med alla de härlig-

heter, som därtill hörde, indrogs till kronan. De af gref Per så högt skattade grefliga rättigheterna borttogos i ett slag. Och hans brorson räddade sig från en fortsatt reduktion endast genom en betydande lösesumma.

Gref Pers älsklingsverk var ett minne blott, men dock ett ädelt minne, ty han hade därmed velat gagna sitt land, om ock på en väg, som ej var tidehvarfvets och än mindre blef framtidens.

Med fru Kristina hade den sista af Abraham Brahes och Elsa Gyllenstiernas barn gått ur tiden, och deras barnbarn hade nått öfver lifvets middagshöjd.¹

De hade lefvat i större förhållanden än dem, som vårt land vanligen erbjuder. Fel, tidehvarfvets och deras egna, finnas äfven hos dessa syskon; men i stort sedt visa de oss tafan af en syskonkrets, i hvilken rådde rena seder, inbördes sänja och kärlek till fäderneslandet.

¹ Nils Brahe dog 1699, Elsa Elisabet Brahe 1689.

En diplomatfrus bref.

Från Karl XI:s dagar.

Katarina Wallenstedt är ingen historisk personlighet. Våra lärdaste forskare kunna troligen ej säga oss, hvem som burit detta namn, förrän de slå upp Anreps ättartaflor och därifrån hämta några torra, föga sägande data.

Man får där veta, att Katarina Wallenstedt var dotter till teologie professorn, sedermera biskopen i Strängnäs, Laurentius Wallius, att hon var född 1627 och gift 1655 med den berömde diplomaten, hofkansleren *Edvard Ehrensten*, samt att hon hade med honom sex barn och dog som änka 1719.

Hennes lefnadshistoria är sålunda lik det stora flertalet kvinnors. Hon var dotter, maka, moder; och hennes värld var hemmet. Och vi skulle ej haft skäl att draga fram hennes namn för en sen eftervärld, om ej genom en tillfällighet en samling bref från henne till hennes man blifvit bevarad. Den finnes i Uppsala bibliotek och är ur mer än en synpunkt värd uppmärksamhet.

Det är ej så ofta bref äkta makar emellan bevaras till eftervärlden. Dessa intima utgjtelser gömmas ofta sorgfälligt under årtionden för att sedan, då de gamla ordna om sitt hus, offras åt förgängelsen; eller ock få de ett liknande öde genom barns och barnabarns omsorg, som söka skydda de hädangångnas känslövärld från att oskäras af obehörigas blickar.

De ingifva en egen andaktsfull vördnad just dessa bref, som ej äro ämnade att läsas af någon annan än

den, till hvilken de äro ställda. De låta oss blicka rätt in i ett människohjärta eller i en familjekrets och låta oss få veta mycket, som mången, hvilken har sett, talat vid och ganska noga känt brefskrifvaren, ej anat eller trott. Det ligger intet oskärande i denna forskarens inträngande i dolda hjärtekamrar. Han kommer ej dit med förtälets eller nyfikenhetens anda utan med önskan att lära och undervisa. Och meningen med dessa bref var just, att de skulle träffa endast deras ögon, som för brefskrifvaren hyste ett sant, ett rättfärdigt intresse.

Visserligen kunna vi understundom ej låta bli att draga på munnen åt våra förfäders uppfattning och uttryckssätt, men det blir ej förtälets grin utan ett fridsamt, humoristiskt löje. Vi veta blott alltför väl, att vi också ha våra svagheter, som generationer efter oss i sin tur skola bele.

Genom Katarina Wallenstedts ofvannämnda brefsamling göra vi först och främst bekantskap med henne själf. En människa skall vara bra innehållslös, för att hon ej skall erbjuda några drag af intresse, när man på nära håll får se hennes fel och förtjänster. Är detta i allmänhet sant, så är det särskildt sant om människor, som för några hundra år tillbaka i tiden trampat denna vår jord, ty sådana bekantskaper gör man minsann icke hvar dag.

Det märkligaste hos Katarina Wallenstedt är otvifvelaktigt hennes förmåga att skriva bref. Det vore visserligen en för stor artighet att kalla henne en svensk M:me de Sévigné, men man måste erkänna, att hon skrifer ledigare och innehållsrikare än de flesta samtida svenskor. Vi hafva förut omtalat, huru intetsägande dessa gamla bref ofta äro, men hennes lida ej af detta fel. Vi få genom dem ej blott reda på henne själf och hennes familj utan ock på en mängd enskildheter i seder, lefnadssätt och åskådning samt smådrag, belysande politiska förhållanden och ledande personligheter från hennes tid.

Det är stor skada, att brefven omfatta en så kort tidrymd, knappt tre år, och endast utgöra en monolog, i det mannens bref till henne gått förlorade. Brefven ingifva dock så stort intresse för hennes person, att man ovillkorligen frågar: Är det ej möjligt att få veta något mera om henne?

En och annan underrättelse om henne och hennes familj gömmes verkligen i våra bibliotek. Brefven blifva genom dem kompletterade, och Katarina Wallenstedt framträder för oss såsom en karakteristisk representant för den unga tjänstadelns fruar från Karl den elftes dagar.

* * *

Af uppsalaprofessorerna på 1620-talet var *Lars Wallius* bland de främsta, dels såsom förste teologie professor och domprost dels på grund af sin lärdom och energi. Denna energi var just ej alltid af det angenäma slaget, och den länge, starke domprosten var känd såsom både häftig och oresonlig, då lynnet kom på honom. Men en hedersman lär han ha varit, och han åtnjöt stort förtroende hos Axel Oxenstierna. Dennes son Erik var under en tid, då han studerade vid akademien, inackorderad hos domprosten, och rikskansleren själf tog in hos honom, då han gästade Uppsala.

Lars Wallius' första fru hette Katarina Tidemanni af en uppländsk prästsläkt. Hon skänkte sin make sex barn, som hon lämnade, medan de voro helt späda. Vid tjugufem års ålder dog hon d. 27 april 1628 utan döds kamp, just då prästen läste välsignelsen öfver henne, sedan hon tagit nattvarden. Lika stilla, from, undergifven som hennes hädangång skall hennes lefnad hafva varit, om vi få tro alla de vackra verser, som diktades vid hennes bår.

I hvarje fall var det ej alla uppsalaprofessorskors graf, som blef så beströdd med retoriska blomster som Katarina Tidemannis. Det dröjde nära tre år — den tiden

en lång väntan —, innan Lars Wallius' skaldevänner å nyo fingo stränga sina lyror, då han förde i sitt hus sin andra maka, *Kristina Luth*. Deras äktenskap blef barnlöst, och vi kunna därför hoppas, att hon ej hörde till sagans elaka styfmödrar, hvilken ännu på hennes tid ej kommit ur modet.

Det hände understundom på 1600-talet — ej till följd af att det var tidens sed utan genom en tillfällig nyck —, att en eller annan prästdotter fick liksom en skugga af den högre bildning, som gafs åt deras bröder. De lärde något språk, kanske rent af de första grunderna till hvad som då ansågs vara lärdomens ingångsport — latin.

Wallius var bland dem, som ej förbjöd böckerna för sina döttrar, och de fingo läsa latin.

Detta synes af en gammal egendomlig latinsk bok, som gömmes i våra bibliotek och är tillägnad systrarna Margareta, Birgitta och Katarina Wallia.¹ Den är en latinsk antologi, som genom sitt moraliska och religiösa innehåll kunde anses lämplig att sätta i händerna på unga flickor.

Huru pass mycket däraf, som de unga jungfrurna Wallia tillägnade sig, är osäkert. Om den äldsta system Margareta finnes det antecknad i Adelns ättartaflor såsom något märkligt, att hon kunde latin. Troligen blef de yngre systrarnas lärdom ej särdeles stor. Den yngsta, Katarina, har dock jämförelsevis en viss bildning; sålunda har hon en jämn och drifven stil och använder korrekt utländska ord och uttryck. Några anspråk på klassisk lärdom gjorde hon dock aldrig.

Katarina var ej heller mer än elfva år, då fadern, nyss utnämnd till biskop i Strängnäs, afled 1638. Wallius' nyförvärfvade värdighet skaffade barnen adelskap. Katarina Wallia blef Katarina Wallenstedt och försattes därmed i en högre social ställning.

¹ »Scripta Latina pro dilectissimis Margareta, Birgitta, Katarina Wallia. Motto: Est filia filia melior. Syr. 26: 13 A:o 1635.»

Däremot efterlämnade Laurentius Wallius på svensk-mannavis ingen förmögenhet.

Emellertid hade de tre flickorna Wallia andra egenskaper än rikedom, som skaffade dem friare. Den äldsta, Margareta, ingick i det äkta ståndet redan 1640, då hon gifte sig med Mattias Mylonius, mjölnarsonen, som snart under namn af *Mattias Biörenclou* skulle blifva en af Sveriges större diplomater. Den andra dottern, Birgitta, fick, ovisst hvilket år, till man en professor, *Anders Solenblomma*. Återstod så Katarina. Något år var hon anställd som kammarpiga, d. v. s. såsom kammarfru, hos drottning Kristina.

Tidigt hade hon gifvit sitt hjärta åt *Edvard Philipson Bononius*, af en prästsläkt från Östergötland. Professor Wallius hade uppmärksammat denne flitige men fattige yngling och hjälpt honom i hans studier. Han hade önskat, att Bononius skulle ägna sig åt det prästerliga kallet; men däråt låg ej hans häg, utan han föredrog den civila ämbetsmannabanan.

För att skaffa sig uppehälle blef han informator hos de unga baronerna Kevenhüller och följde dem slutligen på deras utrikes resa — den vanliga metoden för fattiga män, som i utlandet ville fullborda sina studier.

Det var ej lätt för en »homo novus» som Bononius att komma fram på den diplomatiska banan. Lyckligtvis gjorde han sig bemärkt hos Karl X Gustaf. Hösten 1655 kallades han att följa honom till Preussen för att vara hans sekreterare under polska fälttåget. Han blef ock nu upphöjd i adligt stånd och antog namnet *Ehrensten*.

För en ung man var detta en löftesrik början. Mattias Biörenclou tyckes ej rekommenderat sin blifvande svåger, måhända i honom spårande en rival, utan snarare var det hans egen duglighet, som fäst rikskanslern Erik Oxenstiernas uppmärksamhet på honom.

Ehrensten hade vid denna tid ingått äktenskap med Katarina Wallenstedt, hvilken i sex år varit hans trolofvade.

Hon följde sin make till utlandet. Först i Lemberg påträffade de den segrande svenske konungen och drogo sedan med honom på hans tåg norr ut till Thorn. Där såg deras förstfödde dagen den 20 maj 1656, och där tyckas moder och son förblifvit, när mannen för att sköta sin tjänst måste följa konungen vid hans snabba marscher genom Polen.

Det svensk-polska kriget tog dock som bekant en olycklig vändning på hösten 1656, och Ehrensten fann då rådligast att skicka till Sverige hustru och barn, på samma gång som Karl X:s drottning dit återvände.

Det var en stormig resa i november, och Katarina måste landsättas i Kalmar, hvarifrån hon begaf sig till sin svärfar, herr Filip i Loknevi i Tjust. Där och i Stockholm tillbragte Katarina några för henne långa år, då hennes make åtföljde konungen på hans krigståg. Under hans vistelse i Danmark synes hon någon tid varit hos honom, och i Helsingör föddes 1659 hennes andra barn, dottern Greta; men af ett lugnt familjelif fick hon ej njuta, förrän den store eröfraren samlats till sina fäder.

Karl X:s bortgång var ett hårdt slag för Ehrensten, ty denne konung hade hyst ett stort förtroende till sin sekreterare och lämnat åt honom allena uppsättningen af flera viktiga statshandlingar.

Allt sedan Erik Oxenstiernas död i okt. 1656 hade Karl X ej haft någon rikskansler utan själf skött de diplomatiska ärendena. Naturligtvis ökade detta sekreterarens inflytande och väckte både missnöje och afund hos de framstående män af högadeln — såsom Magnus Gabriel de la Gardie, Schering Rosenhane, Sten Bielke —, hvilka kunde göra anspråk på den lediga rikskanslersbefattningen. Det klagades öfver »sekreterarregementet», måhända ej utan skäl.

Hvad Ehrensten angår, så säger hans fru, att han beskyldes för att under dessa den kungliga nådens solskensdagar hafva burit hufvudet väl högt. Historien bär dock vittnesbörd om den skicklighet, hvarmed han skötte sitt värf.

Under förmyndarstyrelsen återgick Ehrensten till sin tjänstgöring i kansliet och väntade år efter år på befordran.

Som bekant var ej Karl XI:s förmyndarregering utmärkt för fridfull enighet. Småaktigt partisinne, släkttvister, afund och grälsjuka innästlade sig bland de stolta bärarne af den senatoriska purpurmanteln, och från dem spred sig dessa odygder ned till de lägst stående i den byråkratiska rangskalan. Såsom främste motståndare till den unge konungens morbroder, den andryge Magnus Gabriel de la Gardie, stod i rådet mjölnarsonen, den skarpe, kraftige Mattias Biörenclou, och mellan dessa delade sig i växlande skiftningar de talrika ämbetsmännen.

Ehrenstens plats tycktes vara gifven vid sidan af hans svåger Biörenclou. Båda voro äregiriga uppkomlingar, båda borde hafva varit motståndare till högadliga anspråk och hyst sympatier för en stark konungamakt. Icke desto mindre sällade sig Ehrensten till det de la Gardieska partiet. Hans hustrus bref förklara till en del orsaken till detta förhållande.

Biörenclou var ej sin svåger bevågen och motarbetade hans befordran af oss obekanta skäl. Förhållandet mellan systrarna var ej heller det bästa, och äfven detta torde bidragit till Ehrenstens anslutning till det de la Gardieska och aflägsnande från det Biörenclouska partiet.

Ehrensten blef dock småningom trött vid sin tjänstgöring i kansliet. Kunde han ej nå den förnämliga hofkanslerstjänsten inom rimlig tid, ville han blifva landshöfding, för att komma från sin beroende plats.

Sådan var ställningen, då en ambassad skulle afsändas till England och Holland för att medla fred mellan dessa makter, kort efter sedan Sverige afslutit den skickelse-diga traktaten med Frankrike af den 4 april 1672. Till ambassadörer utsågos grefve Per Sparre, den allrådande Magnus Gabriel de la Gardies svåger, grefve Klas Tott och Edvard Ehrensten. De afreste i slutet af sept. 1672

till England för att sedan fortsätta resan till Holland. Meningen var, att de skulle komma åter på våren, och efter någon tvekan hade därför Ehrenstens fru, liksom Sparrens grefvinna, beslutit sig för att stanna i Sverige.

Det var numera ej så lätt för Katarina Wallenstedt att lämna sitt hem. Hon var omgifven af sex barn, tre söner och tre döttrar. De två äldsta sönerna, sexton och tio år gamla, tog fadern med sig till utlandet, de öfriga barnen skulle trösta modern i hennes ensamhet. Hennes största hugnad blef dock en trogen brefskrifning till sin frånvarande »äkte herre» — en brefskrifning, som kom att sträcka sig öfver tvenne år, ty sextonhundratalets diplomatiska underhandlingar rörde sig lika långsamt och ceremoniöst som de eleganta ambassadörerna själfva i sina högklackade skor, åtsittande rockar och långa allongeperuker.

* * *

Fru Katarinas bref afspegla först och sist hennes tillgifvenhet för mannen och hennes oro för hans välbefinnande. Hon varierar ej dessa känslor med den öfverlägsna talang som M:me de Sévigné sina så till sägandes världsberömda ömhetsbetygelser för sin kallsinniga dotter; snarare förekomma i Katarinas bref dessa hustruliga känsloutgjutelser såsom folkvisans entoniga men uttrycksfulla omkväde.

Hon hade följt mannen på väg och återvände till Stockholm »genom Hjälmarsund». I sitt första bref skrifer hon: »Mitt hjärta det rädes icke ringa, när barnen frågade, om icke farkär och deras bröder snart skulle komma hem. — — Greta, hon gifver sådan akt på mig, att så ofta hon ser jag är bedröfvad, är hon ock inte bättre, och pojken gråter hvar dag. Måtte min äkte herres arbete ske till Guds namns ära och öfverheten till ett nådigt behag! Vet ej stort skriva om, utan detta, som jag skrifer, har jag mera förnöjelse utaf, än min

äkte herre, efter jag tycker *det* är, som om jag talte med honom.»

»Gud välsigne nu det verket, min äkte herre hafver för händer», skrifver hon något senare; »det vi inte hos oss försumma att bedja afton och morgon; onsdag och fredag håller herr Lars predikning för oss och de andra *dagarna* bönestunder.»

Hennes oro för mannens afresa hade varit så stor, att hon fick ros i vänstra benet och andra krämpor, som endast läkarens svettdrifvande ordinationer kunde häfva.

På resan till England hade också fartyget, på hvilket Ehrensten befann sig, lidit haveri, och det fordrades ingen uppskrämd fantasi för att den tiden se faror i långa resor.

Ehrensten sökte skrifva en gång i veckan till sin hustru. Hon är honom därför ödmjukt tacksam.

»Tackar jag honom så mycket», skrifver hon den 16 nov., »som dock aftager en stund och skrifver sin tjänarinna till, som intet högre nu för denna tiden väntar, utan hugnad af hans allra käresta bref. — — Jag försäkrar ock min äkte herre, att hans bref inte läsas af mig utan tårar.»

Hvar vecka ville Ehrensten, att hans hustru skulle skrifva till honom, och detta lät hon ej säga sig två gånger. Hon blef riktigt stött, när mannen trodde, att hon försummat skrifva, därför att hon varit och ätit Mårtens gås eller på någon utflykt till landet. Brefskrifningsdagen höll hon »för den förnämsta i veckan»; hon berättade om allt och fruktade blott, att hennes man skulle säga: »Vänd igen med ditt lappri.»

Ehrenstens bref kommo dock ej alltid regelbundet hans fru till handa, och brefsamlingen gifver oss en intressant inblick i postverkets hemligheter under den gamla goda tiden.

Postdirektören eller, såsom han vanligen kallades, »rikspostmästaren» *Johan Beijer* hade aflidit 1669, men ämbetet innehades af hans änka, Margareta Weiler. Kvin-

norna ha sälunda gamla anor i postverket, och det ej allenast på de blygsamma platser, de nu bekläda.¹

Fru Margareta drog ej blott inkomsterna af postverket utan skötte det verkligen också, ehuru på samma patriarkaliska sätt, som posten än i dag kan skötas i någon undangömd landsända.

Om onsdagarna anlände den utländska posten till Stockholm. En tid kom äfven en annan dag den extra posten, som ock kallades »den flygande posten», men till fru Katarinas sorg upphörde den snart af bristande medel.

Fru Katarina är nöjd, när ett bref från Holland tagit »allenast en månad», och hon är öfverlycklig och förvånad, då det kommit henne till handa på tre veckor.

Men konsten var att genast få ut ett bref, som anlänt till Stockholm. Ehrensten lade i början in sina enskilda bref bland ambassadskrifvelserna. Dessa gjorde man sig i rådet ej alltid så brådtom att öppna, ibland sändes de direkt till konungen, som kanske vistades utom Stockholm, och när man väl öppnade dem, kunde det dröja mången god dag, innan de gäfvos den goda frun i handom.

Men detta var olidligt. Hon skrifver därför ock till sin man den 26 april: »I går kom posten, då jag sände både till sekreteraren Franc och herr Hogus² och af ingendera fick mitt bref. Herr Hogus han svarade, att konungens bref voro sända till Jakobsdal³ att uppbytas där. Dem får jag fällan inte i dag, *ej* förrän i morgon. Min äkte herre kan aldrig tro, huru svårt det är att så vänta efter bref. Kan icke mina bref komma med posten allena och rekommenderas till postmästaren Beijers fru, eller någon deras betjänter skaffa mig dem? Käre far, beställ en annorlunda! Grefvinnan⁴ får strax posten kom-

¹ M. Weiler f. 1625, g. 1641, † 1675.

² Antagligen Johan Hogg, sekreterare i kommerskollegium.

³ Nu Ulriksdal.

⁴ Ambassadören Per Sparres fru, Ebba de la Gardie, dotter till Jakob de la Gardie och Ebba Brahe.

mer sina bref, och jag måste så vänta. Det lär ändå betalas af en kassa.»

Ehrensten tog sin hustrus råd ad notam, och från den tiden adresserades brefven till Beijers änka. För att liksom smörja maskineriet aflade fru Katarina en högtidlig visit hos »rikspostmästarinnan», såsom hon kallades. Detta togs mycket väl upp; och från den stunden fick hon sina bref, så fort den utländska posten anlände.

När hon sedan for ut till sin egendom Forsby i Södermanland i Österåkers socken, skickades brefven till henne med en ackuratess och skyndsamhet, som hon ej nog kunde berömma. Rikspostmästarinnan skref själf och underrättade henne, då »den flygande posten» upphörde och huru postgången var ordnad. När hon från Forsby afsände brefven på torsdag, den enda dag i veckan de kunde sändas, kommo de först följande tisdag till Stockholm och blefvo liggande där till lördag — den utländska postens afgangsdag.

Fru Katarina bad sin make att skriva till rikspostmästarinnan för att tacka henne för all denna hennes godhet, och hon å sin sida kände sig högst smickrad af Ehrenstens uppmärksamhet.

Hon kunde dock ej rå för, att flera veckor förgingo, utan att Ehrensten hugnade sin fru med bref. »Jag var öfver i går på den stunden», skrifer fru Katarina på hösten 1673, »hos herr Beijers fru och tackade henne, som, medan jag har varit på landet, alltid så riktigt har sändt mig min äkte herres bref samt alla postdagar svenska avisor. Då sade rikspostmästarinnan, att hon ville löpa som snarast neder i postkontoret, efter posten kom, och hämta mina bref. Då satt jag flat och måste gå hem utan bref! Huru högt det kan ängsla mig, kan fällan min äkte herre tänka! Så länge brefven voro rekommenderade till Beijers, fick jag dem både snart och billigt. Ett stort paket viste hon mig, som var till Sparrens grefvinna. Hon får inte många bref, utan icke följer både

ett och annat af sköna saker därhos, och jag syndare begärrar man en breflapp, och måste den ock gå miste. Jag tackar dock Gud, att jag är här i staden och får fråga en och annan, hur det tillstår.»

Denna lilla häntydan på grefvinnan Sparres många presenter var dock ett öfvergående utbrott af missnöje, orsakadt af den uteblifna posten. Fru Kristina hade san- nerligen ingenting att beklaga sig öfver i den vägen. Hon hade en älskad och bortskämd hustrus alla rimliga och orimliga önskningar och fick dem nästan alltid upp- fyllda.

Hon undrar, »om det nu kunde låta sig göra, att min äkte herre ville tänka på våra tre flickor och köpa dem demantörhängen. De säga, att där är nu ett sådant köp, att det som är 100 värdt, kan man få för 30.» — — — Det är ju så billigt ute, att man kan få en sal klädd med gyllenläder, stolar, säng, skönt bord, spegel för 130 rdr. »Käre far, tänken på något sådant för oss!»

På så sätt fortgå önskningarna, snart sagdt bref för bref. Än vill hon ha ett »signet», än ett »apotek», än kryddor, som man ju ändå måste köpa, åtminstone 4 R muskotblomma, än holländskt lärft »att bruka alla dar», än »hvardagsstolar», än klädningstyg åt sig och barnen, än en sobelmuff och krage efter hennes äro »mäkta röda», än »en vacker himmel af damask med fransar omkring, helst blommerad och lika på båda sidor».

»Himlar» ansågos i utlandet såsom den högsta lyx, men här skulle alla ståndspersoner ha dylika. Resande utlänningar tyckte det var nästan löjligt, att i Sverige hvarje liten adelsman, hvarje rik borgare skulle sitta under en broderad »himmel», men ingen ville vara sämre än den andra, och den som alldeles icke ville sakna sin »himmel» var fru Katarina.

Ja, hon ville ha allt hvad fås kunde, som var billigt och vackert. En sändning hade ej väl kommit henne till handa, förrän hon kom fram med nya önskningar.

Dessa många gåfvor vållade henne likväl åtskillig förtret.

På våren 1673 erhöll så väl Sparres grefvinna som Ehrenstens fru en större samling presenter. Sakerna anlände först till Göteborg och fördes sedan med ett kronans fartyg, riket rundt, till Stockholm. Fru Katarina är helt belåten öfver detta fraktsätt men menar likväl, att det är litet besynnerligt, »att ett sådant stort kronoskepp måste så många veckor hållas uppe med herregods». Saken kan dock förklaras: Sparres grefvinna var den allrådande Magnus Gabriel de la Gardies syster.

Krångligare var det att krångla sig ifrån tullen, när väl fartyget kom på strömmen i Stockholm. Fru Katarina hörde sig för, huru grefvinnan gjorde. Denna rådde henne att angifva en liten summa och så taga upp sakerna till sig. Sedan rådgjorde hon med »sin gode vän Drakenhielm,¹ generaltullmästaren». Det talades man och man emellan om honom, folk misstänkte, att det ej gick ordentligt till med tullen i Stockholm, men fru Katarina uppfattade saken från en annan sida. Hon tyckte, att Drakenhielm var så »snäll» och »medgörlig». Sakerna fingo från fartyget direkt föras upp i hennes rum för att förtullas. Alltihop angaf hon till 50 och tullade med 5 rdr. Detta ansåg hon vara för litet men lugnade sitt samvete med att hon kunde säga huru liten summa som helst, då hon ej hade en aning om huru mycket mannen betalade.

Sedan kommer den goda fruns kritik öfver presenterna: barnstrumporna voro för små, det fanns inga handskar åt gossen, och Gretas klädningstyg passade för en gammal fru men inte för en ung flicka o. s. v.

En gång begärde fru Katarina att få sex »sobelrumpor» till en mössa. Det var ett nytt mod i Stockholm, mössor med sobelskinn. Ehrensten skulle sända sin hustru dylika, men det gick med honom som med

¹ Vilhelm Böös, nob. Drakenhielm f. 1624, d. 1676.

många andra äkta män, han misslyckades, då han skulle presenta sin hustru med extra krimskrams till toaletten. »Hvar sina par örhängen ha vi fått», skrifer fru Katarina, »samt ett halsband af klar bärnsten, en svart florshufva med knytning, två par handskar, en broderad bröstlapp och ett elfenbens blankett. Allt detta betackar jag min äkte herre tjänstelig före! Sobelrumpor, sex stycken, *har jag ock fått*, men de äro alltför släta och kunna inte brukas. Man måste hafva på sin mössa dem, som äro sköna, svarta och breda; efter de nu så brukas, är det här mäkta ondt efter dem, som äro vackra, och äro nu så dyra här. Jag har ment, att man skulle få bättre köp där, och dem, som voro skönare än här.»

Hon ångrade dock snart denna lilla anmärkning och skrifer i nästa bref:

»Jag tror, att jag åtta dagar sedan inte så flitigt betackade min äkte herre, som mig borde, för de många, sköna föräringar; hvad som då felar, betackar jag ännu och skall detsamma med ett tacksamt och ödmjukt hjärta ihågkomma, så länge jag lefver.»

Sådana stora sändningar väckte allmänhetens undran, särskildt gällde detta Per Sparres, som bestod i hela möblemanger, och fru Katarina är slutligen glad öfver att hon ej fått tillnärmelsevis så mycket.

Onekligen framkalla dessa storartade inköp eftervärldens undran, allra helst som fru Ehrenstens bref upp-lysa oss om att legaterna ej ordentligt fingo ut sin lön och att hennes make ofta klagade öfver penningebrist. »Jag kan ock fällan», skrifer Katarina, »tänka det vara en svår sjukdom, när medel fela, som är för de svenska en gemen plåga.»

Det är ett sant ord af den goda frun. Många begär och stor penningebrist, lyx och nöd mötas i nästan hvarje bref.

Fru Katarina omtalar, att ryktet gick, att legaterna mottagit penningar af fransmännen, och »gemene folk

äro ej goda på fransosen», tillägger hon. Antydningar finnas i hennes bref, att Sparre var obehaglig för sina underordnade, ej minst för att han ej redogjorde för de penningar, han mottog från Sverige och från andra land. »En tar lönen, en annan gör arbetet», anmärker fru Katarina flerstädes.

Det hade varit en tid, då de svenska diplomaterna till utländingens undran och beundran stått med rena händer, men den tiden var nu förbi, och de voro nu som alla de andra — d. v. s. de togo emot föräringar af intresserade parter.

Redogörelsen för de diplomatiska förhandlingarna ligger utom denna kulturskildrings område. Här torde vara nog att anmärka, att Ehrensten, vare sig han nu tog emot utländska pengar eller ej, skötte med allvar och nit sitt kall och i dessa underhandlingar inlade en betydande förtjänst.

* * *

Edvard Ehrensten tyckes ej hafva ansett under sin värdighet att meddela sin hustru ett och annat om den politiska ställningen, och själf sökte hon komplettera sin kunskap med att läsa svenska och tyska avisor. Åtskilligt politiskt nytt fick hon höra genom mannens vänner, som ock voro hennes. Att döma af de många herrar, som kommo och pratade bort sin tid i hennes sällskap, måtte hon ha varit en behaglig och treflig fru. Sekreterarne Franc, Uttermark och Bergenhielm,¹ alla kamrater till mannen och uppåtsträfvande tjänstemän, tillbringa långa stunder hos henne. De tala politik och förakta ej att prata skvaller. Dessutom är hon uppvaktad af sin lifmedikus, Zakris Wattrang, och af medlemmar

¹ Sven Franc, nob. 1662, slutligen hofråd, † 1674. Daniel Bengtsson nob. 1653 Uttermark, slutligen ståthållare, † 1683. Johan Berg, nob. 1668 Bergenhielm, slutligen hofkansler, friherre † 1694.

af det ärevördiga prästeståndet, både från staden och landet. Hon samtalar med dessa senare i ekonomiska och religiösa frågor men kan ej underlåta den anmärkningen, att »präster ej äro bättre än andra människor».

De flesta nyheter får hon från den enda broder, som hon ännu hade i lifvet, Lars Wallenstedt, vid denna tid en obetydlig kungl. sekreterare men i sinom tid både president och grefve. Han besöker henne ofta och är, som hon själf säger: »ljuflig och from, både i tal och seder».

Det är under ett märkligt brytningsskede af vår inre utveckling, Ehrenstens fru skref sina bref. Den gamla allsmåttiga högadelns anseende var i sjunkande, och en talrik tjänstemannaadel sökte komma till makten. De ofrälse stånden yrkade ifrigt på en reduktion, i sina anspråk understödda äfven af en eller annan bland adeln. Alla sökte vinna den unge konungen, hvilken man hoppades skulle lösa svårigheterna.

Fru Katarina ser dessa förhållanden från den husliga härdens synpunkt. Huru djup är ej ännu hos henne vördnaden för högadeln! Lågadelns äflan och täflan att nå samma anseende träda ock fram i bjärta färger. Dess sträfvan går ej ut på en stark konungamakt eller en reduktion utan i stället på att erhålla lika goda platser och lika stora sätesgårdar som de gamla adelssläkterna. Lyckas det för en Linskiöld och en Gripenhielm att blifva rika och mäktiga, är afunden strax framme hos alla dessa andra, som ej lyckas lika väl. Af allmänanda märkes sannerligen ej mycket.

Karl XI blef vid denna tid myndig, och alla undrade, hvilka förändringar detta månde medföra.

Den 14 dec. 1672 skrifver fru Wallenstedt: »Regering och råd ha varit till fyra slog på Riddarhuset att uppskjuta konungens regements tillträde. Jag var den dagen och lät varpa en väf på Södermalm och kom efter två slog hem. Då var så många vagnar på platsen för Riddar-

huset, att man kunde med möda komma fram. Man kunde då fällan märka, att det måtte vara något på färde. Gud styrke till enighet och rolighet!»

Hon omtalar i senare bref, att änkedrottningen och förmyndarregeringen åtskilts under ömsesidig bedröfvelse och att rikskansleren talat så vackert till den unge konungen men att denne aldrig offentligt yttrar ett enda ord.

Penningnöden var allmän, och fru Katarina vardt därför ytterst förtördnad när hon fick höra, att Karl XI skulle besöka Skåne och Livland. Den politiska innebörden af dessa resor fattade hon ej men väl att de skulle kosta penningar. »Alla, som jag hör, beklaga, att konungen skall till Skåne», skrifver hon på sommaren 1673. »Det lär bli en skadlig resa för många människor. — Drottningen reser med. De säga, att de bli 4 à 500 man starka. — Jag fruktar denna onödiga resan, som jag håller före lär fördärfva mængens lön och välfärd. Jag tror fällan, att nu den är begynt, och som de säga lär konungen fyra månader vara borta, som inte sker utan mængens tårar. Gud låte dem träffa desamma, som äro orsaken därtill!»

På hösten meddelar hon om konungen: »Vi hade hoppats få hem vår gode konung. Allt var så kosteligt och väl därtill lagadt, då han sjuknade i mässlingen i Pilkrog. Kan jag fuller se, hvad ängslan min äkte herre lär taga, när han får sådant höra. Gud tröste oss arma folk, om honom något dödligt skulle förekomma! — Han har ett slätt härberge att ligga sjuk uti, ehuru väl de säga, att väggar och golf äro fuller väl fodrade. Gud gifve, de inte ville bruka för mycket medicin för honom! I denna köld har han ridit lika tunt klädd som på sommaren, det kommer fuller efter. Gud hjälpe honom till hälsan och låte honom få lust att blifva här hemma och se på sitt bästa! — De säga, att landet är mäktat illa faret af den resan. En stor fattigdom. Krigsfolket är

uppbådadt att möta konungen och har legat tio à tolf dagar efter honom, och där det har varit, är allt förtärdt.» — —

Magnus Gabriel de la Gardie är ännu konungens främste rådgifvare, och för honom hyser fru Katarina sedan gammalt en viss beundran, då hennes make, såsom nämnt är, länge tillhört hans parti. Men hon märker, att hans stora inflytande är i aftagande. Det undergräfvades dels af den duglige Johan Gyllenstierna, hvilkens bevågenhet hon ber sin make att eftersträfva, dels af uppkomlingar såsom Gripenhielm, Lindskiöld och Örnstedt. Visserligen ha dessa senare de la Gardie att tacka för sin uppkomst, men icke dess mindre motarbeta de honom. Om dem fällas ock hårda domar. Afundsjukan är påtaglig. I hennes uppfattning instämma Ehrenstens gamla vänner, såsom Bergenhielm, Franc och Olivecrantz. »De gamla sekreterarne gå och hänga hufvudet. De veta inte hvad det blir af», klagar fru Katarina flera gånger.

Edmund Gripenhielm stod just vid denna tid högst i gunst hos Karl XI, hvilkens lärare han varit. Han hade upphöjts i friherrligt stånd och hade ingått äktenskap med en rik fröken Rålamb. Då hans duglighet var ringa, hade afunden en rättmätig orsak att anfälla honom. På Munklägret eller nuvarande Kungsholmen hade han byggt ett ståtligt hus, i våra dagar välkändt af alla stockholmare såsom gamla Serafimerlasarettet. Fru Katarina berättar därom: »Den dryge Gripenhielm på Munklägret, han håller nu en stor stat med sin nya fru. De hafva sju pigor. Så kan fällan min äkte herre tänka, huru mycket mera drängar de hafva. Huset skall vara så utstofferadt, att i slottet äro inga bättre tapeter, sköna, väfda med helt folk. Sedan en skön alkov uti sängkammaren, gult damast till sparlakan med kostliga fransar. Sedan andra kabinett för henne, somliga klädda med gyllenläder och somliga med figurtapeter, och förmak utanför, summa det är allt på det kostligaste utprydt.»

En tid efteråt utnämndes äldste sonen, Nils Gripenhielm, till hofråd vid 21 års ålder. Detta behagade ej fru Katarina och hennes vänner. »Aldrig kan jag», skrifer hon, »utkorsa mig för ett sådant hofråd, som för två år sedan gick med knäbyxor. Barnen på gatan tala där-om. — — Gud tröste oss för sådant exempel, som på storherrns söner är skedt! Jag tror en annan får tjäna och göra arbete nog, förrän de komma till sådan titel. — — Gud stuke trädet, förrän det växer i himmelen.»

Något senare skrifer hon ytterligare om Gripenhielm: »Åtta dagar sedan förgat jag säga eder, min hjärtans far, att den dryge på Munklägret har fått en son; den har han, som jag hört, nämnt Klas. Om onsdagen föddes barnet, och om söndagen gjordes tacksägelse för en hög och förnäm herres fru. Däraf kan man se, att tacksägelsen till Gud måste uppskjutas till den tid, som mest *folk* skulle vara i kyrkan och höra högheten. Jag hör i hofvet ha de ock lett åt sonen och sagt åt hvarandra: 'Vet du hvad nytt?' — 'I natt kläcktes ut ett nytt hofråd.' Gud stuke ett sådant regemente! Han skulle göra en sådan resa *som min äkte herre* och visa hvad man han är. Han har så många tusen daler riksmynnts inkomst om året, han kunde ock bättre görat.»

»Gripenhielm har», anser fru Katarina, »ingen i världen, han unnar så ondt som rikskansleren. Han har en gång, när han var hofkansler, satt honom under landshöfdingar. Detta förtryter honom ännu.»

»Klockarn och prästen», det är ett uttryck fru Katarina flerstädes använder om Gripenhielm och hans vän, den genialiske, ärelystne smedssonen *Erik Lindskiöld*. De hålla troget samman. När Gripenhielm har middag och Lindskiöld är där, säger fru Katarina, är det som om han vore enda gästen. På honom få alla vänta och med honom har värden »allt sitt tal».

Lindskiöld var mån om att få inbringande tjänster och kunde i detta fall, enligt vår brefskrifverska, täfla med

Johan Olivecrantz, som var »en hund till att föda sig» och »listig som själfve lärofadern», den gamle biskopen Laurentius Paulinus Gotus.

Vid denna tid hade Lindskiöld gift sig till förmögenhet, så att han började föra stor stat till alla sina kamraters förargelse, hvilka vant sig att se ned på honom för hans låga börd. »Lindskiöld bor nu i sitt präktiga hus, som han har byggt», skrifver fru Katarina. »Huset är värderadt för 20,000 rdr. Innanuti är det så kostligt klädt, att hos *de la Gardies* furstinna är det inte så präktigt. Herr Örnstedts fru¹ sade mig, att där är med gyllenläder utklädt, himmel af guldstycke med silke och med guldfransar, summa öfvermåttan präktigt.»

Med en viss afund talar hon om detta vackra hus, som låg bredvid gref Nils Brahes vid Strömgatan. Det hade försetts med ett dyrbart plåttak och inuti med förgyllda plafonder.

Om Lindskiöld och Olivecrantz berättar hon äfven följande episod från maj 1674:

»Herr Lindskiöld har varit några dagar sjuk af skälfvän. Herr Olivecrantz är ock opasslig, som de säga af många påskgästabud. De bägge, de lära fällan nappas om högheten. Jag hörde, när Olivecrantz var till måltids hos herr Uttermark, har han berömt sig af, huru han har gjort en vink åt vår konung, att han finge tala med honom i sin kammare allena, som ock skulle vara skedt, och då sade han, att han har lagt en god grund till Lindskiölds nedergång. Det var ett stort under, att han detta uppenbarade för herr Uttermark och Wallenstedt. Strax har Wallenstedt sagt detta för herr Lindskiöld och bedt honom taga sig för sådant till vara, ty Wallenstedt fruktar mycket för det att Olivecrantz skall få mycket till att säga. Han unnar det hellre Lindskiöld. *Denne* har först inte trott Wallenstedts ord men sedan tackat honom för den underrättelsen och förnummit, att det har så varit i

¹ Anna v. d. Deilen, gift med sekreteraren, sedan hofkansleren Frans Joel Örnstedt, af Karl XI:s gunstlingar.

sanning. Huru det nu lyktas, gifver tiden. *De* säga, att herr Gripenhielms respekt tackar daglig af. Det tör fällan följa Lindskiölds tur däruppå.»

Den egentliga orsaken till fru Wallenstedts ovilja mot Lindskiöld var, att han motarbetat hennes mans planer att blifva hofkansler. Befordringsfrågorna utgöra nämligen ett kärt ämne för den älskvärda fruns penna, enkannerligen hennes makes befordran.

Wallenstedt hade hört sig för hos Lindskiöld om Ehrenstens befordran, skrifver hon i maj 1673, och hade framhållit allt det arbete, som han hade haft hos högt-salig Karl X. Lindskiöld svarade, att han skulle då bättre hafva burit sin lycka. »De komma fällan ihåg i rådet, huru litet han då estimerade dem, och sagt: 'Männe han inte är till freds med det, att de vilja ha honom till landshöfding'.»

Ej långt efteråt kom ett rykte ut, att Ehrensten skulle bli landshöfding i Östergötland. Fru Katarina blef »mycket altererad», ty hon säger sig »älskat den andra tjänsten». Ehrensten tog saken lugnare. Han fruktade för allt spring »i hoftrapporna». Detta grämde hans hustru, som i »all enfaldighet», ej för att »föreskrifva sin äkte herre» något, för denne framhöll hofkanslersämbetets företräden. Han hade ju alltid sträfvat efter den tjänsten, han skulle såsom hofkansler vara i konungens och öfverhetens närhet; däraf hade man »respekt och hugnad» och kunde hjälpa sina barn »mycket snarare på fötten».

Äfven Gripenhielm och Gyllenstierna sågo ej gärna Ehrensten i detta ämbete. Gyllenstierna, som annars var honom väl bevågen, tog Wallenstedt afsides i sin bokkammare och visade honom, huru Johan Skytte hade haft fjorton ambassader, innan han blef riksråd. Då kunde väl Ehrensten vänta på sin utnämning.

Emellertid utfick hans hustru i mars 1674 hans fullmakt till det åtrådda ämbetet.

Att döma af fru Katarinas bref voro sålunda kvinnornas politiska intressen af ungefär samma personliga

art som i våra dagar. Däremot erhöilo de en inblick i statens finanser, som de nu icke ha tillfälle att få — lyckligtvis.

Penningbristen vid Karl XI:s regeringstillträde är allbekant. Fru Katarina visar oss på ett slående sätt, huru detta enkla historiska faktum tog sig ut i hvardagslifvet. Endast på fruntimmersvägen kunde ämbetsmännen bekomma sina löner, och den var besvärlig nog.

Ehrensten gaf sin hustru i uppdrag att taga ut hans lön i kansliet och påskynda utbetalningen af medlen, anslagna till ambassadens underhåll.

Enda sättet att få ut dessa penningar var att vända sig till fru Brita Rosladin, riksskattmästaren Sten Bielkes maka. Fru Katarina kan ej nog prisa denna dams tillmötesgående mot henne, en stackars uppkomlingsfru, hvars man till på köpet hörde till det mot Bielke fientliga de la Gardieska partiet.

»Herr Sten Bielkes fru höll det så underligt», skrifver fru Katarina efter ett af sina första besök, »när jag sade, att jag tackade, om min äkte herre skulle kommas ihåg om sitt ämbete och lön, och icke en gång utan åtskilliga gånger sade hon, att därom skulle ingen tvifvel vara. Sammaledes om lönen, så snart staten blefve gjord.» Intet kunde dock uträttas, förrän rikskansleren de la Gardie komme till staden, men detta kunde dröja länge nog. De båda fruarna underhålla sig med hvarandra om statens affärer, och fru Brita menar, att ingen legation har på länge haft det så bra med penningar som den, i hvilken Ehrensten deltog.

Besöken fingo förnyas gång efter gång, ja de gå som en röd tråd genom hela brefsamlingen, utan att de ledde till stora resultat, oaktadt fru Brita alltid »lofvade fuller godt».

»Sedan sände hon hit», skrifver fru Katarina i nov. 1673, »deras bokhållare, eller hvem det var, och lät säga, att sekreteraren Snack[†] har staten för kansliet att betala;

[†] Peter Snack, assessor i kammarrevisionen, sedan kammarråd och landshöfding, f. 1632, † 1713.

och så snart hennes herre komme hem, skulle hon bedja honom tala med Snacken, att det skall blifva betaldt. Hvad härpå följer, gifver tiden.»

Fru Katarina gick till Snack själf »om morgon, rätt som hon slog sju. Men de sade, han var utgången, och jag fick inte tala med honom utan med frun. Hon lofvade bära fram min begäran, men jag har ännu intet svar fått. Gud vet, när den halfva årslönen blir betald! Han har svarat, att de medel, som därtill voro förordnade, äro en stor del på vägen upptagna till konungens resa. Jag måste nu fällan i andra veckan till furstinnan. Det faller mig mest emot att gå till henne. Jag måste likvisst dit och bedja henne, att hon ock ville vara behjälplig att jag kunde få ut lönen.»

Någon tid därefter gick hon verkligen till furstinnan Maria Eufrosyne, rikskanslerens gemål och den unge konungens faster. Om detta besök skrifver hon följande:

»Förliden onsdag var jag hos furstinnan, ty jag må säga, att denna veckan har varit mig bedröflig och ängslig. Jag bad henne därom, att min äkte herre måtte icke bli förgäten i sin frånvaro och att han icke måtte få någon annan kommission utomlands, när denna vore till ända, och bad henne att min äkte herre finge alltid vara dem uti nåde rekommenderad, efter han ock alltid har befittat sig därom att vara deras tjänare. Jag sade ock henne, att jag icke haft en skilling af min äkte herres lön, sedan han reste. Jag måste fällan kanske än en gång till henne, förrän jag reser, men Gud vet, hvad man kan förlita sig uppå det huset. Gud gifve det kunde hämtas tillbaka det som skedt är, kanske min herres lycka hade varit mycket bättre! Jag kan icke annat säga, än att hon var höflig och lofvade godt. Om något godt därpå följer, få vi se. I torsdags var jag hos herr Sten Bielkes. Det huset tror jag mycket bättre. När jag nu med många ord har talat och yppat min bedröfvelse för henne, kan jag icke annat säga, än hon var mycket god och lofvade att göra allt

hvad hon kunde, men många gånger upprepade hon, huru högt min äkte herre har varit rikskanslerens vän, och om denne nu icke skulle visa sin vänskap, vore det inte väl. Det var liksom skulle hon säga, att min äkte herre har allt hållit sig till hans hus. Jag måste fallan än en gång till henne, och hon sade, att hon önskade, att hennes herre kunde med godt maner draga sig från sin tjänst, men hon tänkte däruppå, att om sådant skedde, då skulle deras ovänner få med allvar glädja sig öfver dem. Det vore detta, som hölle dem därifrån. Det måste visst vara ovänskap mellan rikskansleren och riksskattmästaren åter igen. Sparrens grefvinna, hon besöker mäktiga flitigt furstinnan. Hon sade mig för åtta dagar sedan, när jag var *där*, att rikskansleren hade nu mycket mera att göra än förr. — — I torsdags refererade jag något om salig Biörencloous affection mot oss hos Sten Bielkes fru.» — —

Efter ännu åtskilliga besök lyckades det verkligen fru Katarina att få ut en del af mannens lön. Hela lönen var det aldrig meningen att erhålla enligt gällande praxis. Tack vare de franska subsidiepenningarna, fingo de dock något, ty skulle de väntat på svenska medel, då hade de fått vänta förgäfvos, anser vår brefskrifverska.

Fru Katarina underlät ej att ödmjukt tacka Bielkes fru, ty hon visste väl, att utan relationer hade hon ej fått några penningar. Det var många, som hade blifvit utan, säger hon. Ett tacksamhetsbesök försummades ej heller till riksskattmästarens unga dotter, nyss gift med en landshöfding Falkenberg. »Jag var aldrig», skrifer hon, »hos så höflig människa. Hon följde mig till porten med sådana komplimanger, att hon ingalunda ville gå på högra sidan.»

Ambassaden tyckes dock i det sista haft att kämpa med ekonomiska svårigheter. Så sent som i mars 1674 skrifer Ehrenstens fru:

»Jag har talt med sekreteraren Franc. Han har gifvit mig god förtröstning, att de hafva nu fått befallning taga

ut sina penningar. Herr Olivecrantz var ock hos mig för två dagar sedan och sade detsamma, så att jag kan hugna mig däraf, att min äkte herre har sluppit den ängslan en tid bortåt. De hafva försäkrat mig, att detta skall vara i sanning. Gud låte det ock så vara! Jag var hos Sparrens grefvinna. Hon sade, det är inte i sanning; de hafva ännu inga penningar fått till sig eller fått order därom, det som har mycket ängslat mig. Gud vet, hvilken-dera jag skall tro? Jag kan inte uppräknat alla hennes ord, *som* hon hade, öfver den oförnöjelsen, som sker emot hennes herre. Hon var så onder och hade så hårda ord, att jag grufvade mig däröfver; hon ville icke veta däraf, att han skall vara rikstygmästare.¹ Han skall söka sig en annan öfverhet att tjäna, om han vill lyda henne. Det hade varit väl, om han hade blifvit riksråd. Han hade satt sig redan uti gäld på 6,000 rdr, och nu skall hon åter ge honom öfver 4,000 rdr. Den gången såg jag, att hon kunde vara onder; så många gånger gaf hon den onde i våld den, som har detta gjort.

Hos herr Sten Bielkes fru har jag varit. Hon var där inne och brukade medicin. Jag fick litet den gången tala med henne. Hon sade mig ock, att de hafva fått penningar. I förgår var jag hos furstinnan men hade inte den lyckan få tala med henne. Kl. var 10 om morgon, och hon låg ändå, som de sade, och sof. Jag måste fällan i andra veckan åter gå dit. Gifve Gud hon ville vara nådig.»

Men ej alltid hade fru Katarina så viktiga besök att aflägga. Ofta var det endast helt vanliga fruntimmersvisiter. Om söndagarna hade hon bara för besök svårt att finna tid till brefskrifning.

Huru många små värderika underrättelser snappade hon ej upp på dessa besök och meddelade Ehrensten!

¹ Han blef det icke dess mindre. Fru Katarina anmärker ofta, att grefvinnan njuter väl mycket af sin makes frånvaro.

Han föraktade dem ingalunda, och vi kasta ej heller bort dem som värdelösa.

Vi tycka oss, då vi läsa dem, stiga in i höggafflade stenhus, uppför breda stentrappor och lyssna till herrar i allongeperuk och damer i styfkjortlar, som underhålla sig med hvarandra, under det att den förgyllda kareten med kuskar och betjänter vänta utanför på den smutsiga gatan.

* * *

Att födas, giftas och dö är lifvets evigt enahanda, och till dessa lifsnyheter återkommer fru Katarina ständigt. Det var sekreteraren Örnstedts fru, som snart skulle ligga i barnsäng »och är väl tillfreds därmed»; det var samma fru, som fick ett besök, då hon låg i sitt enligt tidens sed dyrbart utstyrda barnsängsrum och hade »två vaggor, två ammor; det var både ynkligt och löjligt att hon hade fått två stora flickor; hon var lustig och glad och stark nog efter det tillståndet»; det var den »snåle Palmqvists dotter», som länge gått och fikat efter en man och varit grannare än allt annat kvinnfolk och så slutligen lyckades göra ett godt parti. Detta riktigt grämde fru Katarina, och hon återkommer flera gånger därtill. »Palmqvist», berättar hon, »han gick i söndags främst in i sakristian, när de skulle välja präster. Han blir nu en af våra i *S:t Jakobs* församling och hans granna kvinnfolk. De hafva ännu ingen bänk i kyrkan utan tränga sig på andra. Dottern har nu något för sin öfvermåttan öfverflödighet i grannlåt, i det hon fick en vacker man.»¹ Hon blef gift 1674 med den framstående sekreteraren Vilhelm Julius Coijet. »Det skedde i en sådan tysthet, att ingen visste däraf, och uti sin nya byggning här vid *S:t Jakob* äro de vigda utan krona. En sådan tysthet, som någonsin kan vara.» »Ett ynkligt giftermål» var systemens, Katarina Coijets.

¹ Gösta Berg, nob. 1660 Palmqvist, kammarråd, † 1689. Äldsta dottern Elsa g. m. V. J. Coijet, slutligen hofkansler och friherre, † 1709.

Hon blef tvungen gifta sig med unga Starenflycht, sin halfsysterson, och nödgades sedan lämna landet.

Och huru bedröfligt var det ej med Katarina Oljeqvists brutna förlofning! Hennes fästman, Nils Gyllenadler, hade haft hem en skön vagn, köpt präktiga hästar, beställt brudgumskläder åt sig och brudkläder åt henne, och så blef allt slut dem emellan. »Det lär fuller vara hennes olycka, men jag tror hon själf är vållande däruti. — De säga nu i sanning, att hon skall hafva Peter Franc, den lefvande token, som inte ville ha Gyllenadler utan tar en sådan slyngel för honom. Gud nåde den, som är ett sådant tok!» Men så bringas fru Katarina på andra tankar. Hon kan nu berätta, att Katarina Oljeqvist har slagit upp för »fästmannens sinnes skull», som släktas på sin far och lär vara »knorrig». »Det kan ock hafva sina skäl. Hon är rik och får fällan man. Att se uppå ett gudfruktigt, ärligt sinne, är icke ringa.»

Så dog räntmästaren Börje Olofson Cronberg. Han hade varit en af Stockholms rikaste borgare; hade haft ett väl inrättadt handelskontor och drifvit, såsom fru Katarina berättar, en icke obetydlig handel med juveler. I namnet Räntmästartrappan äger Stockholm ännu i dag ett minne efter honom. Han efterlämnade en ung och rik änka, Anna Maria Gyldenclou, som ej väl hade fått sin man i grafven, förrän hon fick en mängd friare. Där infann sig den gamle holländske myntmästaren Abraham Cronström, men »hon var förståndigare än taga en sådan en», där kom landshöfding Lorenz Creutz,¹ men fru Katarina »ville icke hoppas, hon är så tokott. Den man som är så lycklig att han får henne, den är väl behållen. Hon är både vacker, from och rik.» Fru Anna Maria förblef dock en sörjande änka till sin död.

¹ Enligt ättartaflorna skulle ingen af de två landshöfdingarna Lorenz Creutz vid denna tid varit änkring. — Katarina Oljeqvist blef 1679 gift med Peter Franc, yngre bror till Sven Franc.

Döden gjorde en rik skörd dessa år bland fru Katarinas bekanta. Vi tala ej om alla de små barnen, som dogo. Plaans' lille son låg amman ihjäl, och Rothåfs¹ två års gamle son »sof med öppen mun och en dvärg kom in i honom»; han begynte svullna, kräktes blod och dog. Största skadan var med Herman Flemings lilla flicka, ett så märkvärdigt barn!

Bland fru Katarinas »frufolksvänner» dogo under dessa år Uttermarcks, Francs och Klingstedts fruar. Den förstnämnde änklungen var vorden »grå af sorg», hvilket dock ej hindrade honom att se sig om efter en ny fru, då han var i staden i anledning af sin första hustrus begrafning. Klingstedt beslöt gifta sig med en kamrats, sekreteraren Flyggs, änka, sedan först en liten Flygg hunnit komma till världen, och Franc spekulerade omedelbart efter hustruns död på den rika räntmästaränkan. Det är ej underligt, att fru Katarina utbrister: »Tänk på, min far, om jag nu vore död, kunden I ock hafva förhoppning om en sådan dam.» För en änklung var ej svårt få hustru igen, men tillägger hon, »barnen, de få aldrig mor».

Stundom har fru Katarina nyheter från den förnäma världen, men det märkes rätt väl, att dit hörde hon lika litet som andra af tjänstadelns fruar. Hon berättar, att general Wittenberg skulle gifta sig med rikskanslerens syster, den sköna Maria Sofia de la Gardie, ett falskt rykte, och att dennas moder, den gamla »fältherrinnan» Ebba Brahe, låg sjuk i gräsliga plågor, vecka efter vecka. Det bads för henne i alla stadens kyrkor både före och efter predikan; hennes egna barn ledo så af att se hennes eländiga tillstånd, att hennes död slutligen kom som en lättnad. Nu fick fru Katarina omtala den ståtliga begrafningen, då både kung och drottning gingo i processionen och borgerskapet var talrikare representeradt än vanligt.

¹ Sekreteraren *Daniel Plaans*, † 1691. Revisionssekreteraren *Jonas Rothåf*, † 1676. *Jonas Klingius nob.* 1660 *Klingstedt*, † 1694.

Begrafningarna äro ett rikt beskrifningsämne. Katarina Wallenstedt skrifer Luciedagen 1673: »I förliden onsdags lade vi salig Gyldenclous fru i kistan. Där var inte mindre än aderton fruar. I kunnen fällan tänka, min far, att inte alla fingo så högt sitt rum, som de ville. Där gick mäktiga hederligt och vackert till. Det har nu varit alltid ett vackert och hederligt hus. Hennes dotter, fru Anna Maria, hon sörjer mycket sin mor, och sonen Gideon har jag ock sett gråta och sörja. I tisdags begrofs Leijonskiölds son. Det var en underlig process. De rika ville inte gå med, och de fattiga voro inte bjudna. De hade likvisst den nåden, att både konungen och drottningen voro med dem, men dessförutan en så liten process, att det icke var öfver fem par af manfolk och så mycket af kvinnfolk. Mig ha de inte bjudit. I morgon skall Sven Ribbing¹ begravas, om de ha lycka få flera. Om onsdag skall jag följa doktor Wattrings fru; hennes mor skall begravas om torsdag; *då* skall herr Klingstedts fru begravas, och om tisdag är jag bjuden till källarmästar Wärners hustrus begrafning. Döden har nu fått råda med henne, fast både kropp och mod var stort.» Då Lindhielms lilla barn begrofs i Solna, voro fyrtio kareter och många rangtvister.

Ej långt innan dessa bref skrefvos, hade likväl förordningar utkommit mot lyx vid begrafningar. Det hade uttryckligen förbjudits att ha fler än 8 par gäster, då liket lades i kistan, ehuru vid själva processionen ett obegränsadt antal. Dessa förordningar voro blott döda bokstäfver. Högedeln tilläts hafva hvilken ståt de behagade, och alla ville vara lika goda som de gamla släkterna.

Den olikhet i dräkt, som skulle härska mellan adelns, prästerskapets och borgerskapets damer och som noga

¹ Om honom skrifer hon d. 10 maj 1673: »Sven Ribbing är nu död, och uti sin lifstid har han måst beklaga, att han detta styng har fått utaf en blek est. Om han hade haft det af en kavaljer hade det inte varit så illa.» — Hvem esten var, upplysa ej heller ättartaflorna. Ribbing var kammarherre och gift med en Leijonskiöld.

bestämdes i utkomna förordningar mot öfverflöd, blef helt naturligt en farlig förargelseklippa. Man sökte med våld rycka ifrån kvinnor af borgarklassen och tjänstflickor deras hufvor eller förkläden af siden och sammet, men man fick snart afstå därifrån; och hade man ej gjort det, »så hade det aldrig väl lyktats», är fru Katarinas mening.

Den finare dräkt, adelsfruarna fingo rätt att bära, bidrog till att göra adelsståndet eftersträfvadt. Fru Katarina berättar sålunda om några nyutnämnda adelsmänsfruar: »Doktor Wattrangs fru, prästkäringen, var och besökte mig förliden söndags. Hon har ock klädt om sig redan. De göra kläderna nu färdiga, förrän *adelsbrefven* äro underskrifna. Snackens käring, sekreterarens, hon är ock allt omklädd med sina flickor. De vilja fällan nu klifva framför andra förnäma mäns barn, som äro yngre än de. Barekmans käring har länge varit fru.»

De, som ej kommo upp i adelsståndet, beklagade sig, och dock skedde utnämningarna alltför ofta och godtyckligt. Släktskap, giftermål, förmögenhet voro tillräckliga anledningar för att upphöja i adligt stånd personer med medelmåttig duglighet. Detta förtröt fru Katarina, egentligen därför att den ena efter den andra af hennes bekanta blef lika förnäm, lika grann och kunde göra anspråk på lika hög plats i kyrkan och på gästbud som hon själf.

Sina två systrar har fru Katarina i lifvet, och de nämnas ofta i hennes bref. Om fru Brita, »Solblommans fru», har hon ej annat än godt att säga, men det är så fattigt för henne stackare, och så är det så olyckligt, att hon ej kan få platser åt sina söner. De äro adelsmän, och då vill man ej ha dem som skrivvare i kansliet, det enda de duga till, så vida de ej få komma ut som betjänter med någon utländsk ambassadör.

Sin andra syster, Katarina, Mattias Biörenclous änka, Marga tyckes ha ärft sin faders grällystna lynne, och med henne vill fru Katarina ha så litet som möjligt att beställa. Om denna syster skrifver hon bland annat: »Hon skoftiserar

om mig, att jag var här i staden, medan min äkte herre var borta. Hon kunde aldrig vara i staden, när hennes man var borta. Jag ville inte svara henne däruppå. — Jag kan intet annat säga om Biörenclous barn, än att de utvärtes visa sig höfliga mot mig. Modern följer sitt eget gamla sinne med lögn och sådant väsen, som plägar vara. Hon kan dock intet ondt mer uträtta, Gud vare ärad; vår fiende, som hade makt göra ondt, är borta.¹ — Stackars min syster, hon får nu alltför mycket känna sitt straff, mest af sina egna barn. Jag törs inte gå till henne. Jag orkar inte skriva om en lögn, som hon satte på Wallenstedt. — — Hon sade, han hade haft en käpp och ramlat efter henne i alla vrår. Det vore mycket ynkligt, sådant lappri. För sådana lögnar är jag rädd och sitter hellre i min enslighet.»

Med sina barn låg Biörenclous änka i ständiga tvister, som den välvillige, gamle presidenten Lagerfelt förgäfves sökte slita, förklarande både mor och barn för lika elaka och oresonliga. En af döttrarna, Maria, var en ung, liflig fru, som genom sina extravaganser lät mycket tala om sig. En dag roar det henne att kläda sig i sjömanskläder, taga sin kammarpiga med sig och gå upp till kvarnarna vid söder, en just ej väl beryktad stadsdel. En dräng kommer och känner igen pigan, frågar hvad hon har där att göra och hvad det är för en båtsman hon följer. Han begynner slå båtsman öfver armarna och drar sin värja. Pigan blir förskräckt och för att rädda sin matmor, förråder hon hemligheten. Allahanda folk samlar sig ikring dem. Drängen säger, att han ej tror på pigans ord och fordrar att få följa dem hem i huset. Han går sedan ej sin väg, förrän han med egna ögon fått bevittna den unge båtsmannens förvandling till fru Maria Biörenclou.

Fru Katarina utbrister: »Gud bevare oss från ett sådant umgänge. Det kan snart smitta en ärlig med sig. — —

¹ Härmed menas naturligen svågern, den ryktbare Mattias Biörenclou.

Minnens I, min hjärtans far, först vi blefvo gifta, hvad de gärna ville smitta mig med det slags folket. Gud vare ärad för all min tid, så ung som gammal! Jag tror de nu skola finna sina besvär, det de vilja påbörda en annan, och hafva sina förföljare. — — — Den stackars Maria sitter uti sådant fult namn, som hon aldrig stryker af sig, så länge hon lever.»

Den äfventyrslystna frun hade till make Gabriel Lillieflycht, vid denna tid tjänsteman i kansliet. Det var samme man, som i sin ungdom friat till en flicka från Dalarne, Gertrud Silfverström, då hon var på besök i Stockholm hos sin moster, assessorskan Gyldenbring. Då han tagit afsked af sin käresta, skall han i distraktion satt sig baklänges upp på sin häst, som därvid skenade Drottninggatan uppför till Norrtull. Hon fick då en sådan afsmak för honom, att hon gaf honom korgen, och han kom att trösta sig med — Maria Biörenclou.

Lillieflycht berömmes mycket af fru Katarina såsom mönstergill make och god frände. Han var son till Karl XI:s beryktade hofpredikant Emporagrius, den där hade fallit i drottning Hedvig Eleonoras onåd, därför att han förklarar hustrun vara mannens förnämsta husgeråd. Icke desto mindre blef han slutligen biskop i Strängnäs, ehuru han lär varit illa omtyckt af prästerskapet. Vid den här tiden var han gammal och sjuklig, och fru Katarina påstår, att han åtminstone för sin svärdotter kommer »att bli ett täckt lik».

Ej underligt om fru Katarina hade föga hugnad af systemn och hennes barn. Kvinnorna fingo lof att vara särdeles försiktiga om sitt rykte den tiden. Ehrenstens fru vågade sålunda ej ha någon herre boende i huset under mannens frånvaro, trots sina fyllda fyrtio år och ehuru hon ansåg, att det hade varit en välbehöflig inkomst.

*

*

*

Barnen äro ett betydelsefullt föreningsband mellan makarne Ehrensten, och deras hälsa, uppfostran och framtid behandlas ofta i dessa bref.

De två äldsta sönerna voro fadern följaktliga, såsom sagdt är. Visst var det tomt efter dem, och visst var modern orolig för att hennes man skulle vara för sträng emot dem; men på det hela taget kan hon ej nog fröjda sig öfver allt hvad de få se och lära, »bara de inte glömma svenska» och få lust för krigaryrket.

»Jag hörer inte gärna om Karl Ehrensten», skrifver hon i juli 1673, »att han hafver så stor lust till krig. Det är likvisst en stor sorg för föräldrarne att alltid frukta för att få bedröfliga tidender om sina barn, som dock alltid måste vara i fara uti krig. Gud vet, huru gärna jag skulle önskat, att Karl har lärt, det han kunde på annat sätt försörja sig med, och vi ha haft honom i fäderneslandet hos oss och han då, som störst, varit sina små syskon till stöd, om oss något vidkomme. Detta är min åstundan, *men* hvad Gud behagar, låter jag mig med nöja. Mina år lærer fuller inte bli så mycket många. Då måste jag befalla dem Gudi. — — Karl vet väl min mening. Gud välsigne honom och de andra med en rätt gudsfruktan, så följer allt det andra däruppå som nyttigt är.»

Karl Ehrensten tyckes ock till moderns stora hugnad snart »baxnat vid krigstjänsten». En ståtlig gosse blef han, berättade de som sett honom ute, lång som hennes far, salig biskopen. Bara han nu inte blefve lika krokig, men det skulle väl hindras af alla de utländska »exercitierna». Hon kan ej nog ofta beklaga, att den yngste sonen, lille Edvard, ej fick deltaga i dessa idrotter. Visst skulle han med sina systrar lära sig dansa, men detta var inte nog. Han var tjock i kroppen och skulle komma att se ut som en bonde mot de andra. Till lärare hade han en magister Lars, för hvilken han då och då stod examen i närvaro af sekreteraren Franc eller någon annan vän till huset. Hon var också lugn för hans lärdom men ej så för dött-

rarnas, särskildt den äldsta dotterns, *Gretas*. Denna skulle också läsa för magistern, men det blef bara slarf. Härmed är dock ej fru Katarina nöjd. Ej skall en flicka skrifva så illa, som Greta gör! Flera gånger försökte hon skrifva till fadern, men modern kasserade alltid hennes bref. Och någon brefskrifverska blef aldrig unga Greta. Det finnes åtskilliga bref från henne, skrifna långt efter sedan hon trampat ut barnskorna, men de äro nästan oläsliga.

Greta hade fått lära sig franska af sin far, men i hans frånvaro glömde hon bort mycket. Morbrodern Wallenstedt hade lofvat hjälpa henne, men det blef inte något utaf. »Hon far fällan därmed *fort*», säger modern, »att hon läser och tyder i Nya testamentet, men det som felar har hon ingen som säger sig.» Men i stället fick Greta lära sig spela spinett, och på sommaren tog modern till Forsby sin syster Brita, Solblommans fru, som skulle lära flickan finare handarbeten.

Detta tycker Ehrensten är onödigt, så att hans fru finner sig föranlåten att hålla ett litet tal om nyttan af att inhämta kunskaper i ungdomen. Så skrifer hon: »Jag håller ock för, att upptuktan är det förnämsta arvet. Käre far förlåter mig, att jag det säger, det sker ock med stor omkostnad. Man måste mycket utgifva för lärdom. — — Jag skall göra som en ärlig moder bör göra, som jag för Gud och hvar rättsinnig människa skall kunna försvara. Jag har måst hafva en, som måtte lära henne att hålla *sig*, som min äkte herre skrifer, som en adelsdam behöfver. Ja, många borgardamer gå grannare än adelsdamer hos oss i dessa tider. Hon måste hålla sig, som hennes lycka kan vara.»

Fru Katarina är ock på det hela taget nöjd med sin dotter. »Greta är», förklarar hon, »Gud ske lof ett behagligt barn, af ett vackert ansikte och kropp samt skickeligt lefverne.»

Vid faderns utresa var flickan tretton år och »så smal och sulten, att en skrika kan inte äta sig mätt af henne»; hon

hostade mycket och var klen till hälsan. Icke dess mindre är hennes giftermål ett stående brefskrifningsämne. Genast vilja de ej gifta bort henne, men man borde tänka på framtiden; och om föräldrarne ej sökte efter ett passande parti, så gjorde andra det i deras ställe. Familjens gode vän, sekreteraren Franc, utsåg till Gretas man sin sväger Gustaf Oljeqvist. Ehrensten fann detta förslag förträffligt; ej så hans fru. En god hustru lyder sin man och hon vet mycket väl, att han förstår allting bättre än hon; men, — och så kommer en skara af invändningar.

Den föreslagne fästmannen var son till drottning Kristinas bekante lärare, Johannes Mattiæ.¹ Denne hade varit en nidkär man och sammanskrapat stora ägodelar, som två af hans söner ytterligare vetat att förkofra. De hade ej något ämbete, men i räntor hvar och en öfver 1,800 rdr, hvilket tydligen då ansågs som stor rikedom.²

Fru Katarina skrifer därom bland annat: »Tro man, min far, att jag kommer ihåg edra ord, när I resten, att jag inte skulle vara för mycket nyfiken om någon man till min dotter, som är mig kär nog och som jag inte gärna vill mista ifrån mig. Jag kan ock inte höra, att någon talar om sådant ämne, ty hon är till kropp och är alltför ung och omöjlig, att jag kan samtycka till något giftermål för henne ännu på några år. Det är visst, att Gösta Oljeqvist är en rik man, men hans lefverne, som han för uti många år, är hvarken Gud eller människor behagligt. — — Egendomen hans är det bästa, men hvem vet när sådan tid kommer, om hon själf är förnöjd. Långa trolofningar, dem håller jag mycket orådeliga, och daglig förfarenhet visar, att det är intet nyttigt. — — Han är väl fyrtio år, hon fjorton, hvad likhet är det? — — Gud lär visst gifva det bästa råd, och det vilja vi bedja om!

¹ Om denne säger fru Katarina i ett bref, att han skulle ha tagit dyrbarheter ur kyrkan i Strängnäs, särskildt från konungagrafvarna, fastän det nedtystats.

² Det säges t. ex., att den »rika» fröken Rålamb's förmögenhet var 12,000 dlr. Mäster Samuels »rika» änka ägde 20,000 rdr.

I veten fällan, min hjärtans far, att jag estimerar inte så stort rikedomar som gudsfruktan och ett vackert lefverne. Ingen har nämnt åt mig därom, och om hans lefverne har jag hört för mycket talas. Hon skulle bli bunden vid en man, som hon inte skulle vara förnöjd med. Så skulle hon förtäras af sorg snart nog, ty hon är mer begifven på melankoli än glädje.»

Snart infinner sig en farlig rival om Gretas hand och fru Katarinas gunst. Det är unge ambassadsekreteraren *Nils Gyldenstolpe*. Han hade varit med Ehrensten i Holland men kom hem till Sverige på hösten 1673 dels i offentliga angelägenheter dels för att begravva sin fru, född Värnsköld, som dött i juni 1672. I slutet af nov. skedde begravningen, och Ehrenstens fru åkte med i processionen från S:t Jakob till Storkyrkan. Men ambassadsekreteraren hade intet emot att slå ihop en begrafnings- och en bröllopsresa, och under sina besök hos fru Katarina fattade han tycke för unga Greta. Detta var ett parti i moderns smak. Gyldenstolpe var visserligen fattig men en bra och duglig karl.

Folk började tala om hans täta uppvaktningar i Ehrenstens hus, och fru Katarina berättar för sin make: »Här är så utspridt omkring staden, att han har ja på Greta och skall så visst våra förlofvad. Jag kan inte vetá af hvad orsak det kommit, och så många ha frågat mig därom. Han har nu på en månad inte varit här, och jag skulle gärna tala med honom, men jag törs för den skull inte sända efter honom.»

Men Gyldenstolpe kom ändå objuden, och när fru Katarina i febr. 1674 farit ut till landet, skrifver hon: »Greta märker jag fällan, att han måtte högt älska, hon hatar inte heller honom, men hon kan omöjligt tala med honom stort. Han måtte fällan hafva mycket godt sinne, det som mycket väl kan märkas, och om Greta vore några flera år och det vore Guds vilja, tror jag hon kunde ingen bättre önska sig. När hon reste, gaf han henne en

liten ring till favör. I Stockholm gaf han henne ock något smått, handskar och ett par med något stickade silkesstrumpor och ett litet skrin med oljor och pomada uti. Jag hade många gånger ro af hans tal, stundom om yttersta dagen och stundom om andra gudliga saker, som gjorde mig en stor förnöjelse. Gudfruktig lär han varit och *än* vara. Må Gud låta allting ske efter sin vilja och till allas vår hugnad!»

Ehrensten ogillade emellertid denna förbindelse. Gyldenstolpe vore en fattig uppkomling, och flickan kunde göra ett bättre parti. Denna uppfattning framkallade ett svaromål af hans hustru: »Att jag», skrifver hon, »berömmar herr Gyldenstolpe, har jag af begynnelsen en orsak fått af min äkte herre själf. Om Greta skulle se detta brefvet, som min äkte herre har skrifvit, hon skulle gråta ögonen ut. Jag har inte skrifvit, att hon älskar honom, utan det har jag fällan hört, att hon bättre kan lida honom än den andre. — — Käre far, hvad I hafven läst om kvinnfolk som I skrifven, det är inte så i sanning, utan skrifves af dem, som äro kvinnfolks skämmare. Gud be-
vare oss från de elaka kvinnfolken! Sådana kan ock finnas manfolk.»

Därefter öfvergår den goda frun till de ofta återkommande jeremiaderna öfver bröderna Oljeqvists lättsinniga lefverne. Det är betänkliga beskyllningar. Så berättar hon: »När herr Plaan var här, talte vi vidlyftigt om ett och annat och om dessa rika mäns barn, Tungels, Gyldenclous, doktor Johan Mattiæ. Så är det fällan i sanning, att med dem ingendera är stor välsignelse. Han sade, att han nu i vägen har varit i Långtora och besökt Nils Oljeqvist och fann honom inte hemma. Där har han talt med en af hans folk, som har beskrifvit, hur han lefver. Om morgnarna dricker han tre halfstop brännvin och sedan därpå tobak och därefter öl. Han är ock en skröplig människa, som han sade, att han är ifrån allt sitt minne och sjuklig. Vattensjukan har han, som herr Plaan

sade. Om Gösta sade han äfven, att han är af lättfärdighet fördärfvad.»

Nils Gyldenstolpe menade allvarligt med sina upp-vaktningar. Innan han återvände till utlandet, gjorde han ett besök på Forsby och yppade där, »att hans största glädje skulle vara att få fullborda giftermålet med Greta». Fru Katarina blef riktigt bekymrad öfver hans frieri, ty hon kunde ju ingenting svara i mannens frånvaro utan blott bedja Gyldenstolpe vända sig till Ehrensten. Hon meddelade likväl denne frieriet och gaf Gyldenstolpe sitt förord. Hon och mannen finge väl i sinom tid talas vid om saken. År 1676 blef Greta Nils Gyldenstolpes maka.

De båda småflickorna spela i moderns bref ej samma roll som Greta. »De sorlade och stimmade» kring modern när hon skref, de lifvade upp henne med sitt oskyldiga prat, ej minst med sina drömmar, då de sågo far och bröderna, och när de vaknat ville de inte tro, att dessa ej kommit hem. Största glädjen hade hon af lilla Anna Beata, liflig och rörlig som en ärla. Hon slog armarna kring mors hals och förklarade högljudt, »att så länge farkär är borta, är jag morkärs dotter, men när farkär kommer hem, är jag farkärs dotter». Och till far sända de i alla bref »sina flitiga» hälsningar. Mera kunna de ej åstadkomma. Endast Greta totar till och skrifver och broderar bokmärken. Alla längta de att få med morkär resa ut till far och bröder.

* *

Lejonparten i fru Katarinas bref taga dock knappast barnen utan, som rätt naturligt är, affärerna.

Fru Katarina är ej af dessa fruar under 1600-talet, som under mannens frånvaro efter eget godtfinnande styrde och ställde med gods och gårdar. Den inre ekonomien har hon om hand, men hvad den yttre angår, så får hon ganska vidlyftiga promemorier från sin äkte herre,

som hon söker till punkt och pricka uppfylla — med små undantag. Hon är mycket lydig, mycket underdånig, fränsäger sig all vilja, men man läser mellan raderna, att hon rätt ofta tyckte sig bäst veta, hvar skåpet skulle stå, och ställde det där — åtminstone tills vidare, tills hennes äkte herre själf kom hem och »de fingo talas vid».

Ehrensten hade rest ut, såsom vi minnas, på hösten 1672. Enligt sin mans önskan for frun på julen till Forsby. Hon kom dit själfva julafton, och man märker ej i hennes lika litet som i andra bref från 1600-talet, att denna dag särskildt högtidlighölls. Men hon hade kalas vid juletid, då hon bjöd socknens präster och ställde till bröllop för rättarens dotter. Dessutom hade hon fullt upp att göra med spånad, tvätt, nystning och ordnande af sängkläder. Fru Katarina fann sig väl i sin egenskap af husfru på landet, enligt följande bref:

»Tackar nu min äkte herre tjänstelig för den tiden, jag har varit här och farväl! Gud löne eder här och evinnerligen, som hafver förskaffat oss dessa husen och goda lägenheter öfver hufvudet, däraf vi kunde hafva vårt goda uppehälle och vara andra lika här i världen och icke för fattigdoms skull blygas eller lida nöd. — — Jag har orsak berömma dem alla här i församlingen, vårt prästfolk så väl som andra, att jag ingen åtskillnad har sett uppå dem nu eller när min äkte herre har varit hemma, förutan länsman och hans hustru. De ha vist mig hvad förakt en änka måste utstå, det Gud låte mig aldrig pröfva. De måste fällan hafva den tanken, att Gud låter mig aldrig få min äkte herre hem». De hälsade inte ens i kyrkan, »utan med spotska och skamlösa miner visa sina affekter emot oss».

Fru Katarina hade kommit i delo med dem om något fiskevatten. Länsmannen hade medhåll af landshöfdingen, som allmänt sades vara fal för penningar. Denna tvist om fiskevattnet, som gick så långt, att hennes och länsmannens folk grälade, slogos och sökte förstöra hvarandras

fiskredskap, förbittrade tillvaron på landet och påskyndade återresan till den för fru Katarina kära hufvudstaden med dess nyheter, vänner och rörliga lif. Det fordrades mannens påminnelser för att förmå henne att i maj återvända till Forsby. Det var en liten nätt resa dit på fyra dagar, till stor del i båt. »Här har jag funnit vackert och lustigt på marken, som vanligt plägar vara», skrifver hon vid sin ankomst, »Gud gifve jag hade så visst den glädjen, att jag hade min äkte herre här, så skulle jag vara så glad, som jag någonsin kan bli!»

Hon har mycket att beställa för att hinna igenom mannens långa promemoria. Torp skulle köpas, gårdar ändras från skatte till frälse, från frälse till sätesgård. Så skulle det byggas och repareras. Naturligtvis hade fru Katarina också en process på halsen. Den gällde en hage och skulle kosta mångdubbelt hvad hagen var värd. Mannen tyckte, att den vore på det hela taget onödig, men detta var ej hans äkta hälfts uppfattning. Farligare processer skönjdes i fjärran. Reduktionen var redan nu ett hotande spöke, och fru Katarina fruktade för att mannen ej skulle få behålla hvad han ägde eller köpte.

Många förtretligheter hade hon på själfva gården. Trädgårdsmästaren var ej ärlig, »pigorna aktade sig ej för mansfolk», gingo alldeles för granna och voro bedröfligen lata, och att få en duglig inspektor var nästan omöjligt.

Och så alla bekymren med kreaturen! Vargarna hade på vintern tagit några getter, och sedan trifdes ej de öfriga; en oxe blef »trälskjuten» på ängen; så kom ett oväder och ref bort ladugårdstaket, det kom plötsligt »och varade icke längre, än man kunde läsa fader vår». Så blef en häst blind på ena ögat, hvilket hon »inte utan tårar kunde beklaga». »Jag kan inte gifva kusken Sören någon skuld däruti», skrifver hon, »Gud vet allena, hvad orsak det är. Inte förgäter han sitt fylleri. Det brukar han nog ibland samt den synd, att han skräckelig svär, och därpå har man fällan att frukta ett syndastraff.»

Arboga var den närmaste staden, och där skulle hon sälja Forsbys produkter, men »ett gnidigare släkte än handlandena i Arboga fanns ej i hela landet». De ville ha både »pung och pengar» och lurade henne på otaliga sätt. Bedröfligast var det, när alla oxarna kommo upp från gårdarna i Småland och skulle försäljas! Hon lyckades ej få mer än 65 kprdlr stycket, och det fastän de voro både stora och feta och väl värda 90 kprdlr. Bäst därför att behålla flera för egen räkning och presenta till vänner och bekanta. En fick hennes lifmedikus och gode vän Zackris Wattring.

Detta hade han nog ärligt förtjänt, ej blott för att han kom och pratade bort mången sorgsen stund utan ock för att han mer än en gång blef kallad till henne midt i natten, då hon led af fluss och värk och trodde sig nära döden, fastän det visst ej var så farligt. Doktor Zackris fick nog många sådana gåfvor, ty han var vid denna tid Stockholms mest anlitade läkare, liflig, intelligent och full af goda råd. Och ifall praktiken en gång skulle tryta, hade han som mången annan Eskulapii son tryggat sin timliga välfärd genom ett rikt gifte. Han hade fått den rika Maria Katarina Barckman, änka efter Mäster Samuel, den originelle prästen nere i Klara, hvilken miste kappan till följd af sin fördomsfrihet att skära ned en stackars tjänstflicka, som gått och hängt sig, och hans namn bäres än i dag af en för hvarje stockholmsbo välbekant gata.

Men om landtlifvet hade sina bekymmer, så hade det ock sina stora behag, för hvilka ej fru Katarina var känslolös. »Gud hjälpe min äkte herre hem till vårt Forsby», skrifver hon i ett bref, »att vi få så en liten tid sitta och se i skog och sjö!» Huru skymtar ej i dylika enkla ord fram den benägenhet för natursvärmeri, som ligger så djupt i vårt svenska kynne.

Om bären talar hon ofta med samma fröjd, som barn i våra dagar bruka tala om denna Guds välsignelse. »Jol-

bär i trädgården hafva vi haft sköna, dem vi flitigt hafva ätit min äkte herres skål uti. Krusbär få vi ock några. Gud gifve vi icke ha ätit oss till fördärf! Bär ha vi haft öfvernog.» Och så samlade de nötter och lekte med dufvorna och roade sig åt att se, huru det växte på barnens egna små åkrar.

Utom sin syster hade hon äfven några fruvänner hos sig, som ofantligt njöto af »landets lustighet». För dem kunde hon visa, huru hemmet nu hade blifvit fint med nya tapeter och andra utländska saker. Ett stort vapen hade hon slagit upp ofvan porten, hvilket såg »mäkta» skönt ut.

Grannar är det ej godt om. Närmaste stället är Julita, men den nya frun där, »Anrepskan», kan hon ej tåla, hon är elak mot sina styfdöttrar, de stackars flickorna Palbitzky, stänger in dem och ger dem ej nog med mat eller kläder. Fru Katarina vill ej veta af sådant folk. I prästhuset är det ej heller treffigt. Frun bara gråter, är på något underligt sätt sjuk, fastän hon kan äta och ej ser klen ut. Elaka människor lära ha gjort henne detta, påstår fru Katarina. Prästen i församlingen, Mäster Johan, och hans ämbetsbröder komma ofta till Forsby »och dricka i röda skålar ej utan tårar min äkte herres välgång».

Kyrkan i Österåker skulle nu enligt Ehrenstens befallning på bästa sätt prydas. Fru Katarina köpte stora ljusstakar till altaret och lät göra fina »kvinnsfolksstolar». »Spelet», som mannen låtit sätta upp, ville hon dock ej skulle begagnas i hans frånvaro. När tredje böndagen kom, årsdagen efter sedan de tillsammans för sista gången där i kyrkan gått till Herrans nattvard, öfverväldigas hon af sina minnen. »Min äkte herre må fallan försäkra sig», utbrister hon, »att mitt armläde då blöttes, när jag det ihågkom. Då hade jag den glädjen, att min äkte herre åkte med mig i vägen, uti och utur kyrkan, och tre våra söner, där jag nu är allena med en liten gosse och tre flickor.»

De dyrbara uppköpen i Holland liksom de stora utgiftsposter, Ehrensten ber sin fru ombesörja för kyrkans reparation, låta oss misstänka, att det ej stod rätt till med hans sparsamhet, hvilket likväl icke hindrar honom att som en förståndig äkta man nästan i hvarje bref skrifva hem och förmana hustrun till sparsamhetens sällsynta dygd. Hon lofvar och lofvar att göra sitt bästa, hon spar att sy nya kläder till mannens hemkomst, hon gör inga extra uppköp, om hon inte kommer öfver något, som är extra billigt, och hon har nästan ingen främmande, så att till slut blir hon till sin grämlse inte själf bortbjuden. »De tröttna, när de inte bli bjudna igen», förklarar hon. »Jag ville fuller vara så knapp, som jag kan», skrifver hon en gång, »men det är så med Stockholm, att man inte kan utan utlägga penningar.»

Detta behöfde man visst ej på landet, men det blef ändå dyrt där, dyrare än Ehrensten insåg, till följd af de hårda tiderna. År 1672 var ett missväxtår, och hvad vår brefskrifverska därom meddelar äger ett ganska djupgående intresse och bör tagas i beräkning vid bedömandet af den äfventyrspolitik, i hvilken Magnus Gabriel de la Gardie inkastade Sverige just detta år. Låt oss höra hvad hon berättar om de hårda tiderna från 1673:

24 maj. »Det är sådan ynka uppå de arma bönder. I dag var en och bad mig köpa silfver. Han skulle köpa sig säd. Om Gud nu skulle straffa oss med missväxt som i fjor, så lär mången dö af hunger. Så länge de nu hafva boskap och silfver och koppar, så går det fällan till. Det är ännu långt för dem till Olsmässa. En sådan nöd har man aldrig hört om pengar.»

7 juni. »Gud nåde oss för en sådan jämmer! Bönderna gå med sina brännvinspannor och kittlar på ryggen och sälja dem bort för spannmål. Jag har fällan skrifvit Måns till, att han skulle skaffa mig penningar, men fått det svar, att han intet kan få af dem, ty hvad de hafva måste de utsätta för spannmål, om jag icke ville taga af dem hästar

och oxar och sälja dem bort för spannmål, det som ock vore obarmhärtigt. Alla som jag hör hafva bönder detta år, de måste lämna dem spannmål och hjälpa dem till underhåll.»

14 juni. »Hos herr Sten Bielkes fru såg jag bröd, som är bakadt på andra sidan om Nyköping; tre slags bröd, ett af nässelrötter, det andra af bark, det tredje af mäsk. Hos Mörlingens såg jag i afton detsamma. Det är större hunger nu, än det var för 20 år sedan, när en tunna säd galt 24 rdr. Gud hjälpe oss fattiga syndare, om detta året inte blir säd, så lär mången dö i hunger! Gud förskone oss med det svåraste syndastraff, som är hunger. Visst skulle jag köpa spannmål, om jag hade penningar.»

Bönderna kan fru Katarina ej nog rosa för den plikt-trohet och uppoffring, med hvilka de betalade sina utlagor. Utan tvekan omsatte de i penningar sina koppar- och silfverförråd — dessa tiders sparbanksböcker. De herremän funnos, som till slem vinning begagnade den rådande nöden. Prästen i Västra Vingåker, Mäster Erland, sedan biskop i Karlstad, gjorde sig rik detta år. Han sålde öfver 250 tunnor spannmål för 14 till 16 rdr tunnan, nära dubbelt det vanliga priset, och därtill klagade alla som köpte öfver det knappa målet. »När vi i vintras voro hos honom, sade han, att han vore inte god få sälja 20 tunnor. Jag håller inte af honom. Vår herr Johan har måst gifva honom 14 rdr tunnan. När han så handlar med sin medbroder, hvad skall han göra med andra!»

Emellertid blef sommaren 1673 regnig, och ännu i slutet af augusti stod rågen ute på åkrarna. Skörden blef därefter och jämmern på landet tilltog. Fru Katarina uthärdade ej att vara vittne till denna, utan redan i början af oktober var hon installerad i sitt lilla hus i Stockholm.

Huru länge hade hon ej nu varit skild ifrån sin äkte herre! Man hade sagt henne, att ambassaden skulle draga ut tre eller fyra månader, och af det skälet hade hon

stannat kvar i Sverige. Nu hade öfver ett år gått till ända, och ännu hägrade det så ifrigt efterlängtade återseendet i ett obestämbart fjärran.

Ännu en jul måste hon fira i ensamheten. Hon har ej lust till några julkalas, men barnen hafva som vanligt »sin jullek» hela dagarna. På nyåret får hon från Ehrensten penningar till nyårgåfva, och för dessa köper hon sig en sobelmuff och krage.

I anledning häraf sänder hon sin make en liten hälsning: »Om jag dör, vill jag inte, att I min far så gören som sekreteraren Franc; då han miste sin fru, lät han bära omkring hennes muff, mössa och krage och har sålt det för 20 rdr, allt tillhopa. Det hade varit bättre han bränt upp dem. Så går det med vårt goda manfolk! Ja, ja, min far, jag tror eder likvisst inte därom!»

Då det i slutet af januari blef »åkföre», for fru Katarina på släde till Forsby. Det gick så lätt och lustigt, att hon önskade fara i väg ända till Skåne och Holland. »Det hade väl skett», utbrister hon, »om min äkte herr man gifvit mig vid handen, att det hade varit honom behagligt. Nu måste jag låta mig nöja än några månader.»

Fru Katarina har sinnet fullt af resplaner. Hon menar sig lika väl kunna gifva ut sina penningar i utlandet som i Sverige, där det var dyrt nog att lefva. »Den tiden måtte snart komma», skrifer hon i febr. 1674, »att jag finge fullgöra min resa, som jag nu högst efterlängtar. Denna jämmer, som jag hör på dessa arma folken, kan jag inte beskrifva. Jag ville icke denna sommar vara här i socknen för mycket, ty när nu en så stor klagan höres, hvad måste man då i sommar höra. Om min äkte herre själf vore här, skulle han äfvensom jag beklaga det, huru jag måste höra, att de för hungers skull ha sina barn till sängs att sofva bort sin hunger. Ja, stort folk äfvenså säga, att sin aftonmåltid få de inte hålla utan måste gå hungriga till sängs. Dessa hårda åren äro alltför bedröfliga se och höra. I Stockholm vet man så intet af dem.

Jag fruktar häruppå lär följa en svår sjukdom. Det kan omöjligt annat vara. Jag har nu sålt spannmål för lågt pris, men de ha ej ändå penningar att betala men få lämna pant. Ja, detta är ock en stor orsak, hvarför jag inte längre kan vara här. Den ena kommer och begär en näfve mjöl och den andra äfvenså dagen utigenom; och låta dem gå utan någon tröst sin kos, det kan jag aldrig göra, och om I voren här själf, min far, skullen I äfven vara så ynksam som jag. — — Somliga säga, att de i två och somliga i tre dar intet har ätit.»

Alla ledo de af den dåliga säden sedan det förra året. »I veten, min herr far», säger fru Katarina, »att jag alltid gärna vill hafva vackert bröd. När herr Gyldenstolpe var hos oss, skämdes jag för dess skull.»

I mars 1674 var också den goda frun åter i Stockholm och roade sig den ena dagen efter den andra med begravningskalas, så att hon blef förkyld och fick svår hosta men ville inte låtsas om den. »Jag har likvisst dessa dagar tagit mig före gå i kyrkan. Det är denna tiden, som predikas Kristi pina. Jag vet inte, om jag lefver så länge hon härnäst predikas, fördenskull sitter jag i kyrkan och hostar.» Emellertid blef hon värre, fick hålla sig inne och blef melankolisk till humöret. »Jag vill inte gärna dö», skrifver hon i sin oro, »förrän jag får tala med eder och leverera eder barnen och taga ett tacksamt afsked för mina timliga välgärningar af eder, min hjärtans far.»

Hennes oro ökades snart genom underrättelsen om att mannen var så sjuk i podager, att han icke ens orkade skrifva. Hon föreslår såsom läkemedel »flädersblommor plockade om midsommarnatten, strax på morgonen, kokade i söt mjölk att dricka före och efter en promenad på morgonen», hon anbefaller en fontanell på benet och varnar för okända medikamenter. Icke dess mindre är hon högst intresserad af en utländsk doktor, som kommit till Stockholm, och »som gjort prof och halshuggit hundar och strax gjort dem åter helbrägda.»

Emellertid drogo underhandlingarna, som nu fördes i Köln, ut på tiden. Den politiska horisonten hade mörknat. Frankrike och Holland voro i öppet krig.

Det blef fråga om att Ehrensten skulle beordras resa, så fort han tillfrisknade, till Regensburg, där den tyska riksdagen var samlad och där Sverige hade viktiga intressen att bevaka.

Huru skulle nu hans fru göra med sin utrikes resa, som hon hela vintern gått och gladt sig åt? Hon skrifver helt oroligt: »Jag ville nu gärna önska, att jag finge veta, hvad jag skall göra med min resa, kanske det går nu med mig som i fjor. Om våren skulle min äkte herre komma om sommaren hem; om hösten var sedan sent att resa. Måste så den ena tiden efter den andra gå sin kos, och Gud vet allena, om jag i världen blir så lycklig, att vi få komma tillhopa på ett sådant manner. Jag har denna vår ämnat mig resa till Lübeck; om jag hade den lyckan, att vi där möttes åt och finge resa tillbaka åt Sverige, skulle det vara mig så mycket kärare, att jag mans kunde så passera min tid. Jag har större ängslan, än jag kan beklaga densamma.»

Något senare skrifver hon: »Jag må väl minnas, att jag denna veckan har haft dymmel och korsvecka. — — Gud gifve min äkte herre ville göra efter det råd, som jag gaf honom för några veckor sedan af herr Olivecrantz, att när han såge vid traktaten inte mer är till att göra, han reste då strax därifrån. — — Jag ser de veta säga nej något hvar, som bli befallda att resa, både herr Johan Gyllenstierna och många af dessa nedrigare stånd. Jag ber eder för Guds skull resen ingalunda och sätten edert lif och välfärd i fara! De säga det skall mans vara några veckor. Det synes uppå denna resan, hvad veckor det är. — — Bättre behålla sitt lilla Gud har gifvit en utan tjänst än där förtära detsamma, så att våra små barn skola sedan knekta andra. — — Jag begärer eder inte

uti högre stånd, än I nu ären komna, och hoppas att det kan ingen taga eder därifrån.»

Katarina Wallenstedt funderade i sin förtviflan på suppliker till konungen, bad Bergenhielm, Uttermark och Franc att intercedera hos konungen och rikskansleren, men de ansågo sig ej kunna förhindra Ehrenstens resa. Då tog hon ett djärft beslut. Hon befallde fram sina hästar och vagn och for själf ut till Karlberg, där rikskansleren för tillfället bodde. »Kunden I fällan tro mig om att vara så dristig? Se hvad nöden och ängslan kan göra», utropar hon.

Gref Magnus Gabriel var älskvärdheten själf. Han lugnade henne med att beskickningen till Regensburg ej kunde vara mer än några veckor; någon annan bordé ej få den »gloriäran att ända, det herr Ehrensten så länge arbetat för». Han uttalade sig berömmande om hennes kärlek till sin frånvarande make och bad henne äfven besöka furstinnan. Hon var nådig och instämde i rikskanslerens loford. Fru Katarina återvände lugnare, men »hvar gång jag tänker på den dristigheten», säger hon, »som jag tog, hvilket allena kom af den stora ängslan, tors jag ännu förundra mig, att jag detta vågade».

Fru Katarina följde nu med lifligt intresse den yttre politikens växlingar och var mer än någonsin böjd för freden — naturligtvis för att få hem sin man.

Denne var ej så alldeles nöjd med sin hustrus dristighet att besöka rikskansleren och var fullt besluten att stanna i utlandet, så länge han kunde vara sitt fädernesland till nytta. Däremot beslöt han gifva sin hustru »fullmakt» att resa ut. Hon tvekade ej. »Inte frågar jag där-efter», säger hon, »att jag skulle slita något ondt. Det onda vore snart förgätet. Barnen de tåla ock fällan med allt. Jag har fällan rest med smärre barn.»

Tillståndet i landet var dock våren 1674 sådant, att det borde manat både regering och ambassader till största sparsamhet. I maj skrifver fru Katarina härom:

»Så mycket halm *fogden* har kunnat ta af taken i ladugården på *Forsby*, har gått till. Måns har snart på lyktone framfödt hästar med sörpning af sådan halm. Så kunnen I tänka, min hjärtans far, huru det är med bönderna, som själfva intet hafva att äta, huru de skola hjälpa sina krakar fram. De säga hästar och andra kreatur dö mäkta i bygden, att de intet kunna bruka sin åker eller så sin säd, den de hafva ondt efter. — — Måns har jag befallt hjälpa dem, så långt det kan räcka med den säden vi hafva. Gud straffe oss icke med ännu ett hårdt år!»

Fru Katarina tänkte dock mest på glädjen att få vända allt detta elände ryggen. Hon har ändå mera medlidande än mången af sina samtida, ty barmhärtigheten hörde ej till detta tidevarfs dygder.

I början af juni skulle två kungliga skepp afgå till Holstein att där hämta några af änkedrottningens släktingar. Genom goda vänners medverkan fick Ehrenstens fru tillstånd att medfölja ett af fartygen. Brådskan blef stor att i hast ordna med utrustningen, skaffa penningar och folk. Fruarna togo då för tiden lika mycket med sig på en utländsk resa, som de nu göra vid en utflyttning till ett sommarnöje. Fru Katarina hade sängkläder, diverse möbler och hushållssaker i långa banor, två jungfrur, en hustru och en betjänt — och dock ansåg hon sig resa mycket anspråkslöst och lättvindigt.

Och så skulle hon ställa för allt hemmavarande folk både i stad och på land samt göra afskedsvisiter till alla sina »frufolksbekanta», ända ifrån den högborna furstinnan. Ej under om hon har »hufvudet fullt af beställningar». Hennes sista bref till mannen af den 30 maj är ock ganska kortfattadt. Hon kan hvar dag som helst få bud om att resa ut till skeppet, som låg vid Dalarön. Hennes lycka är stor att få resa, hon endast bäfvar för att juten eller någon annan fiende skall fördröja återseendets ögonblick.

*

*

*

Efter denna tid saknas utförliga underrättelser om Katarina Wallenstedt. Endast spridda drag äro kända från hennes senare dagar, hvilka hvarken blefvo få eller odeladt lyckliga.

Först och främst hade hon många mödor och besvärligheter att utstå under sin utländska resa.

Ehrensten kom visserligen ej att fara till Regensburg, men han blef länge utomlands, sysselsatt med fruktlösa underhandlingar. Först i okt. 1675 var han med sin familj åter i fäderneslandet. Hemresan hade varit full af farligheter. I Hamburg blef han utvisad såsom en politiskt misstänkt personlighet, på vägen därifrån öfverfölls han af danska spioner; liksom genom ett under undgick han på Östersjön danska kaparfartyg, och nära Dalarö stötte hans skepp på grund. Hela bakre delen af skeppet sjönk ned i vattnet. Tapeter, gyllenläder, kläder, böcker, allt blef vattendränkt och kunde endast med möda på lodjor räddas till Stockholm.

Ehrenstens hälsa var fortfarande vacklande, och när han 1677 beordrades att resa ut till traktaten i Nijmegen, afsade han sig detta förtroendevärf. »Så drog jag mig ock icke undan för min sjukdoms skull», skrifver han i sin själfbiografi, »den dock mig ibland hårdt ansatte, kunnandes vara mig lika kärt, hvarest i världen jag skulle vara sjuk eller blifva död, men jag afsåg mest den skada, som själfva verket och tjänsten för Kongl. Maj:t och fäderneslandet skulle lida, om något för min sjukdoms skull antingen försummas eller tillbaka blifver.»

I stället stannade han i Sverige som hofkansler. Bland Karl XI:s gunstlingar blef han aldrig räknad. Han gillade hvarken Johan Gyllenstiernas danska politik eller reduktionens utsträckning vid 1682 års riksdag. Förhållandet till konungens gunstling Örnstedt vardt särdeles spändt och blef ej bättre, då han ansåg sig ha dennes intriger att tacka för att han blef utnämnd till president i tribunalet i Wismar.

Detta kunde tyckas vara ett mäktigt förnämnt ämbete, men det medförde dryga kostnader, och den sjuklige Ehrensten ville ej lämna fäderneslandet.

Innan någon utresa kom till stånd, insjuknade Ehrensten allvarsamt och dog den 30 juni 1686.

Ingenting hade fru Katarina så fruktat som att blifva änka. »Gud tackar jag evinnerligt», skrifver hon i ett bref till sin man, »som så rikligt har välsignat och upphöjt mig genom eder. Densamme Guden låter mig få behålla eder, min hjärtans far, så länge jag lefver, så är jag lycklig här i världen. Gud gifve mig den nåden att få tacka min Gud för detta timliga, när jag skall skiljas hädan och få taga af min äkte herre ett tacksamt afsked och komma i den eviga glädjen; så har jag varit den lyckligaste här i världen.» Hon sade sig ha en aning om att hon skulle få dö först, om ock »kvinfolk i allmänhet äro seglifvade». Bedrägliga aning!

Denna djupt nedtryckta änka hade framför sig ett lif af trettio tre år. Såret efter mannens död kunde hinna att läkas.

Några bevarade bref vittna om att det lif fru Katarina som änka förde var gagnarikt och säkerligen därför ej utan all glädje. En sjuk prästman från Österåker skrifver 1700, att hon är »denna församling samt alla nödlidande en hjälp» och af »sitt rika förråd upplåter dörren till de fattigas vederkvickelse». I ett annat bref berättas, att den gamla frun gärna gick på bröllop och alltid frikostigt gaf de unga till utstyrsel. Sin församlingskyrka donerade hon rikligt, hvadan ock hennes kyrkoherde önskar henne »nöje på jorden och härlighet i himmeln».

Sorgerna föllo tunga på hennes lott. Medan de ännu kunde fräta på ett lifskraftigt sinne, borttrycktes tre af barnen. Äfven två andra af de yngre barnen dogo före modern.¹ Hon var dock, då dessa sista pröfningar nådde

¹ Den äldste, Karl, blef lagman i Skåne och dog ogift 1702, den andre, Lars Filip, dog i Tyskland som major 1700, den tredje, Edvard,

henne, gammal vorden, och dödens udd hade slöats för den, som länge väntat på dess sting.

Ändtligen vid nittiotvå års ålder 1719 fick hon följa de kära, hvilka gått så långt förut. Professorsdottern, som kommit till världen, då Gustaf Adolfs rykte stod nära sitt zenit, då det lifskraftiga unga Sverige drömde sina ungdomliga storhetsdrömmar, skildes hädan, då Karl XII nyss fallit och med honom Sveriges politiska storhet.

Fru Katarina hade lefvat hela detta märkliga skede af vår historia. För några af dess år har hon gifvit oss en tidsmålning, som blottar de svagheter, hvilka mer än tillfälliga nederlag skulle bringa Sveriges storhet på fall — dess folks afund, fåfänga och fattigdom.

deltog i slaget vid Narva, blef där sårad och tillbragte sedan ett sjukligt lif till 1711, då med honom ätten på svärdssidan utdog. Af de yngre döttrarna blef den ena, Katarina Regina, gift med öfverste Stöltenhielm och dog 1709, den andra, Anna Beata, med den ryktbare Arvid Bernhard Horn och dog 1703. Greta, stammoder för ätten Gyldenstolpe, lefde till 1721. Hennes make dog såsom kungl. råd och grefve 1709.

En högvälboren frökens dagbok.

Från frihetstiden.

I våra tafvelsamlingar finnes af ärevördiga matronor från flydda dagar en typ, som skulle kunna kallas Ulrika Eleonora den yngres. Den är lika skild från sextonhundra-talets bistra fruar eller grant utstofferade hoffruntimmer som från de skälmska, leende damerna från tredje Gustafs tid.

Hög panna, lång näsa och liten mun äro skönhetsfordringarna, som, oberoende af föremålets verkliga utseende, artisterna söka efter bästa förmåga att tillfredsställa. Barmen är uppsnörd, och det långa snibblifvet slutar i en getinglik midja, hvarefter vidtager den yfviga styfkjorteln. Uttrycket är stilla, svårmodigt, inåtvändt, där det ej är surt och trumpet. Man tycker sig se, huru dessa kvinnor genomlevvat långa krigsår, då de i tyst resignation fått kväfva känslor af längtan, oro och ensamhet. De ha i andlig liksom i lekamlig mätto blifvit påtvingade styfkjortel, de lefva i en trång värld af etikett och bundna, konstlade förhållanden. Där äro de ej lika hemmastadda, röra sig ej med det jämnmod och den glädtighet, som deras döttrar och dotterdöttrar lyckas uppnå under sjuttonhundralets senare hälft; de ha än i friskt minne mors och mormors rörliga lif på gods och gårdar eller med mannen i fält, då den stela stassen hörde endast till några af lifvets stora tilldragelser men för öfrigt föga

berörde deras personligheter, som utvecklade sig under relativt naturliga förhållanden.

En af dessa det nya styfkjortelsystemets martyrer var *Metta Lillie*, författarinna till en dagbok, som visserligen ej innehåller några märkvärdiga händelser men genom hvilken man får en inblick i flera kulturförhållanden, på samma gång man gör bekantskap med en varmhjärtad, rikt utrustad kvinna.

Metta Lillie tillhörde en förnäm västgötsläkt med anor från Medeltiden. Hon var dotter till den berömda karolinen, öfversten för Älfsborgs regemente, friherre *Johan Abraham Lillie af Aspenäs*, som hade stridt mot Tordenkiöld och vid Älfsborg visat lysande prof på tapperhet. Modern hette *Ulrika Eleonora Hierta* och tillhörde äfven hon en gammal, berömd krigarsläkt.

Krigsåren under Karl XII:s tid genomlefde Metta Lillie som barn — hon var född pultavaåret. Den äldsta af fyra systrar och en bror, fick hon lära sig läsa af sin brors informator och undervisning i franska af en dansk löjtnant, som en tid vistades på öfverstelöjtnantsbostället Örby i Västergötland, där Metta och hennes syskon växte upp.

Då hon var tjugunio år, dog hennes vördade fader 1738. Hade lifvet redan förut varit tungt för Mettas lifliga sinne, så blef det nu detta i mångdubbelt mått. Samhällsställningen, förmögenhetsvillkoren, allt blef olika. De måste lämna sitt barndomshem och flyttade till moderns gård Hjärtared nära Ulricehamn.

Verkningarna af den stora ofreden under Karl XII spordes ej minst af kvinnorna under de följande åren. Krigen hade skördat landets söner, och flickor voro mer än någonsin en öfverflödsvara, som följaktligen stod lågt i kurs. Inom de lägre klasserna fingo de i arbete, så godt sig göra lät, ersätta männen — resande främlingar förundrade sig häröfver —, men ej heller adelsflickornas lott var afundsvärd.

Förmögenheten var ringa efter öfverste Lillie. Husets tillgångar togos nästan helt och hållet i anspråk för att låta släktens stolthet och hopp, den ende sonen Klas, någorlunda lefva efter sitt stånd i Stockholm under de första åren af sin tjänstemannabana. Moderns och de fyra systrarnas lott blef att hushålla, spara, uppgifva sig själfva för husets unge herre.

Metta Lillie berättar detta, utan skymt af tanke på att det kunde vara annorlunda men ej alltid utan klagan. Hon tycker lifvet är tungt och trångt för en stackars ensam flicka och ber ständigt till Gud att ej bli trumpen och tvär utan att kunna i tålmod lefva sin ensamma värld igenom. Någon ungdomsglädje mindes hon ej. Systrarna, Metta, Hedvig, Maja och Ulrika, hade alltid känt sig vara för många och till öfverlopps.

Och värre blef det för hvarje år! Hon klagar öfver, att människor ej behandla henne så väl och vänligt, när hon kom in på trettioalet, som de hade gjort förut. Detta tyckte hon var bittert, då hon ej visste med sig att ha gjort någon förnär. Och hvad skulle det väl bli i framtiden af henne och hennes systrar? Skulle de blifva till denna världens spott och spe? Hvad skulle de väl taga sig till, om deras moder doge?

Detta kunde de ty värr frukta, ty hon var ständigt sjuk. Hon led af »mjältsjuka», hade svåra plågor och trodde oupphörligen, att hennes sista stund vore för handen. Döttrarna måste öfva sig i tålmod, när hon fick sina anfall. Metta ber Gud bevara alla från att komma i beröring med denna underliga sjukdom. Friherrinnan försökte sig på alla Västergötlands små brunnsorter, hon åkte mycket »för att arbeta sjukdomen ur kroppen», hon rådfrågade den kloke drängen i Floby, som gjorde så många underkurer, och sin frände baron Karl Bonde, som var »mycket snäll med medikamenter», hon sände efter regementsfältskären Rumberg och doktor Zimmerman, då hon var i sin ångest, och de voro långa tider på Hjärtared —, men

allt var förgäfvets. Metta, som är en god ekonom, talar ej utan en viss förtviflan om huru dyrt allt detta blir; så skulle Zimmerman ha 60 dlr för de fyra veckor, han var hos modern.

Men om man ock förspörjer otålighet hos döttrarna öfver moderns nervösa tillstånd, skönjes än mera deras stora ömhet och oro, att hon skall ryckas ifrån dem. Om de så tillika skulle mista sin enda bror, som äfven han var klen till hälsan, hvad skulle de då taga sig till? Hånande undrade grannarne, hvem som då skulle vilja taga dessa oförsörjda fröknar i sitt hus. Metta tycker, att de kunde ändå få ha ett hushåll tillsammans och behöfde ej upplösa hemmet, men ovisst syntes det henne, om ett sådant djärft förslag kunde genomföras. Det talades om att man skulle upprätta ett särskildt hem för gamla fröknar i Vadstena, men detta förslag behagade hvarken friherrinnan eller hennes döttrar.

För ett lifligt och energiskt lynne var detta bundna lif utan mål ytterligt plågsamt. Sysselsättningar saknades ej, men endast tidtals voro de af trängande art, så att Metta Lillie hade många lediga stunder, då hon kunde skrifva i den stora bok, som hon fått af sin bror kort efter faderns död.

Så enformigt, som hennes lif är, blifva för henne alla småsaker värda att minnas. En resa till Skara eller Borås var en stor händelse för den, hvars vanliga utfärder endast gällde närmaste granngårdar. En ny kjol eller kofta var något, som köptes efter så långa dryftningar och så omständliga beräkningar, att de måste göra ett varaktigt intryck till och med på den kvinna, som ej af naturen var fåfång eller öfverflödig.

Hvilka välkomna nyheter i det enformiga hvardagslifvet voro ej alla dessa små presenter af mor och bror och resande släktingar! På nyåret väntade man ju, att de skulle komma, men de uppenbarade sig ock dessemellan. Huru omsorgsfullt stufvades de ej in i dragkistan eller

kanske i dess lönnlådor för att då och då tagas fram, måhända blott för att synas, beundras och värderas!

Metta Lillies redogörelser för alla dessa smäsaker äro enkla och torra, men de äro ändå lärerika. Ja, mer än så. Då vi läsa dem, tycka vi oss leta i gamla gömmor, ögat smekes af milda färger och örat af mjukt sidenfras, en doft af rosenträ och violer strömmar oss till mötes — och på samma gång tycka vi, att mycket är så torftigt och simpelt emot allt hvad vi nu äga.

Låt om oss plocka fram några af familjens alla tillhörigheter!

»1739. Den 4 maj sydde min syster Hedvig, Ulrika och jag ett täcke af brokad sidentyg och grönt med sidenbuketter på åt vår kusin Märta Lisa Wohlberg. — — Den 8 sept. hade kusin Märta Lisa bröllop. Där var syster Maja. Hon fick en eljkos ring, med guld inlagd, af kusin Märta, för hon halp henne till rätta med sin klädnad till brud.

Den 22 juli, när min käre och gode bror kom från Stockholm, gaf han mig ett par örhängen med gröna och hvita stenar uti.»

»1740. 13 januari fingo vi alla fyra hvar sin guldring af vår goda, kära mor uti nyårgåfva, och min käre bror fick 100 daler silfvermynt. Gud uppehålle vår goda mor vid lif och hälsa! Den 4 januari kom skraddaren från Mariestad att sy åt mig och mina systrar hvar sin svart robe af slätt tyg, som vi fått af vår välsignade, kära moder. Kyndelsmässeafton reste skraddaren bort, som hade sytt våra kläder. Vi tre hade köpt hvar sin robe af armosin för våra penningar, som vi fingo af vår ädla farsyster. — — Syster Ulrika fick en nattrock af vår k. mor af rödt, persiansk damast med grönt bost till foder; den gjordes åt henne till påsk. Syster Hedvig gjorde sin päls af en röd armosin sak och köpte hvitt bost till foder; jag köpte citrongult sidensatin med buketter till päls och en gammal persiansk damasksak till foder. Af vår goda mor fingo vi hvar sitt benstickadt lifstykke; våra svarta rober

voro sexton alnar tyg uti, och syster Majas tyg var fjorton alnar: det svarta allt kostade 92 daler silfvermynt.» — — —

»1740. Den 9 maj, som var en böndag, kom min ende och käraste bror hit hem till Hjärtared, Guds namn vare evigt äradt, med hälsan. — — När min käraste bror kom från Stockholm, gaf han oss alla fyra hvar sitt par regarnsstrumpor med höga silkessviklar och hvar sitt par silkesstrumpor, som voro något brukade, och några alnar lärft af det han själf köpt till lintyg åt sig. Han visar oss mycken godhet, hvarför vi äro ock skyldiga, om vi så kunna, visa honom det tillbaka.

Den 14 juni fick jag en rätt vacker snusdosa af min käre och gode bror.

Den 7 juli reste jag och syster Ulrika till Skara att köpa åt oss tre hvar sin lång flors-hufva. Hvardera kostade 5 daler silfvermynt, och hvar sina 2 nätteldukskläden för 4 daler till oss hvar; allt fingo vi af vår goda mor; sedan fingo vi alla fyra hvar sin liten hvit damaskkofta; hvardera kostade 7 dlr; 46 dlr silfvermynt fingo vi alla fyra att byta oss emellan; vi tre handlade våra hufvor och kläden och fingo 2 dlr och 16 skilling öfver; och syster Maja fick 11 dlr och 16 skilling att handla hvad hon ville. När min kära bror reste upp till Stockholm, fick han 140 dlr och 40 till respendingar. Gud välsigne vår goda mor! Hon ger oss alla fem så mycket hon nånsin kan ha lägenhet till. Gud förlänge hennes lif och hälsa, sig och oss alla till hugnad och glädje! — — — —

Den 6 sept. När jag då reste från min moster i Ranåker fick jag 3 dlr silfvermynt, och hon sände några dagar därefter 3 marker tysk ull, som vi tänka låta väfva åt oss ett slags tyg, vi sett i Skaraborgs län.»

»1741 den 4 januari var vår goda mor så gunstig och gaf oss alla fyra hvar sina elfva sexstyfrar, och syster Maja och jag fick hvar sin liten silfvertumlare i stället för silfverskedar. — — Vår k. faster Märta på Ranåker sände oss hvar sitt par hvita halfhandskar med rödt taft på;

syster Maja hade fått ett sidentygssparlakan af den goda faster Märta, blandadt vådetals, rosenrödt atlask och gammaldags blommeradt sidentyg, och 28 alnar silfverspetsar till att sätta på sängkapporna, men inte tak och rygg och foder i sängen. Allahanda mer vackert hade hon fått både till slita och till gömma — — — —.»

»1743. Dagen efter nyårsdagen voro syster Hedvig och jag och syster Hanna Blomenskiöld till middagsmåltid hos vår granne, kapten Bergius på Damsgården i Hörlunda, då vi båda fingo hvar sin 20-skilling. — — — — Vår kära mor har sen julafton varit mer sjuk, än hon förr i höst varit, att vår julro har varit svår och ledsam, med många tårar uppfylld. — — Den 14 januari kom min käre bror hem från Stockholm, Guds namn vare äradt, med något så när hälsan. Han gaf min kära mor en aflång tenntallrik, som är gjord efter den långa silfverskålen, och 2 ställjussaxar och något silke af äfsingar, och oss alla fyra gaf vår käre bror också silke och några synålar och ett par vålanger — —.»

»1744. Den 15 april fingo syster Hedvig och jag hvar sin silfverspets att ha neder på myssor från vår bror. 2 daler ha vi gett hvardera därtill och 1 daler och 20 styfver har vår gode bror lagt till. Den 5 sept. kom min käre bror hem till oss litet och gaf mig ett par röda regarnsstrumpor med blå sviklar af silke och skolärft till 2 par skor. Äfven så fick syster Ulrika. Systrarna, de andra två, fingo strumpor och ett par skolärft och hvar sitt par triumfantsskor gjorda. — — Den 16 juli reste vi med faster Katrin-Charlotte Drakenberg till Borås. Vi handlade icke det ringaste mer åt oss än hvar sitt par grå halfhandskar, utan *reste* bara för att följa henne.» — —

»10 sept. Syster Hedvig och jag ha sytt med knutar och litet sitsergarn på våra bruna kamlotskjortlar till hvar sin underkjortel — — — —.»

En annan omväxling i enformigheten voro bröllop och begrafningar i den talrika släkten. Metta Lillie hade åtta mostrar Hierta, boende i Västergötland, de flesta gifta och med stor familj. Äfven på fädernet har hon många släktingar.

Med genealogisk noggrannhet upptecknas alla familjenyheter. Medlemmar af släkterna Hierta, Uggla, Wohlberg, Fägerskiöld, Bonde m. fl. komma ofta på besök. De vålla henne dock oftast mer besvär än glädje. Undantagsvis berättar hon oss något verkligen underhållande om sin släkt. En ogift mosters död och begrafning beskriver hon på följande sätt:

»1741. Den 27 april om natten dog vår kära moster Märta Stina mycket hastigt; hon var sjuk en half timme, innan hon blef död; hade i fyra år haft hosta och stenplåga, och en åtta dar förut hade hon varit frisk, god och nöjd. Hon gjorde sin bön om aftonen och lade sig i sin säng och vaknade upp kl. $\frac{1}{2}$ 11 och sade åt Maria Hammarhielm, som låg hos henne: »Maria, vak upp, jag dör»; och hon gick upp och tände ljus, och allt läste moster: »Ett saligt afsked mig förlän — — —.» Den 30, som var den sista april, kom en express hit till Hjärtared och lät oss de tidningarna veta, hvilket vår kära mor så illa tog sig vid, att det var sorg se henne — — —. Den 25 reste vi alla och moster Anna Brita till Ranåker. Den 26 stod begrafningen. Min halfmoster Ebba Hierta med 3 sina döttrar voro där förut och hade lagat till begrafningen. — — — — Så många af våra anhöriga voro där tillstädes. Gud vet, när och om nånsin så många komma ihop mer. Prestafver voro öfverstelöjtnant Hammarhielm och öfverstelöjtnant Gyllenhammar; bärare voro ryttmästare Apelbom och Gyllenhaal, Strömhielm, löjtnanter Lindgren, Lundberg och Frese; Fresen var ock värd; hans fru halp till att ställa om i huset; hans son sjöng tre vackra vers, som han själf som en poet uppsatt, medan de satte neder liket i grafven i Åsaka kyrka. Biskopen doktor Skylberg kastade

mull på; deras präst i Åsaka, herr Bengt Hörenborg, gjorde likpredikan efter salig mosters egen begäran — — — —. Vi alla voro med i kyrkan, och voro 18 vagnar i processionen. — — En krona och krans af grönt och fina pärlor, med juveler hopbunden, blef satt på salig mosters kista, och den togo min syster Maja och kusin Maja Hammarhielm af, när liket sattes neder i grafven. Hon var bisatt före pingsthelgen. Den 21 juni begynte de alla att komma till Ranåker, som skulle byta efter salig moster. Bytesman var häradshöfding Aurell. Hvar systerlott blef i nogaste 700 dlr silfvermynt både i lös och fast egen- dom, 14 lotter var det, 8 syster- och 3 brorslotter. Efter en ogift, som aldrig själf hade hållit hus, kunde ingen mer vänta att få.» — — — —

En af sina fyra fastrars, friherrinnan Agneta Mörners, död och begrafning omtalar hon sålunda:

»När vi kommo fram till Näs, var allt min salig faster kl. 11 död. Hon hade legat sjuk en månad allt af den gångbara sjukdomen. Kl. 2 kommo vi till Näs. Då var där ett farligt väsende af sorg, både de och vi gräto och sörjde af allt hjärta; min farbror är på galejerna, att det tyckes, som detta vore mäktiga illa, men Guds styrelse är inte vår, och allt är till vårt bästa, det Gud gör. Den 12 sveptes liket af min kära mor. — — Märkvärdigt är, att salig faster hade ett örngått under hufvudet af alla de bref min farbror hade skrivit henne till, från de blefvo förlofvade och intill hennes död. När vi hade rifvit sönder alla breffvena och fyllt uti ett örngåttsvar, som faster själf lagt till reds, vägde de 8 marker.» — —

En märkligare tilldragelse är den ende broderns förlofning. Fru Ulrika hade all anledning att vara nöjd med sin son, som var flitig och ordentlig, åt sin middag för 22 skilling och aldrig deltog i dyrbara nöjen. Genom ett rikt gifte hoppades hon få honom till Västergötland, och hon utsåg till hans brud *Charlotte Stenbock*, dotter till affidne ägaren af Såtenäs och Vänersnäs, kaptenen

grefve Karl Stenbock och hans maka född Ulfsparre. Genom hennes försorg fingo de såsom af en händelse träffas. Baron Lillie fattade tycke för den adertonåriga fröken, han blef med sin syster bjuden till Såtenäs, och vid sin afresa fick han af sin utkorade »en pung af silke och guld, sydd på stock, efter han bad henne lösa igen sina tankar».

Detta hade skett i maj. I juli förlofvades de, och fästmannen fick af sin mor en diamantring, som tillhört farmodern, att förära sin fästmö.

Metta är både stolt och glad öfver förbindelsen, och har upptecknat: »Den 17 september reste grefvinnan och fröken på Såtenäs från oss. De hade varit så goda och varit här några dagar. Fröken Charlotte var så god och gaf oss hvar sin solfjäder, rätt vackra, och grefvinnan gaf oss hvar sina 4 alnar randig nättelduk till förkläden. Min kära och tillkommande svägerska gaf min kära mor $\frac{1}{2}$ dussin vackra tetyg med kanna och sköljekopp af porslin, en teflaska af väl fint och väl arbetadt bly eller tenn, och ett fyrkantigt tebräde, lackerad, hvilket allt kommer henne till, när vi en gång äro så olyckliga, att vår goda mor dör. Så ha de förr brukat, att sonhustrurna skola ha igen, hvad de ge sina svärmödrar, om det finns i huset efter döden. Min kära mor gaf fröken moärs nattdukar, underfodrad med blått armosin, och de silfverstakarna, min kära mor ärfde på Ranåker efter salig moster Märta Stina. Allas vår önskan är kunna visa hvad vänskap vi bära för vår kära vän Charlotte Stenbock.» — — —

Ej långt efteråt stod bröllopet på Vänersnäs, och alla systrarna fingo till sin stora glädje resa dit. En af mostrarna kom i stället till den stackars modern, hvars hälsa ej tillät henne att resa bort.

»— — — Om natten voro vi i Örslösa och därifrån till Såtenäs, då vi i Guds namn rodde om afton öfver sjön till Vänersnäs i starkt blåsväder, att vi, som voro ovana vid sjön, tänkte icke stort på vårt lif, dock voro själftva

roddarne rädda och tänkte inte godt. Min käre brors hatt blåste af, och den låg på en klippa öfver natten. Gud vare evinnerlig ära, det var den största olycka oss hände.

Den 29, som var lördag, kom major Erik Ulfsparre till oss till Vänersnäs, och den 30 oktober, i Guds välsignade namn, stod min käre brors och goda svägerskas bröllop om afton kl. 8. Bruden hade en hvit robe och kjortel af siden, som var smårandigt på tvären, ett vackert tyg, och hon hade peruk och en grön och hvit krans. Alla de hvita blommorna voro desamma, som grefvinnan Ann Lichen Ulfsparre själf hade haft i sin brudkrans 1723, när hon hade bröllop med salig gref Karl Stenbock. Brudgummen hade en mörkbrun klädning. Bägge sågo rätt väl ut i sina brudskrud. Gud i sin höga himmel välsigne dem i sitt äktenskap och gifve dem så mycket nöje, som jag dem af all trohet önskar! — — —

Min kära mor gaf min käre bror 200 dlr silfvermynt till brudgumsklädning, 4 dukater till prästen, som vigde honom, 40 dlr till handpenningar. Min käre bror gaf oss 7 dlr, när vi reste från honom vid Vänersnäs, att vi skulle komma riktigt hem; vi alla fyra fingo hvar sitt par grå handskar i Skara af bror. I morgongåfva gaf min käre bror sin brud allt hvad han får ärfva och förvärfva.

Vi alla voro kvar på Vänersnäs för stark storms skull till den 3 november, då om morgonen jag och mina tre systrar och bror Gösta Bonde reste i Herrens namn öfver sjön och kommo utan räddhåga till Såtenäslandet, då vi fingo grefvinnans hästar och dräng till Källstorp, där vi blefvo öfver till den 5 november, då vi reste om afton till Ranåker. Då skildes bror Gustaf Bonde där från oss, som för vår skull följde oss så långt på hemvägen. Eljest bar hans väg af vid Lidköping. Han gjorde oss en stor vänskap, som följde oss, efter vi voro rädda att resa så ensamma hem igen för krigsfolk, som höll då på att allt fort marschera hem från Vänersborg. Syster Ulrika blef kvar på Ranåker hos syster Maja, efter vi

hade inte rum för henne i lilla grå vagnen. Moster Hedvig var här hos vår mor, medan vi voro borta. Bror Gösta var som brudgummens bror, hvilket vi ock böra och skola hålla honom för i alla våra dagar. Han har nu visat oss alla fem ett godt brorstycke. Vi önska oss tillfälle visa honom syskonvänskap tillbaka, hvilket vi alla skola med flit och vänskap göra.»

* * *

Metta Lillie var dock allt för intelligent för att nöja sig med att blott uppteckna hvad som rörde den trånga värld, i hvilken hon lefde. Hon följde alltid i tankarna brodern i Stockholm och intresserade sig för allt, han fick se och höra. Och ej nog härmed, hon ägde utpräg-lade politiska intressen. Öfverste Johan Abraham Lillie hade, såsom Metta Lillie omtalar, för sina döttrar berättat om sin ungdoms kämpadater under tolfte Karl. Hans dotter hade därigenom blifvit varmt fosterländsk. Sveriges ära och skam beröra henne såsom personligt känd glädje och sorg. Hon läser flitigt alla tidningar, som hon lyckas erhålla, och lyssnar till alla nyheter, som komma till dessa aflägsna bygder.

Huru skarpt kontrasterar ej Metta Lillies af personliga bevekelsegrunder oberörda politiska intresse mot den slöhet, som ofta fanns inom hemmen under sextonhundra-talet äfven för tilldragelser, hvilka utgöra en sen efter-världs stolthet!

Hela Europa har under sjuttonhundralet sina politi-serande och regerande damer. Är det männe tidehvarfvets anda, som framkallat detta politiska sinne till och med hos denna aflägset boende västgötaflicka, eller är det något för henne karakteristiskt? Troligtvis till en del det ena, till en del det andra. Under frihetstiden trängde politiken in i familjekretsarna. Det torde dock äfven under den tiden varit sällsynt, att en kvinna så lifligt berördes af

allmänna frågor, att de snart sagdt togo brorslotten i hennes dagbok. Men så är fallet hos Metta Lillie.

Innan partilidelserna nått sin högsta styrka, har hon upphört att skriva. Hon synes dock luta till mössorna, och hon älskar freden.

Hon har sina tvifvelsmål om det berättigade i att det beslutits beskatta hennes utländska klädespersedlar. Det utfärdades en förordning, att alla utländska tyg skulle beskattas. I detta syfte besökte kronofogden Hjärtared, och friherrinnan och fröknarna fingo draga fram sina gamla klädespersedlar — pälsar, rober och salopper. Detta grämde Metta Lillie. Hon sade sig ha »en oviss och ful tanke», att de svenska tygen bli sämre och dyrare, och hon tyckte åtgärden företogs väl tidigt, då ännu ingen sålt eller slitit svenska tyg. Men om genom denna åtgärd fåfängan kunde aftaga, då underkastade hon sig gärna alla obehag. Förr hade man ej sina rikedomar i sidenkläder af många ombyten utan i vackra egendomar, hvaraf efterkommande hade godt i långliga tider. »Men yppighet i kläder», fortsätter hon, »tilltager årligen, hurudana förordningar som utkomma, i synnerhet här tilldags; kanhända efteråt blir något bättre, hvilket jag ännu icke kan se blir snart. Om man icke vore så fåfäng, kunde sådana tyg utan skam brukas och slitas, som man själf kunde hemma i huset tillverka, i synnerhet hemma i huset, men en olycka är, att det är i mångas mening en skam och blygsel, hvilket är alldeles orätt efter mitt tycke.»

Om många allmänna tilldragelser skrifer hon helt utförligt, en samtidig historia, som dock ej innehåller något nytt, då hon hämtar sitt stoff ur tidningarna. Endast omdömena ha sitt värde såsom visande opinionen ned i landet, hvilken ej då skapades af några »tidningsledare». Så skrifer hon om den märkliga riksdag, som begynte i dec. 1740: »Efter en riksdag är påbuden så snart, så kan man storligen undra, hvad som skall ske. I regeringsformen står, att hvart tredje år skall efter alla ständernas

samticke bli riksdag, men nu är det hastigt. 1739 den 16 april slöts den förra och nu 1740 den 4 dec. tänka de hålla en annan. — — — Ingen kan veta, huru snart han slutas. Själfva ändamålet, hvarför han begynte, kan ej heller någon här nere veta. Så skräckelig mycket folk äro uppresta, att alla förundra sig däröfver. Gref Lewenhaupt är landtmarskalk. Gud styre allt deras företagande och vare med dem i råd och dåd, i synnerhet för den stora förvirring, som är inbyrdes dem emellan, somliga hålla med kungen och somliga *mot*. Det ena partiet ha de kallat hattar och det andra nattmyssor, och de äro den minsta hopen. Gud, som kan vända till det bästa, Honom ber jag af allt mitt hjärta vända det, att allt går till Guds kära namns ära och oss arma inbyggare i landet till nytta! Krig talas mycket om. Kejsarinnan är död, och allahanda tal är i andra land, och vi lära kanske få rätta oss med vårt krig efter, som de ställa sig. Landet är inte mera rikt nu än i ofreden. Gud vet, om medel och folk nu stå ut med sådana krigstider som förr, om icke vår nådige Gud särdeles styrker både folk och landet!» — —

Omständliga berättelser om kriget, dalupproret, generalernas dom och afrättning följa.

Kriget var ej populärt i hennes hemort, och därom berättar hon bland annat 1742:

»3:e dag pingst kom vår gode öfverste Campenhausen hit till oss. Han kom hem från armén, som ligger i Finland, pingstafton — — —, och talte om, att hans öfverste Lagercrantz var förd under arrest från armén och till Stockholm. Där skall sättas kommission öfver honom. Det är inte veterligt än, hvad han har gjort — —. Mäktas svårt tyckes detta kriget vara; Lagercrantz var nästan den, som mesta upphofvet var därtill, som alla de voro, som kallas hattar, och nattmyssorna stodo däremot. Få nu se, hvilka som hade rättast, när allt kommer till slut. Gud den allra högste hjälpe oss fattiga Sveriges invånare, att icke den grymme ryssen får råda om oss!» — —

Hennes skildring af Ulrika Eleonoras död och begrafning visar, huru älskad Karl XII:s syster var: »Nu när min käre bror kom hem från begrafningen på Näs, hade han de högst bedröfveliga tidningar med sig, att vår stora, hulda och kära drottning Ulrika Eleonora var död af kopporna. Gud i himmeln må nu och alltid veta, hvad den olyckan bådar vårt arma och förvirrade Sverige! Jesus Kristus, Guds helige son, hjälp oss, att icke nöden blir oss för stor! Den 24 nov. 1741 blef hon död, och konungens sorg säges vara ganska stor, och alla rätt-sinniga människor äro däröfver högeligen bedröfvade, och de spå vårt land olycka, efter Gud behagat kalla en så huld och trogen drottning hädan. Hon har med trohet bedt för landet. — — Nu kom en relation om vår salig drottningens bisättning, som skedde den 5 december uti Riddarholmskyrkan, vid Kong Gösta Adolfs graf kl. 7 om afton. Det kungliga liket bars ut till likbåren af riksråderna och sedan togs emot af generalmajorer och öfverstar, som ej stannade förrän uti koret vid Kong Gösta Adolfs graf. Riksråderna taga emot och sätta det kungliga liket i kungliga grafkoret. Nu begynnes till att ringa i alla kyrkor i hela Sveriges rike, och en förordning är utkommen, att alla Sveriges invånare skola lägga an sorgkläder som för föräldrar, som skall vara först ett halft år tills vidare. En tryckt berättelse är utkommen om drottningens sista sjukdom, som varit mycket kort, tre dar, och blef koppor, hvilka Hennes Majestät icke visst sig förr haft. Hela sommaren har drottningen liksom då och då låtit sig märka, att hon inte lefver länge. I sista sjukdomen har hon bedit den nådige och barmhärtinge Guden för alla Sveriges barn och hela landet. De, som mest varit hos Hennes Majestät, ha sett hennes trogna böner till Gud för hennes undersåtar. Gud gifve oss arma icke för stort syndastraff, efter vi mist så många trogna förböner! — — Den 24 nov. 1742 blef befalldt med ringa igen för vår salig drottning. Efter så många klockor togo skada

af den myckna och stadiga ringningen, fingo de hålla upp därmed, då när halfva året gått.

Om onsdag, om Gud vill, är den 1 december, då begrafningen skall ske och predikas i alla kyrkor öfver hela landet. Sorgdräkten har merendels varit hos alla djup, med flannelsrober, dok på hufvudet, kläde om halsarna och dubbla angasianter, allt med fingersbreda fållar på, svarta solfjädrar och florshufvor.» — — —

Ibland har Metta Lillie att meddela om hofvets »crounique scandaleuse», men tydligen är ej hon smittad af »de franska seder». Hon skrifver: »1745 september. Vid sommarens begynnelse reste kungen neder åt Skåne att möta sin bror, prins Vilhelm, som ock skedde, som jag tror. Så drack han brunn där neder åt landet. Hans hemresa åt Stockholm skedde sålunda, att när han kom till landshöfding Fleetwood på hans gård Näs, som ligger i Sörmland, ville han resa till Husby, där öfverste Horn bor med sin fru Anna Regina Siöblad och döttrar fröken Anna Regina och fröken Katrin-Ebba Horn. Då förlovade sig Hans Majestät ordentligt med fröken Katrin-Ebba Horn i september 1745. Förlofningsringen var tre briljanter. Hon fick ock en moucheask af guld karmiserad, ett guldetui att bära vid sidan, en guldflaska till, några flera gulddosor, alla karmiserade med diamanter, 100 dukater i guld, 1,200 plåtar att köpa nipper för, några tygstycken och en präktig understubb. Detta allt var ganska oförmodeligt. Fröken själf har varit ganska ängslig, äfven hennes syster, men modern har varit nöjd. Frökens påstående är att få vigas vid Hans Majestät, och att hon får förklaras för hans hustru, men ännu är det inte henne tillåtet att vigas. Hon fick en skrift vid förlofningen, att hon skall få förklaras för hans hustru. Huru allt nu aflöper gifver tiden. I oktober reste hon, hennes syster och föräldrar upp till Stockholm. Hon fördes i gref Bengts hus, som är när intill slottet. Huset var allt möbleradt och tillagadt åt henne på bästa sätt. Hon

håller eget menage. Ännu har man inte hört utgången. Mina tankar häröfver ville jag skrifva, om jag därtill hade stunder. I korthet sagdt är för mitt sinne alltför underligt, att en flicka så låter kasta sig i faran både på ett och annat sätt. Jag måste tiga, tills jag får se slutet härpå.» — —

Metta Lillie delade hela landets glädje vid prins Gustafs födelse: »Den 13 januari blef vår prinsessa igenom Guds nåd förlöst och fick en prins, hvilkens ankomst i världen var för alla rättsinta en ganska stor glädje. Ärad vare Gud fader, Gud son och Gud den helige ande, som nu hulpit oss att få en svensk arfprins! Herren uppehålle detta lilla kungliga barnet vid lif och ett kristeligt uppfostrande, alla svenskar en gång till glädje och ett rättesnöre både i timmelig och evig måtto! Gud låte sina heliga änglar beskydda honom.» — — —

De politiskt upprörda tiderna visa sig ock i de många järtecken och spådomar, som Metta Lillie omtalar:

»1742 d. 10 augusti. En präst har i sin dödsstund spått för några år sedan om Sverget: 1741 Sverget utan vett, 1742 krig med en fru, 1743 en sorg te (till), 1744 Sverget i yra, 1745 krig än, 1746 en ny rex, 1747 krig ännu, 1748 frid i alla måtto. — — Herran styre allt efter sitt nådiga behag! Jesus låte vara ditt milda tycke och vilja, att vi bli förskonade från för stort elände, elaka spådomar och gissningar, som ock spöken, det talas om nu.» — —

»20 augusti. Jag vill allena för min egen påminnelse skull nämna något. Rätt som kungen och några riksrådsfruar sutto en dag och åto middag på slottet, blef ett larm i salig drottningens rum, som hade varit igenlästa, alltsedan hon i november blef där inburen. När de alla gjorde under däröfver och liksom tystnade, kom en halfvuxen karl in, liknande unge hertigen af Holstein, stod litet stilla och såg på dem alla och i ett ögonblick försvann. Hans Majestät och alla förundrade sig. Så är berättelsen. Kanhända det icke är någon sanning. Många dylika tal höras kring landet, som jag icke hinner upp-

nämna, allt spådomar, att den lille hertigen skall bli kung efter vår nuvarande kung Fredrik.» — — —

»1744 april. Här i denna orten och landet vi bo sågs på himmeln väster ut en komet alltifrån före jul 1743 och till slutet af februari 1744. Först syntes svansen vid stjärnan alnelång och sen blef allt längre och längre, och stjärnan gick allt närmre och närmre åt himmelens kant neder, att blåsan eller svansen syntes några famnar lång. Många mente, att detta var ett förebåd till någon olycka, men de naturkunniga säga det ej så vara utan en naturlig orsak. Jag har hört en gammal hustru säga, att för femtio år sedan minns hon en sådan komet på himmeln, hvilken hade ingen elak betydelse. Jesus Kristus afvände alla hårda och odrägliga straff för oss arma jordemattkar!» — — —

Det sociala missnöjet hör ej allena till vår tid, ehuru mången är benägen att så tro. Metta Lillie betar oss all tvekan i det afseendet. Hon skrifer 1741:

»Nu hörs på alla orter ondt och svårigheter. En stor hop af frälsebönder har nu gjort larm, att de inte vilja göra den vanliga handräckning till sina herrskap. Samma ha ock våra hjärtaredsbönder gjort. De ha gått tillsammans några gånger, innan de blifvit öfverens om att afsäga sig allt arbete, som hör till gården, med tröske, skjuts och allt hvad namn det hafva kan, och 10 daler skulle den betala till alla de andra, som gjorde det ringaste, som blef från herregården befalldt. Detta varade litet, tills vi sände Bergström dit och han genom Guds nåd ställde dem till rätta, att de nu göra sina vanliga dagsverken, så länge det varar. — — Gref Creutz, som ägde Hörared, har sålt hela det sköna godset till major Fock, bara i hast och med stor ångest för sina bönders orolighet.» — — —

Ett godt förhållande till de underhafvande rådde dock tydligen i Metta Lillies hem. Hon omtalar med mycken medkänsla en stackars tjänstflicka, som hade fallandesot

och råkat komma i elden, »så att hon var svart i ansiktet som en brand». En fältskär skötte henne, och när hon blef återställd, fick hon »en ko och något matvaror, och så kom hon i en stuga med sin mor». Om en trotjänare Erik, som gifte sig och tog ett arrende, berättar hon, att de gåfvo honom en utstyrsel, som bestod af: ett bolster, en hufvuddyna och ett örngått, ett rutigt täcke och ett lakan, en ko, en kviga, en tämjande stut och en tre månaders kalf, ett får och 10 daler silfvermynt, fyra klädesrockar och tre klädesvästar, en blå vadmalsklädning, en brun öfverrock, en grön rock af vadmal, en randig rock, en läderväst och en blå klädeskappa. Metta berättar också, att de hade goda tjänare, som varit hos dem tio, femton år, så att alla berömde den ordning och trefnad, de hade i sitt hus. Metta Lillie mindes dock med fasa dessa oroliga tider, då folket nekade arbeta och då »alla bönder i riket voro mest förtrollade».

* * *

Det politiska sinnet fick dock ej i hennes ensliga lefnadsförhållanden samma näring som det religiösa. Metta Lillie förde den nordiska kvinnans djupa, reflekterande religiösa känslolif. Hon är en troende, kämpande själ, som i alla sina pröfningar vänder sig till Gud.

Hon lefver i en enkel luthersk tro, läser dagligen sin bibel och är främmande för sitt tidevarfs nya rörelser. Hon kan visserligen undra om ett eller annat bibelspråks betydelse, men hon skakas aldrig af djupare tvifvel. Egenrättfärdighet eller hätskhet skönjes lika litet. Kristendomens praktiska sidor stå för henne mest lefvande. Hennes uppriktiga efter sann gudaktighet sträfvande sinne inger oss en djup vördnad. Vissa sidor af hennes dagbok äro trots de ofta ålderdomliga uttryckssätten liksom en uppbyggelselesning. Hos Gud sökte hon skydd i frestelserna till otålighet och bitterhet, inför honom pröf-

var hon sitt innersta. »Jag vet», skrifver hon för att taga ett uttryck bland många, »att jag vill med allvar och hela hjärtat säga: Herre, när jag dig hafver, så frågar jag efter himmel och jord intet, men det kan jag märka, att jag inte säger detta med det allvar jag bör.»

Metta Lillie är af de människor, som då de väl få skrifva ned sin oro och sin ängslan, känna sig lika lättade och befriade som andra, då de få utgjuta sina bekymmer i en älskad väns sköte.

Hon vågar dock ej för dagboken bikta alla sina tankar. Ett område lämnar hon oberördt: det erotiska. Hon bär både snörlif och styfkjortel, forna tiders naivitet är borta, hon är inom trollringen af det passande.

Löjtnant Fägerskiöld, som skänkte henne snuset, mantro, hade han ej väckt hos henne några ömma känslor? Men hon ville ej tala därom. Hon bara berättar: »Den 8 febr. kommo de hem. Kusin Fägerskiöld gaf mig ett skålpund spanskt snus och en silfversnusdosa, förgylld inuti och något äfven på locket. Gud, som råder och styr allting, han skicke och lage allt med mig, som han vill och vet bäst vara till sin ära och min salighet! Jag befaller och anförtror all min timmeliga och eviga välfärd och bästa uti Guds beskydd och nådiga omvårdnad.» Men det var ej värdt för fattiga fröknar den tiden, då det fanns så godt om dem, att tänka på kärlek och drömma om eget hem, och det var bäst därför att ej heller skrifva om det, som ej kunde ändras.

Det kom dock slutligen en friare till Hjärtared, kapten Gustaf Erik Fleetwood, som 1748 friade till Mettas yngre syster Maja. Denna var nu trettioett år och hade hopp om ett extra arf, som måhända underlättade kaptenens val inom syskonringen.

Om bröllopsberedelserna berättar Metta: »Bengt i Hafregärdet kom nu hem med tre lass från Göteborg, där han handlat vin, konfekt och speceri för 140 daler silfvermynt. Konfekten kostade 40 daler silfvermynt, vinet

var ett halft ankar franskt, ett halft ankar pontak, fyra kannor renskt, fyra kannor portugis, två kannor franskt brännvin, te, kaffebönor, choklad, olja, ättika, kapris, några ostron, hummer med mera, som är onödigt uppnämna. Baron Fleetwod sände hit en half tunna ostron, en half tunna hummer och ett rådjur.»

Huskaplanen förrättade vigseln. Gästerna uppräknas till ett antal af sjutton, endast släkt och två marskalkar samt dessutom några ofrälse grannar, som reste samma dag hem. De andra voro fyra dagar. Konfekten borde ha räckt! Men det var troligen ett s. k. konfektbröllop. De brukades redan på 1600-talet och hade uppkommit för att råda bot för det stora öfverflödet på mat men hade ej ledt till annat än öfverflöd på konfekt, så att gästerna skulle ha hem med sig stora förråd däraf.

Metta Lillie berättar vidare: »Den 10 februari reste min kära syster Maja och min käre svåger härifrån. Syster Hedvig följde dem till min svågers kaptensboställe, Åsen. Den 11 februari skickade min kära mor efter dem den hemgift, min kära mor ämnade gifva syster Maja, som var: hundra lod silfver, som bestod i två bågare, två ljusstakar, två saltkar, en sockerbåge, sex skedar, tenn; fyra fat af Stockholms och ett dussin engelska tallrikar, ett dussin af hamradt tenn, obrukade, fyra obrukade stakar, en liten gemen skål, fyra bolstrar, fyra hufvuddynor, fyra par örngått, en dunbädd, ny, af hemmaväfdt parkum, ett chamoataftstäcke, ett af klutar med rödt damask omkring, ett obrukadt kattunstäcke, ett brukadt kattunstäcke, en orimad bryggekittel, en orimad brännvinspanna med hatt och pipor, en liten förtent kokekittel, en ekkista; 50 daler silfvermynt och en dukat fick syster Maja till handpenningar. — — Jag fick af min kära syster Maja, när hon reste bort, ett par blå silkesstrumpor, syster Maja fick fyra par af min käre svåger, hon fick fyra silkesarmkläden och fyra hvita halsband, ett fick jag och ett syster Hedvig och ett gammalt fick syster Ulrika. Jag

fick ett par blå och hvita sidentygskor af min goda svägerska, min kära mor fick en ring af min svåger med en liten diamant och ros omkring. — — Af sin svärmor, fru generalskan Lotten Rehnberg på Vegeholm, fick syster Maja ett silfvervattenfat och kannan som väga 100 lod, af sin svägerska — — ett par silfverljusstakar, som väga 40 lod, och en sadel. — — När min svåger och syster reste härifrån gån de hushållerskan 4 daler, Erik 2 daler, min kära mors piga 2 daler, Hindrik 2 daler och en gammal silfversked, Sara 3 daler, arbetsdrängen 1 daler, den andra 24 styfver, gossen 16 styfver, de tre utepigorna rödt damaskmysstyg hvardera och kökspigan 24 styfver till, brors Petter fick 4 daler silfvermynt.» — —

Det är en gammal känd sats, att ett familjebröllop sällan kommer ensamt. En ny friare anlände ock till Hjärtared, och han vände sig till den äldsta af systrarna, den nu redan fyrtioettåriga Metta. Han var själf några år äldre än hon, och hvad han främst önskade var en hustru, som kunde uppfostra hans fem barn i ett föregående gifte. Och Metta Lillie hade hufvud och hjärta på rätta stället. I hvad mån hennes yttre var tilldragande, därom äro vi alldeles okunniga.

Med tvekan gaf Metta sitt jaord åt korpralen vid drabanterna, majoren *Johan Natt och Dag*. Bevekelsegrunderna härtill omtalar hon ej för oss. Hon berättar helt kort och torrt denna tilldragelse, och dock hvilar det öfver framställningen ett visst vemod. Det gick ej an den tiden att lefva ogift, om ett eget hem bjöds.

Metta Lillie berättar om sitt giftermål blott: »1749 den 4 november kom korpralen af drabanterna, Jan Axelsson Natt och Dag hit från Stockholm, där han varit i två månader att göra sin vakt, och den 7 november i Herrens välsignade Jesu namn förlofvades jag med honom efter min kära mors och fleras goda vilja. Allsmäktige och allt rådande nådige Herre Jesu, låte det skett i en lycklig stund! Jag har i min stora svaghet, dock af så godt för-

stånd jag haft, bedtt min Gud för min Jesu skull om hans nådiga vilja uti denna min angelägenhet, alltsedan första ord jag om denna saken hörde, som var den 19 juli 1749. — — Glöm mig fattiga syndare inte nu vid detta mitt allra viktigaste göromål! — — Den 21 februari 1750 stod mitt bröllop i Herrens Jesu heliga namn. Jag önskade den dagen uti min stora svaghet det troligaste jag någonsin kunde, att min, min, min Jesus ville vara med på mitt bröllop. — — Den 27 februari flyttade jag med min käre man ifrån min hulda och goda mor och mina kära systrar. Den dagen var en sorgfull, hjärtgrämande dag. Jesus hjälp mig! Min käraste syster Hedvig fick följa mig; min käre bror och goda svägerska reste ock samma dag från min kära mor. Vi voro i ett följe till trädet. — — Den 28 februari mot afton kommo vi till Saleby, där öfverstinnan Stina Uggla bor. Där var ock barnens andra moster, fru Maja Lisa Uggla, och båda min kära mans döttrar, som jag aldrig hade sett förr, med flera. Den resan glömmet jag väl inte. — — Den 7 april reste min käre, gode man ifrån mig och till Stockholm att göra sin vakt och lämnade mig i ett främmande hus med sina fem barn. Jesus hjälp mig att kunna så skicka mig, som Gud och människor vilja!»

* * *

Med dessa ord slutar dagboken. Förmodligen fick Metta aldrig som gift tid att föra några anteckningar. Efter nio års äktenskap blef hon änka och flyttade då åter till sitt gamla hem. Hennes mor var nu död. Hon blef härskarinna på Hjärtared och dog där 1788 vid 79 års ålder.

Minnet af den goda friherrinnan Metta på Hjärtared har i trakten bibehållit sig in i våra dagar. Hennes klokhets, hennes gudsfruktans, hennes välgörenhet mot de fattiga gjorde hennes namn älskadt och äradt i hela trakten.

Hon skrifver någonstädes i sin dagbok: »Gud, gif mig din andes hjälp, att jag må kunna stå emot alla de affekter jag själf känner hos mig, som äro dig emot, såsom ifver och dylika syndiga besvär. Det är mig en innerlig sorg, att jag inte kan bringa bort alla sådana laster. När någon säger eller gör mot mig det jag icke tycker är rätt, sant och beskedligt, känner jag en ondska hos mig däröfver. Äfven när folk visar sig bättre, än de äro. Likaså när de alltid tycka sig lida utaf andra och aldrig vilja låta sig märka, att de göra illa.»

Det fanns omutlig rättskänsla och energiskt lynne hos den tappre karolinens ättling. Hon trånade efter en större verksamhetskrets. Den blef henne beskärd, och hennes rika anlag trädde fram.

Det eftermäle hon fått bekräftar den höga tanke om hennes begåfning, som hennes dagbok inger, på samma gång den visar, huru under frihetstiden adelns familjelif tedde sig på Västgötabygden.

Skillnaden mellan högadel och lågadel var då borta, och utjämningen med de under stående klasserna hade tagit sin början. De kulturförhållanden, i hvilka frihetstidens adel lefde, voro dock i stort sedt ej så olika dem, i hvilka deras fäder och förfäder lefvat alltsedan kung Göstas dagar. De stora förändringarna i uppfattning, seder och lefnadssätt, de höra till vårt århundrade.

Källor och anmärkningar.

Grefvinnorna Ebba.

1. *Ebba Lilliehöök*: Margareta Grips bok (Sjö arkiv), E. Lilliehööks bref till M. och A. Leijonhufvud och dessas bref till henne och till hvarandra (R.-ark., Sjöholms ark.). — H. S. Hist. III, IX, XXI; Hist. tidskrift 1881; de la Gardies ark. IV, V. Det på detta ställe tryckta brevet af $^{10}/_4$ 1604 är ett motstycke till det af mig från en tidigare period s. 16—19 anförda och visar, huru stridigheterna fortforo. Då det anförts i Biogr. lexikon, Starbäcks berättelser m. fl. ställen, har jag utlämnat det.

2. *Ebba Leijonhufvud*: M. Leijonhufvud till hertig Karl; E. Leijonhufvud till modern; Handl. rörande E. Leijonhufvud (Saml. biogr., R.-ark.); E. Leijonhufvud till A. och J. Oxenstierna. Enskilda handl. rörande denne. (Tidö saml., R.-ark.) Brevet s. 54—56 är dateradt $^{12}/_1$ 1651. Rörande epitafiet, s. 52 se den ofullständiga notisen E. Leijonhufvud till A. Oxenstierna $^{23}/_4$ 1650. Mäster Henrik ville ha 500 rdr i förskott till »Materialiger». Visade flera ritningar. — Ett sista testamente var af 1653 (s. 53). — Agneta Horns själfbiografi, Upps. bibl. I utdrag tryckt i Dagny 1886.

Wrangel: Tullgarn; Palmqvist: Saga 1830; Roth: Kegelholm 1867.

Ur Brahe-ättens familjekrönika på 1600-talet.

Bref till A. Brahe och E. Gyllenstierna från P. Brahe. A. Oxenstierna, Cecilia Stenbock m. fl. Bref till P. Brahe från familjens manliga och kvinnliga medlemmar. Bref till P. Brahe från K. G. Wrangel, de la Gardie m. fl. P. Brahes konceptbref till släkten (Skoklosters ark.). A., Kr. och Marg. Brahe till A. Oxenstierna; Joh. Oxenstiernas enskilda handl. (Tidö saml.); A. Brahe till Åke Tott (Tottska saml.). »Uttågh af Kongl. Archivi» i Sthm etc. 1664 (Jönk. ark.). — Småskrifter i Kungl. bibl. Brudskrifter och personalier. P. Brahe d. ä.: Oeconomia, tryckt 1677. A. Brahes Tidebok, tryckt 1775 i »Anekdoter om namnk. sv. män». Whitlockes dagbok. P. Brahes Tänkebok. H. S. Hist. II, XIX. J. A. Clodts anteckningar, Historisk tidskrift 1883. *Berg*: Visingsö. P. Brahes

bref t. A. Oxenstierna, utgifna af Styffe. — Om Marg. Brahe se dessutom: Svenska Mercurius 1757; A. Oxenstiernas bref till J. Oxenstierna, utgifna af Görwell; *Jungfer*: Der Prinz v. Homburg 1890. — s. 82 står: Beringius, läs Bringius. s. 131 står: I Finland låg — i Reval; läs: I Uppland låg det torstenssonska grefskapet Ortala. Där var hon likasom öfver i Finland och Reval —. Uppgifterna i Anreps ättartaflor om Tott beriktigas genom B. Oxenstierna till P. B. ²/₁₁ 1634 och K. Brahe t. P. B. ³/₁₀ 1640. (Begagnade i detta arb. s. 108 och 115.)

En diplomatfrus bref.

Kat. Wallenstedts bref till mannen, Nord. Saml. Quart n:o 993, Upps. bibl. Se ock i s. Saml. n:o 472, 473. Ehrenstens själfbiografi (tryckt i Anekdoter etc. III saml.). Kungl. bibl. småskrifter. Angående mutningarna (se s. 184) skrifer K. W. endast: »Grot Johans hustru var hos mig och ville att m. ä. h. skulle ta hennes gamla sak om hand. Lofvade 1,000 rdr åt min herre och mig lofva hon ock en diskretion» ¹²/₄ 1673.

En högvälboren frökens dagbok.

M. Lillies tre systrar voro: Hedvig f. 1712, g. 1758 med öfverste-löjtnant M. Biörnberg, † 1786; Maria f. 1717, g. 1748 med frih. E. Fleetwood, † 1762; Ulrika f. 1721, g. 1764 med kapten J. Utter, † 1784. Flera syskon dogo som barn. Hennes mor Ulrika Hierta † 1761. Denna systrar (s. 224) voro gifta in i släkterna: Fägerskiöld, Wohlberg, Kafle, Ulfsparre, Gyllenhaal, Hammarhielm och Wennerstedt. En var ogift. Hennes farbror Carl Lillie var gift med Agneta Mörner s. 227; en faster med major Lennart Ugglä. — Denna dagbok innehåller många släktuppgifter. — Syskonen på Hjärtared brukade kalla sin moster, fru Metta Hierta på Ranåker, barnlös änka efter öfverstelöjtnant S. Kafle, för »faster» till följd af den vänskap fadern hyste för henne. Hos henne vistades långa tider »syster Maja» samt den ogifta mostern Maja Stina. Se s. 227, 229 m. fl.

s. 226 »Eljkos», antagl. = ellakors eller amulett, som skulle vara ett skyddsmedel mot sjukdom. M. L. talar flera gånger om nipper med »eljkos».

Vid citaten ur de gamla handlingarna ha stafning och interpunktion normaliserats, likaså oftast verbformer; tillagda eller omskrifna ord ha kursiverats; undantagsvis hafva omflyttningar af ord ägt rum.

INNEHÅLL

Förord.	Sid.
Grefvinnorna Ebba.	
I. Ebba Lilliehöök	1
II. Ebba Leijonhufvud	28
Ur Braheättens familjekrönika på 1600-talet.	
I. Abraham Brahes hem	74
II. Per Brahes ungdom	82
III. Per Brahe i eget hem	90
IV. Kristina Brahe och Åke Tott	106
V. Giftermål	116
VI. Per Brahe åter i Sverige	128
VII. Margareta Brahe	136
VIII. Familjen Brahe 1670—1680	159
En diplomatfrus bref (från Karl XI:s dagar)	170
En högvälboren frökens dagbok (från frihetstiden)	222
Källor och anmärkningar	246

Handwritten notes:
H. A. H.
17

600003812

Göteborgs universitetsbibliotek

